

Kukin tavallaan, jokainen vuorollaan

Kahden sisaruksen kielenkehitys ja keskinäinen kommunikaatio

Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
marraskuu 2010
Jenny Niemelä

TURUN YLIOPISTO
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

NIEMELÄ, JENNY: Kukin tavallaan, jokainen vuorollaan. Kahden sisaruksen kielenkehitys ja keskinäinen kommunikaatio.

Pro gradu -tutkielma: 126 s., 4 liites.
Suomen kieli
marraskuu 2010

Tutkin pro gradu -tutkielmassani kahden eri-ikäisen sisaruksen kielenkehitystä ja keskinäistä kommunikaatiota. Olen kerännyt aineistoni toimiessani seitsemän kuukauden ajan kyseisten sisarusten päivähoitajana. Aineisto koostuu päiväkirjamerkinnoista ja sanelimella tehdyistä äänitteistä, jotka olen litteroinut tutkimusta varten keskustelunanalyttisellä metodilla.

Vanhempi sisaruksista, Inka, oli tutkimuksen alkaessa neljä vuotta ja kahdeksan kuukautta vanha ja hänen pikkuveljensä Jasper oli vuoden ja kolmen kuukauden ikäinen. Jasperin kielenkehitys oli vasta alkuvaiheessa, ja olenkin hänen osaltaan kerännyt kaikki spontaanisti tuotetut sanat. Tutkimuksessa ovat mukana myös Jasperin ensimmäiset taivutusmuodot ja lauseet. Inkan kieli oli puolestaan jo tutkimuksen alussa hyvin pitkälle kehittyntä, joten olen hänen osaltaan kiinnittänyt huomiota niihin seikkoihin, jotka hänen puheessaan vielä poikkeavat aikuiskielestä. Lisäksi olen tarkastellut lasten keskinäistä kommunikaatiota koko tutkimuksen ajan. Pyrin muun muassa selvittämään, käyttääkö Inka pikkuveljelleen puhuessaan hoivakieltä, joka yleensä liitetään vanhempien lapsilleen suuntaamaan puheeseen.

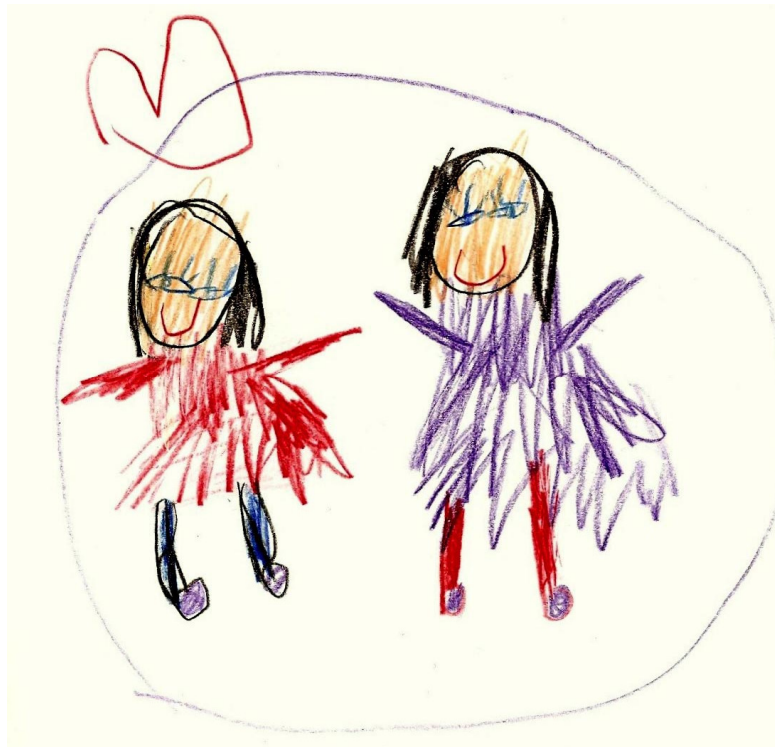
Tutkimuksen tulokset kertovat kielenkehityksen yksilöllisyydestä. Inkan puheessa esiintyy vielä viidenkin vuoden iässä satunnaisia poikkeamia, kuten foneemien /b/ ja /f/ sekoittumista ja possessiivisuffiksien yliyleistämistä (*Minä menen uudellani vekottimellani*). Jasper puolestaan osoittautuu keskimääräistä nopeammin eteneväksi yksilöksi. Hän omaksuu odotustenvastaisesti aiemmissä tutkimuksissa vaikeina pidettyjä ääniteitä, kuten /s/:n, jo ensisanojen kaudella. Lisäksi hän tuottaa tutkimuksen aikana 17 aikuiskielessä esiintyvää konsonanttiyhtymää, vaikka aiemman tutkimuksen perusteella oli odotettavissa, ettei ennen kahden vuoden ikää ilmestyisi ensimmäistäkään. Lisäksi Jasperilla on tutkimuksen lopussa hallussaan 10 eri sijaa sekä 9 erilaista verbintaivutusmuotoa. Konsonanttiyhtymien ja taivutusmuotojen omaksumisjärjestys poikkeaa myös aiemmista tutkimuksista.

Tutkimustulokset osoittavat myös, ettei lasten kielestä ole aina löydettävissä säännönmukaisuutta. Esimerkiksi fonologiset prosessit toteutuvat Jasperin puheessa lähestulkoon sattumanvaraisesti (vrt. esim. foneemin /r/ toteutumisesta sanoissa *ikki* 'rikki', *rapsa* 'rasva', *pödo* 'poro' ja *siisi* 'riisi'). Inkan puheessa esiintyy puolestaan tilapäisiä uudissanoja ja sekalainen joukko morfologisia poikkeamia (esim. *makakaa* 'maatkaa' mutta *pelutkaa* 'perukaa'). Myös lasten keskinäinen kommunikaatio on vahvasti tilannesidonnaista: toisinaan Inka ottaa vuorovaikutustilanteissa hoivaroolin ja toisinaan taantuu pikkuveljensä Jasperin tasolle. Lapsenkielen jokseenkin ainutkertainen luonne näkyy myös siinä, että tutkimuksen viimeisinä kuukausina kaksisanavaiheessa oleva Jasper kykenee tilanteen vaatiessa tuottamaan jopa yhdeksänmorfeemisiä lausumia (*Isä laittaa puutatete isän huoneeseen* 'Isä laittoi Puuha-Peten isän huoneeseen').

Asiasanat: ensisanat, hoivakieli, keskustelunanalyysi, kielenkehitys, lapsenkieli, sanavalinta, uudissana, varhaismorfologia, vuorovaikutus, äännteellinen kehitys

One conclusion seems uncontroversial: the Average Child is a fiction, a descriptive convenience like the Average Man or the Average Woman.

Elizabeth Bates, Philip Dale & Donna Thal 1995

Sisällys:

Asetelmat, taulukot ja kuviot	3
Litterointimerkit	5
1. Johdanto	7
1.1. Tutkimuksen tavoitteet.....	7
1.2. Tutkimusaineisto.....	7
1.2.1. Koehenkilöt.....	7
1.2.2. Aineisto ja metodit.....	8
1.3. Tutkimuksen rakenne.....	11
2. Lapsenkielen tutkimus	13
2.1. Lapsenkielen tutkimuksen taustaa	13
2.2. Lapsenkielen kehityskaudet	15
2.3. Ensimmäiset sanat.....	18
2.3.1. Ensisanojen rakenne ja lapsen kokemusmaailman vaikutus sanavalintoihin	19
2.3.2. Suosimis- ja välttämispesessit.....	22
2.4. Äänteellinen kehitys.....	23
2.4.1. Paradigmaattisen fonologisen kehityksen universaalit piirteet.....	24
2.4.2. Suomen äännejärjestelmän omaksumisen erityispiirteet	26
2.4.3. Fonologiset pesessit.....	29
2.5. Taivutus.....	31
2.5.1. Kuinka lapsi oppii suomen taivutusjärjestelmän	32
2.5.2. Taivutusmuotojen omaksumisjärjestys	34
2.6. Ilmausten piteneminen	35
2.7. Uudissanat ja -johdokset.....	38
2.8. Virheistä	40
2.8.1. Virheet lapsenkielessä.....	40
2.8.2. Sanavalintavirheet.....	41
2.9. Hoivakieli.....	43

3. Keskustelunanalyysi ja varhaisvuorovaikutus	45
3.1. Etnometodologinen keskustelunanalyysi.....	45
3.2. Keskustelunanalyysin peruskäsitteet.....	46
3.3. Keskustelunanalyysi lapsenkielen tutkimuksen työkaluna	47
4. Jasperin kielen kehitys iässä 1:3:5–1:10:17	50
4.1. Ensisanojen kausi 1:3:5–1:5:5	50
4.1.1. Ensisanojen äänteet.....	53
4.1.2. Ensisanojen rakenne.....	57
4.2. Systemaattisen kehityksen kauden alku 1:5:6–1:10:17	61
4.2.1. Äänteellinen kehitys ja fonologiset prosessit.....	62
4.2.2. Varhaiset taivutusmuodot	70
4.2.3. Ensimmäiset lauseet.....	75
4.3. Kokoavaa tarkastelua Jasperin kielestä.....	78
4.3.1. Jasperin sanasto iässä 1:3:5–1:10:17.....	78
4.3.2. Onomatopoeettiset ilmaukset.....	82
4.3.3. Äänteellinen ja morfologinen kehitys	84
5. Inkan kieli iässä 4:8–5:3	86
5.1. Äänteellinen kehitys ja fonologiset prosessit.....	86
5.2. Morfologiset poikkeamat	88
5.3. Uudissanat ja -johdokset	92
5.4. Virheelliset sanavalinnat	95
5.5. Kokoavaa tarkastelua Inkan kielestä.....	99
6. Inkan ja Jasperin keskinäinen kommunikaatio	101
6.1. Inkan ja Jasperin vuorovaikutuksen erityispiirteet.....	101
6.2. Hoivakieli Inkan puheessa	106
6.3. Tiivistelmä lasten välisestä vuorovaikutuksesta	110
7. Lopuksi.....	112
Lähteet.....	117
Liitteet	

Asetelmat, taulukot ja kuviot

ASETELMA 1. Jasperin kumulatiivinen sanasto iässä 1:3:5–1:5:5.....	52
ASETELMA 2. Jasperin ensisanojen kaudella tuottamat konsonanttäänteet tyypeittäin.....	55
ASETELMA 3. Vokaalien reaalistuminen ensisanojen kaudella.....	57
ASETELMA 4. Jasperin ja Sinin 17 ensimmäistä konsonanttiyhtymää.....	66
ASETELMA 5. Jasperin diftongit ilmestymisjärjestyksessään.....	67
ASETELMA 6. Fonologiset prosessit Jasperin kielessä systemaattisen kehityksen kaudella.....	69
ASETELMA 7. Jasperin ikään 1:10:17 mennessä omaksumat verbintaivutusmuodot ja niiden keskimääräinen omaksumisikä Toivaisen (1980) mukaan.....	72
ASETELMA 8. Jasperin ikään 1:10:17 mennessä omaksumat sijat ja niiden keskimääräinen omaksumisikä Toivaisen (1980: 181) mukaan.....	75
ASETELMA 9. Käskyt, kiellot ja toiveet Jasperin puheessa.....	77
ASETELMA 10. Jasperin /k/-, /a/- ja /i/-foneemeista koostuvat sanat ensisanojen kaudella ja systemaattisen kehityksen kauden alussa.....	80
ASETELMA 11. Sanavartaloon liittyvät ongelmat Inkan kielessä iässä 4:8–5:3.....	89
ASETELMA 12. Inkan uudismuodosteiden nomininjohtimet.....	93
ASETELMA 13. Inkan uudismuodosteiden verbinjohtimet.....	94
TAULUKKO 1. Esileksikaalisen kauden ääntelymuodot.....	16
TAULUKKO 2. Lapsenkielen kehityskaudet.....	18

TAULUKKO 3: Ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen tavurakenne.....	58
TAULUKKO 4. Ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen sananloppuisten äännteiden jakauma.....	60
TAULUKKO 5. Ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen sananalkuisten äännteiden jakauma.....	60
TAULUKKO 6. Jasperin sanaston kehitys ikäkuukausittain.....	79
TAULUKKO 7. Inkan viidessä äänitteessä käyttämät huomiosanat.....	107
KUVIO 1. Ensimmäisten aikuiskielessä esiintyvien kahden konsonantin yhtymien ilmaantuminen neljän suomalaislapsen kieleen.....	65

Litterointimerkit

Litterointimerkit on mukailtu *Keskustelunalyysin perusteet* -teoksen (KP, ks. tarkemmin Seppänen 1995: 22) käyttämistä keskustelunalyysin litterointimerkeistä.

.	laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
↑	sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	sana lausuttu ympäristöä matalammalta
<u>mi</u> tä	äänteen tai tavun painotus sanan sisällä
>mitä<	nopeutettu jakso
<mitä>	hidastettu jakso
mi:tä	äänteen venytys
°mitä°	ympäristöä vaimeampaa puhetta
MITÄ	kovaäänistä puhetta
mi t ä	voimakkaasti äännetty klusiili
mi-	sana jää kesken
.hh	sisäänhengitys
hh	uloshengitys
.mitä	sana lausuttu sisäänhengittäen
mul_on	legatoääntämys (äännetään <i>mul-lon</i>)
m(h)itä	sana lausuttu nauraen
@mitä@	hymyillen lausuttu jakso
%mitä%	kuiskaten lausuttu jakso
&mitä&	möreästi lausuttu jakso
/mitä/	kimeästi lausuttu jakso
£mitä£	käheästi lausuttu jakso
(mitä)	epäselvä jakso
=mitä=	laulettu jakso

kirkuu	puhujan toiminta
[	päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko (alle 1 sekunti)
(0.5)	tauko ja sen pituus

Litteroijan kommentit kaksoissulkeissa, esim. ((ovikello soi)).

Litteroinnissa on *Satakuntalaisuus puheessa* -hankkeen mallin mukaisesti otettu huomioon myös rajageminaatio (annat **t**ännes se) ja loppu-*n*:n assimiloituminen (auto**ŋ** kyytiin, nukem **p**äälle). Lisäksi käytössä ovat foneettisen tarkkuuden vuoksi äng-äänteen symboli **ŋ** (*keŋkä*), liudentunut **ŋ**, uvulaarinen **R** ja ylilyhyt (**r**) sekä murteellisessa puheessa esiintyvät puoliväljät vokaalit: **3** (*vi3l* 'vielä'), **å** (*tuål* 'tuolla) ja **8** (*ty8mies* 'työmies').

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tavoitteet

Tässä tutkimuksessa käsittelen kahden sisaruksen kielenkehitystä ja keskinäistä kommunikaatiota. Havainnoin lasten puhetta seitsemän kuukauden ajan toimiessani heidän päivähoitajanaan. Nuorempi sisaruksista, Jasper, osaa tutkimuksen alkaessa vasta muutaman sanan. Hänen osaltaan tavoitteena on seurata kielenkehitystä koko tutkimuksen ajan kielenkehityksen merkkipaalujen, kuten uusien foneemien ilmestymisen ja tavuluvun kasvun, osalta. Jasperin isosiskon Inkan puhe on puolestaan jo tutkimuksen alussa lähes aikuiskielen mukaista. Tavoitteenani on poimia hänen puheestaan ne seikat, joista paljastuu, että kehitys on vielä meneillään. Aiemman tutkimuksen perusteella hypoteesini on, että Inkan puheessa esiintyy vielä ainakin muutamia poikkeuksellisia taivutusmuotoja ja foneettisia ongelmia. Sanaston osalta tavoitteena on kerätä Inkan mahdolliset uudismuodosteet ja sanavalintavirheet. Oletukseni on, että tutkimuksen aikana poikkeamat katoavat Inkan puheesta vähitellen kokonaan.

Tavoitteenani on myös selvittää, millaista sisarusten välinen vuorovaikutus on ja millaisia erityispiirteitä siihen liittyy aikuismaiseen keskusteluun verrattuna. Vuorovaikutuksen osalta tavoitteenani on lisäksi selvittää, käyttäkö kolme vuotta vanhempi isosisko Inka pikkuveljelleen puhuessaan hoivakieltä, joka yleensä liitetään vanhempien lapsilleen suuntaamaan puheeseen. Jos hoivakieltä esiintyy Inkan puheessa, tarkoitukseni on selvittää, millaisiin tilanteisiin se on sidoksissa ja mitä aikuisten käyttämän hoivakielen piirteitä se sisältää.

1.2. Tutkimusaineisto

1.2.1. Koehenkilöt

Tutkimukseni koehenkilöt ovat turkulaiset sisarukset, joiden puhetta olen seurannut seitsemän kuukauden ajan. Käytän lapsista pseudonyymejä Inka ja Jasper. Inka oli

tutkimuksen alkaessa noin neljä vuotta ja kahdeksan kuukautta (4:8)¹ vanha, Jasper vuoden ja kolme kuukautta (1:3). Lapsilla on eri isä, ja he asuvat Jasperin isän kanssa. Samassa taloudessa asuvat lasten äiti ja Jasperin isän aiemmassa liitossa syntyneet kaksi murrosikäistä poikaa. Molemmilla vanhemmilla on akateeminen koulutus. Lapset olivat tutkimuksen aikana suhteellisen terveitä.

Lapset ovat kasvaneet suomenkielisessä ympäristössä, joskin Inka on aiemmin käynyt englannin kielellä toimivassa päiväkodissa. En ole tehnyt lasten murretaustasta tarkkaa kartoitusta tutkimusta varten, mutta lasten lähipiirissä käytetään ainakin Turun murretta. Oma puheeni on sekoitus yleispuhekieltä ja peräpohjalaisiin murteisiin kuuluvaa Muonion murretta, joka on alkuperäinen murteeni. Olen asunut Turussa kuusi vuotta ennen tätä tutkimusta, minkä johdosta puheessani esiintyy satunnaisesti myös lounaismurteisia piirteitä.

Koehenkilöt olivat hoitolapsiani. Hoidin Inkaa ja Jasperia heidän kotonaan syyskuusta 2009 huhtikuun 2010 puoleenväliin saakka noin 25 tuntia viikossa. Jasperin kanssa viettämäni aika oli Inkan kanssa viettämäni aikaa lyhyempi, sillä Jasper nukkui joka päivä parin tunnin päiväunet. Päiväunien aikana teimme Inkan kanssa yleensä sellaisia asioita, joihin Jasper oli vielä liian pieni. Tilannetta tasoitti kuitenkin se, että Inka vietti silloin tällöin päivän isovanhempiensa tai isänsä kanssa, jolloin olin Jasperin kanssa kahden.

1.2.2. Aineisto ja metodit

Olen kerännyt aineistoni työni ohella päiväkirjatyypisesti. Tein päiväkirjamerkintöjä syyskuusta 2009 huhtikuun 2010 puoleenväliin saakka eli seitsemän ja puolen kuukauden ajan. Viimeisten kahden viikon ajan merkitsin muistiin vain erityisiä huomioita. Lisäksi minulla on ollut käytössäni videokamera sekä sanelin lasten yhteisten puhetilanteiden tallentamista varten, sillä lasten keskinäistä kommunikaatiota on vaikeaa havainnollistaa pelkkien päiväkirjamerkintöjen avulla. Koska lapset ovat kotonaan, ei

---

¹ Tässä tutkimuksessa lasten ikä ilmaistaan muodossa vuodet:kuukaudet:päivät.

aineistooni vaikuta vieras ympäristö, ujosteleva tai väkiväkinäinen toiminta, nk. ”sanottaminen”. Aineistoni koostuu siis luonnollisista puhetilanteista. Tilanteiden videoiminen oli kuitenkin ongelmallista, sillä Inka alkoi esiintyä kameralle aina, kun huomasin sen olevan käytössä. Käyttökelpotonta videomateriaalia syntyi enemmän kuin käyttökelpoista. Sanelinta lapset luulivat matkapuhelimeksi, joten äänittäminen onnistui huomaamattomasti. Ongelmia lasten keskinäisen kommunikoinnin tallentamisessa tuotti myös oma läsnäolonni, sillä sekä Inka että Jasper olivat taipuvaisia kiinnittämään huomionsa minuun. Ikäeron vuoksi heillä oli etenkin tutkimuksen alussa vain vähän yhteistä tekemistä. Lasten päivähoitajana en voinut jättäytyä ulkopuoliseksi tarkkailijaksi vaan asetin lasten tarpeet tutkimuksen edelle.

Jasperin puhe oli tutkimuksen alussa vasta alkutekijöissään, joten olen kirjannut ylös jokaisen kuulemani sanan suunnilleen ääntymisasun mukaisesti. Oman kielitaustani perusteella kykenen erottamaan osaamieni kielten äänneet². Kovin tarkkaa foneettista analyysia en korvakuulon perusteella ole kuitenkaan pystynyt tekemään. Sanoiksi on laskettu ilmaukset, joilla on selvä ja johdonmukainen merkitys. Listauksen ulkopuolelle olen jättänyt sellaiset sanat, joilla ei ole ollut selvää tarkoitetta tai joiden ääntymistapaa en ole kuullut kunnolla. En myöskään ole ottanut mukaan sanoja, joita ei ole sanottu läsnäollessani. Listaan eivät siis sisälly kaikki Jasperin osaamat sanat. Joitakin sanoja hän on esimerkiksi käyttänyt ainoastaan vanhempiansa kuullen. Aiempien tutkimusten mukaisesti olen pyrkinyt myös erottamaan ns. spontaanit ja imitoidut sanat. Vaikka periaatteessa kaikki lasten tuottamat sanat ovat imitoituja, olen merkinnyt aineistooni I-kirjaimella ne sanat, joita en ole Jasperin suusta aiemmin kuullut ja jotka hän on tuottanut välittömästi sen jälkeen, kun joku toinen on sanonut kyseisen sanan. Imitaatioiksi on laskettu myös sellaiset sanamuodot, jotka Jasper on tuottanut joko Inkan tai itseni kanssa vuorotellen toistamisen yhteydessä spontaanista tuotoksesta poikkeavalla tavalla. Osa näistä sanoista on jäänyt ainoiksi esiintymiksi mutta osa on jäänyt jatkuvasti käytettävään sanastoon. Tästäkään syystä en ole ottanut mukaan vanhempien sanahavaintoja, sillä jälkikäteen olisi ollut mahdotonta tietää, oliko sana spontaani vai imitaatio.

---

² Olen opiskellut englantia, latinaa, ranskaa, ruotsia, saksaa ja turkkia. Opintoihini kuuluu lisäksi sekä yleisen kielitieteen että fonetiikan opintoja.

Jasperin kohdalla olen pyrkinyt sanavaraston kasvun ja yksittäisten foneemien ilmestymisen lisäksi kiinnittämään huomiota mm. Iivosen (1996: 75) käyttämiin merkkipaaluihin: tavumäärän kasvuun sekä diftongien ja konsonanttiyhtymien ilmestymiseen. Aiemman tutkimuksen perusteella oletin, etteivät taivutus ja lauseenmuodotus ehtisi käynnistyä tutkimuksen aikana. Tutkimuksen edetessä hypoteesini osoittautuivat kuitenkin vääriksi, joten myös ensimmäiset taivutetut sanat ja ensimmäiset lauseet ovat mukana aineistossa.

Tutkimuksen viimeisten kuukausien aikana kaikkien sanojen kirjaaminen kävi kutakuinkin mahdottomaksi, sillä Jasper alkoi puhua huomattavasti enemmän ja nopeammin kuin aikaisemmin. Jasper alkoi myös toistaa innokkaasti lähes kaikkea kuulemaansa, minkä vuoksi jouduin arvioimaan entistä tarkemmin, ymmärsikö Jasper sanomansa vai oliko kyseessä pelkkä papukaijainen imitointi. En myöskään kyennyt enää seuraamaan Jasperin hallitsemien sanojen kehitystä yhtä hyvin kuin tutkimuksen alussa, sillä sanamäärä nousi nopeasti niin suureksi, etten kyennyt enää muistamaan, mitkä sanat olivat ennen ääntyneet eri tavalla. Toisaalta tässä vaiheessa sanastoa kiinnostavammiksi nousivat taivutus ja ensimmäiset sanaa pidemmät lausumat, jotka olen onnistunut kirjaamaan ylös huolellisesti. Näidenkin kohdalla harjoitin asiaankuuluvaa kritiikkiä ja kirjasin ylös ainoastaan spontaanit tuotokset.

Inkan puhe oli tutkimuksen alussa jo erittäin pitkälle kehittyntä. Tutkimuksen kannalta oli tarkoituksenmukaista poimia hänen puheestaan ne seikat, joista meneillään oleva kehitys vielä näkyy, kuten aikuiskielestä poikkeavat sanat, taivutusmuodot ja rakenteet. Lisäksi olen kiinnittänyt huomiota Inkan virheellisiin sanavalintoihin ja mahdollisiin ymmärtämisvaikeuksiin niiden taustalla. Tällaisia poikkeavuuksia esiintyy Inkan ikäisten lasten puheessa vain harvakseltaan, minkä vuoksi kielentutkijat pääsevät harvoin tutkimaan fonologisen viimeistelyn kauden ilmiöitä muutoin kuin omien lastensa osalta. Inkan puheessa poikkeamat olivat jo hyvin satunnaisia; niitä ei esiintynyt enää edes päivittäin. Ilman palkallista työtäni lastenhoitajana en olisi saanut kerättyä kovinkaan montaa havaintoa – saati kokonaista tutkimusaineistoa.

Inkan puheesta tekemäni havainnot olen litteroinut karkeasti, sillä hänen äännejärjestelmänsä oli lähestulkoon valmis. Tutkimuksen alussa ainoastaan foneemi /r/ puuttui kokonaan ja foneemit /b/ ja /f/ sekoittuivat toisiinsa. Näiden äänneiden

ääntymisasiin olen kiinnittänyt huomiota myös litteraateissa. Myös hyperkorrekti ääntäminen on otettu litteraatioissa huomioon. Videoin Inkaa myös yksinään pystyäkseen tarkastelemaan /r/:n kehitystä tarkemmin. Näillä videopätkillä Inka kertoo tarinoita kirjojen kuvien avulla ja laulaa, toisin sanoen sallin hänen esiintyä näillä videoilla aivan vapaasti, toisin kuin Inkan ja Jasperin yhteisten hetkien aikana tehdyillä videoilla. Merkittävää kehitystä foneemin /r/ ääntämisessä ei ehtinyt tapahtua tutkimuksen aikana, joten videot Inkan puheesta jäävät tarkemmin analysoimani aineiston ulkopuolelle.

Olen seurannut lasten keskinäistä kommunikaatiota koko tutkimuksen ajan. Olen kirjannut havaintojani päiväkirjatyyppisesti, ja huomioideni havainnollistamista varten olen tallentanut lasten yhteisiä hetkiä sekä videokameralla että sanelimella. Videokameran aiheuttaman esiintymisen vuoksi olen valinnut varsinaiseksi tutkimusaineistoksi sanelimella tehtyjen tallenteiden joukosta kymmenen äänitettä, jotka sisältävät tyypillisiä arkipäiväisiä vuorovaikutustilanteita. Olen litteroinut äänitteet keskustelunanalyysissa käytetyllä metodilla, joka mahdollistaa keskustelunkulun tarkan kuvaamisen päällekkäisine vuoroineen ja taukoineen. Litteraateissa on lisäksi otettu huomioon puheen foneettiset ominaisuudet.

1.3. Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen teoriaosuus jakaantuu kahteen pääluukuun: lapsenkielen tutkimusta koskevaan teoriaan ja keskustelunanalyysin teoriaan. Luvussa 2 käsittelen aluksi lapsenkielen tutkimuksen taustaa, minkä jälkeen esittelen kielenomaksumisen etenemistä ja osa-alueita. Lapsenkielen teorian yhteydessä tarkastelen lisäksi hoivakieleen liittyvää tutkimusta (luku 2.8). Keskustelunanalyysia koskevassa luvussa 3 käsittelen etnometodologisen keskustelunanalyysin taustaa (3.1) ja peruskäsitteitä (3.2), minkä jälkeen esittelen muutaman aiemman tutkimuksen, jossa keskustelunanalyysia on hyödynnetty lapsenkielen tutkimukseen (3.3).

Aineiston analyysi jakaantuu kolmeen osaan. Aluksi käsittelen molempien lasten kieltä erikseen ja sitten yhdessä lasten välisen vuorovaikutuksen kautta. Aloitan tutkimuksen nuoremman koehenkilön Jasperin kielenkehityksestä (luku 4). Ensisanojen kauden osalta käsittelen n. 50 ensimmäisen sanan ääniteitä ja rakennetta (4.1). Systemaattisen

kehityksen kauden osalta fokuksessa ovat äänteellisen kehityksen ohella Jasperin ensimmäiset taivutusmuodot ja lauseet (4.2). Jasperin kielenkehitystä käsittelevän luvun päätteeksi teen yhteenvedon sanaston kehityksestä sekä äänteellisen ja morfologisen kehityksen etenemisestä (4.3).

Luvussa 5 tarkastelen Jasperin isosiskon Inkan puhetta. Koska Inkan kielenkehitys on jo fonologisen viimeistelyn vaiheessa, koostuu häntä koskeva osuus niiden puheen osaluokkien käsittelystä, joissa poikkeavuuksia vielä esiintyy. Aloitan Inkan äänteellisestä kehityksestä ja fonologisista prosesseista (5.1), minkä jälkeen käsittelen morfologisia poikkeamia (5.2), uudismuodosteita (5.3) ja virheellisiä sanavalintoja (5.4).

Lopuksi tarkastelen Inkan ja Jasperin välistä vuorovaikutusta ja tuen tekemiäni havaintoja litteroimistani äänitteistä poimimillani konkreettisilla esimerkeillä. Luvussa 6.1 esittelen lasten keskinäisen kommunikaation erityispiirteitä ja luvussa 6.2 käsittelen erikseen hoivakieltä Inkan puheessa. Litteraattikatkelmien on myös tarkoitus havainnollistaa, minkä tyyppisistä tilanteista ja minkälaisesta puhemassasta olen lukujen 4 ja 5 aineiston poiminut.

2. Lapsenkielen tutkimus

Tässä luvussa käsittelen lapsenkielen tutkimuksen teoriaa. Aloitan lapsenkielen tutkimuksen taustasta (luku 2.1), minkä jälkeen esittelen kielenomaksumisen etenemistä kehityskaudesta toiseen (2.2). Luvussa 2.3 tarkastelen ensimmäisiä sanoja, luvussa 2.4 äänteellistä kehitystä ja luvussa 2.5 taivutusjärjestelmän omaksumista koskevaa tutkimusta. Tämän jälkeen esittelen vielä ilmausten pitenemistä (luku 2.6) ja uudismuodosteita (2.7) käsittelevää teoriaa. Luvun loppuksi käsittelen myös hoivakieleen liittyvää tutkimusta (luku 2.8).

2.1. Lapsenkielen tutkimuksen taustaa

Varhaiset teoriat pitivät lasta kielenomaksujana passiivisena. Esimerkiksi behavioristisen käsityksen mukaan lapsi oli passiivinen toistaja, jonka tuotoksia vanhemmat säätelivät positiivisin ja negatiivisin palauttein. Nykyään puhutaan kuitenkin aivoperäisestä myötäsyttyisistä kielikyvyistä, joka puhkeaa konkreettiseksi kielen omaksumiseksi puheyhteisössä. Lapsi katsotaan aktiiviseksi tiedon kerääjäksi ja jäsentäjäksi, joka pyrkii käyttämään kieltä omiin tarpeisiinsa eikä näin ollen ainoastaan tyydy imitoimaan kuulemaansa. Sosiaalinen kanssakäyminen toisten ihmisten kanssa on välttämätöntä kielen oppimisen kannalta, eikä kieliympäristön vaikutuksia voida sivuuttaa. Kielen omaksumista lähestytäänkin nykyään lingvististen, kognitiivisten, kulttuuristen ja sosiaalisten järjestelmien keskinäisistä yhteyksistä käsin. (Karlsson 1994: 9, Tomasello 2003: 91, Peccei 2006: 85–87.)

Vaikka lapsen kielenomaksuntaan oli kiinnitetty huomiota jo 1800-luvulla biologian ja lääketieteen aloilla, pääsi varsinainen lingvistinen lapsenkielen tutkimus vauhtiin vasta 1950-luvulla (Toivainen, K. 1996: 11). Lingvistisen lapsenkielentutkimuksen varhaisessa vaiheessa teorialtaan merkittäväksi kohosi kielitieteilijä Roman Jakobsonin 1941 kirjoittama teos *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (Uppsala 1941), joka ilmestyi myöhemmin myös englanniksi nimellä *Child language, aphasia and phonological universals* (The Hague 1968). Teos käsittelee mm. afasian vaikutusta puheeseen sekä vertaa kielihäiriöitä ja lapsenkieltä toisiinsa. Teoksen huomiota

herättävin sisältö on kuitenkin Jakobsonin havainto, jonka mukaan lapsen äänteellinen kehitys etenee kaikissa kielissä samankaltaisessa järjestyksessä. Vaikka Jakobsonin kielenomaksunnan universaalit piirteet ovat sittemmin saaneet osakseen myös kritiikkiä, on teos kiistatta vaikuttanut lapsenkielentutkimuksen etenemiseen innoittamalla kielentutkijoita tarkastelemaan aihetta.

Myös suomalainen lapsenkielentutkimus pääsi alkuun Jakobsonin teorian myötä, sillä Lauri Hakulinen antoi Virittäjässä 1942 Jakobsonin teosta esittelevässä artikkelissaan lapsenkielen aluetta koskevan julkaisukehotuksen. Suomessa oli aikaisemmin kiinnitetty huomiota lähinnä ”lasten kielestä saatuihin sanoihin”, jotka nykytiedon valossa ovat nimenomaan aikuisten käyttämää hoivakieltä, jonka tarkoitus on tavoitella lapselle helppoa ääntämystä. (Toivainen, K. 1996: 12.) Hakulisen oppilas Jorma Toivainen tarttui haasteeseen ja keräsi ensimmäisen suomenkielisen nauhoitetun aineiston 2-vuotiaan Marja-tytön kielestä tutkielmaansa varten. Toivaisesta tuli suomen kieltä koskevan lapsenkielentutkimuksen uranuurtaja. (Toivainen, K. 1996:13.) Vuonna 1970 J. Toivainen käynnisti Lapsenkielen tutkimushankkeen, joka perustui 25 oululaislapsen satunnaisotoksen seuruututkimukseen. Nauhoitusten perusteella Toivainen kirjoitti 1980 ilmestyneen morfologian omaksumista koskevan väitöskirjansa *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years* (ks. Toivainen, J. 1980).

Suomalaisen lapsenkielen tutkimuksen kehittyessä lapsenkieltä koskevia julkaisuja alkoi ilmestyä niin morfologian, fonologian, sanaston kuin syntaksinkin alalta. Suomen kielen erityispiirteet näkyvät myös lapsenkielessä, ja suomalainen tutkimus on onnistunut kyseenalaistamaan universaaleina pidettyjä hypoteeseja esimerkiksi klusiilien omaksumisjärjestyksen (Itkonen, T. 1977: 283, Savinainen-Makkonen 1998) ja johtamisen osalta (Vänttilä 1998). Terho Itkonen (1977: 279) pitää Jakobsonin universaaleja kaiken kaikkiaan liian yksinkertaistavina ja kritisoi Jakobsonin tapaa pitää lapsen äänteistön kehitystä pulmattomana ja johdonmukaisena etenemisenä etapista toiseen.

Lapsenkielen tutkimusmenetelmät vaihtelevat elisitoiduista testeistä (esim. Nieminen 2007) ja äänitetyistä kirjankatseluhetkistä (esim. Toivainen, J. 1980, Savinainen-Makkonen 1998) spontaanin kielenkäytön seuraamiseen ja tallentamiseen (esim. Iivonen 1998, Kangassalo 1995). Sittemmin lapsenkielen tutkimus on alkanut hyödyntää myös

keskusteluntutkimuksen metodeja (Suomessa esim. Karjalainen 1996, Nurkkala 1998), joita käytetään tässäkin tutkielmassa lasten keskinäisen kommunikaation tutkimiseen. Usein lapsenkielentutkijat ovat keränneet – ja keräävät vielä nykyäänkin – aineistonsa käytännön syistä omilta lapsiltaan, vaikka kielentutkijoiden lasten edustavuudesta normaalin tai keskimääräisen kehityksen kuvaajina voidaan olla monta mieltä. Poikkeuksiakin on, esimerkiksi lasten kysymyksiä tutkinut Kangassalo (1995) on hankkinut aineistonsa vierailemalla perheissä ja nauhoittamalla vanhempien ja lasten käymiä spontaaneja keskusteluja, Karjalainen (1996) on videoinut aineistonsa päiväkodissa ja Nieminen (2007) äänittänyt tutkimiansa lasten spontaaneja leikkihetkiä lasten kotona.

Vuonna 2004 ilmestynyt *Mistä on pienten sanat tehty* (MOPST) on ensimmäinen suomalainen perusteos lasten äänteellisestä kehityksestä vauvasta kouluikään. Teoksen toimittaneet Sari Kunnari ja Tuula Savinainen-Makkonen ovat molemmat lapsenkielen tutkimukseen perehtyneitä logopedejä, jotka ovat väitelleet varhaisesta äänteellisestä kehityksestä. Lisäksi tekijöiden joukosta löytyy kotimaisen lapsenkielentutkimuksen kenties tunnetuimpia nimiä, mm. foneetikko Antti Iivonen, jonka E- ja J-pojalta keräämä aineisto lienee paitsi Suomen ensimmäisiä, myös kattavimpia.

2.2. Lapsenkielen kehityskaudet

Kielenoppiminen käynnistyy jo kohdussa sikiön kuulohavaintojen kautta. Kohdun peitteiden läpi sikiölle välittyvät lähinnä puheen sävelkulku ja äänen peruspulssi. (Korpilahti 2004: 34.) Syntymää edeltävää vaihetta kutsutaan prenataaliseksi kaudeksi, ja sitä seuraavaa postnataalista kautta ennen ensimmäistä sanaa kutsutaan esileksikaaliseksi kaudeksi (Iivonen 1993: 38, Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004a: 55). Aluksi vauvat kykenevät erottelemaan minkä tahansa kielen äännepiirteitä, mutta jo ensimmäisen ikävuoden lopulla havainnot ovat jäsentyneet kasvuympäristössä puhutun kielen mukaisiksi. Toisin sanoen äidinkielen mukaisten muistijälkien vahvistuminen ohjaa kuulohavaintojen valikoivuutta kielispesifiin suuntaan. (Korpilahti 2004: 34–35.) Aivan aluksi lapsen tuottama ääntely on tahatonta ääntöväylän avaamis- ja sulkemisliikettä. Ääntely koostuu tällöin lähinnä itkuun, hengittämiseen ja nielemiseen liittyvistä äänistä. Noin 2–3 kuukauden iässä lapsi alkaa tuottaa mielihyvä-ääntelyä, joka

koostuu nk. kujertelusta ja naurusta. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004b: 58–59.) Kujertelun on arveltu johtuvan vauvan kurkunpään laskeutumisesta, jonka johdosta ilmavirta alkaa kulkea paremmin suuväylän kautta (Iivonen 2004a: 27). Vähitellen vauva alkaa kyetä ohjailemaan fysiologisia toimintojaan itse. Seuraavassa laajennusvaiheeksi kutsutussa vaiheessa lapsi kokeilee äänensä ääriominaisuuksia tuottamalla sekä kuiskauksia että mahdollisimman kovia ääniä, murinaa, päristelyä ja korkeita kirkkaisuja. Prosodian käyttö ja äänenlaatujen hallinta monipuolistavat lapsen ääntelyä. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004b: 59, Iivonen 2004b: 65.)

Varsinainen jokeltelu alkaa 6–7 kuukauden iässä. Jokeltelu koostuu tavumaisesta ääntelystä, joka on aluksi kanonista, ts. se koostuu toistetuista konsonantti- ja vokaalisarjoista kuten *pa-pa-pa* tai *ma-ma-ma*. Varioiva jokeltelu alkaa noin 11 kuukauden iässä. Tällöin lapsi pystyy tuottamaan jokelluksessaan vähintään kahta eri konsonanttia tai vokaalia muuttamalla joko äänteen artikulaatiopaikkaa tai -tapaa, esim. *mapamapa*, *pakapaka*. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004c: 60–61.) Äidinkielen mukaisten muistijälkien vahvistuminen alkaa näkyä vauvan tuottamissa äänissä kielikohtaisina piirteinä. Näin ollen erikieliset vauvat poikkeavat toisistaan jonkin verran jo jokelluksen osalta. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004a: 48, Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004a: 54.) Taulukkoon 1 on koottu esileksikaalisen kauden vaiheet kulloinkin vallalla olevan ääntelymuodon mukaisesti.

TAULUKKO 1. Esileksikaalisen kauden ääntelymuodot (MOPST 2004: 57).

Ikä	Ääntelymuoto
0–0:1	Refleksiivinen ääntely
0:2–0:3	Kujertelu ja nauru
0:4–0:6	Äänen ääriominaisuuksien kokeilu
0:7–0:10	Kanoninen jokeltelu
0:11–1:0	Varioiva jokeltelu

Lapset ymmärtävät ensimmäiset sanansa noin 8–10 kuukauden ikäisinä, ja 12 kuukauden iässä lasten ymmärtämä sanasto käsittää jo viitisenkymmentä sanaa. Ensimmäisen varsinaisen sanansa lapsi tuottaa kuitenkin vasta noin 11 kuukauden iässä. Jokelluksen ja varsinaisten sanojen erottaminen toisistaan voi olla haastavaa. Tutkijat

käyttävätkin usein termiä *protosana* sellaisista varhaisista sanoista, joiden ääntämys on vielä vaihtelevaa ja käyttö epäjohdonmukaista. Sanojen ymmärtämisen ja tuottamisen välillä oleva viive säilyy suhteellisen pitkään. On arveltu, että puolitoistavuotiaan lapsen ymmärtävässä sanastossa on noin 200 sanaa ja tuottavassa sanastossa 50–70 sanaa. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 69–70, 72.)

Ivonen (1993: 38–39) erottaa omaksi vaiheekseen protosanojen (sanahahmojen) kauden (iässä 0:10–1:6). Hän viittaa termillä *protosana* kuitenkin siihen, että sanoilla voi olla kokonaisten ilmausten ja puheaktien funktio. Kaudesta käytetään usein myös nimityksiä yksisanavaihe ja 50 ensisanan kausi (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004a: 55). Tässä tutkimuksessa samaa vaihetta kutsutaan mm. Savinainen-Makkosen (1998) sekä *Mistä on pienten sanat tehty* -teoksen (2004) mallin mukaisesti ensisanojen kaudeksi.

Aluksi uusia sanoja ilmaantuu lapsen puheeseen hitaasti. Kun lapsi saavuttaa 50 merkityksellisen sanan rajapyykin, alkaa sanojen omaksuminen nopeutua ja seuraavaa kautta kutsutaankin sanapyräysvaiheeksi. Sanapyräysvaiheen kriteereissä on kuitenkin suurta vaihtelua: joidenkin tutkijoiden mukaan pyräysvaiheessa lapsi tuottaa 15 uutta sanaa kuukaudessa, kun taas joidenkin kriteerinä on kahdeksan uutta sanaa viikossa. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 72.) Kun otetaan huomioon, että lapsi ylittää 50 sanan rajapyykin keskimäärin 17 kuukauden iässä, on selvää, että moni sanaston kehittymisen edellytyksistä on kypsytynyt viidenkymmenen ensisanan omaksumiseen käytetyn puolen vuoden aikana huomattavasti. Sisäisten mielikuvien käsittely on muuttunut aikaisempaa joustavammaksi, ja lapsen kyky luokitella objekteja on kasvanut työmuistin lisääntyessä. Puhemotoriikan kypsymisen ansiosta lapsella on lisäksi käytössään enemmän äänneitä kuin aikaisemmin, joten ei ole ihme, että myös sanasto alkaa karttua aiempaa nopeammin. (Ks. Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 70, 72.) Koska sanapyräyksen alkamisajankohta, kesto ja sanojen omaksumisvauhti ovat niin yksilöllisiä, olisi sanapyräysvaiheen sijaan kenties mielekkäämpää puhua systemaattisen kehityksen kaudelle siirtymisestä. Tällöin mahdollista sanapyräystä ei tarvitsisi erottaa omaksi vaiheekseen vaan sitä voisi pitää selvänä merkinä ilmausten systemaattistumisesta. Sitä paitsi systemaattisen kauden alku ajoitetaan täsmälleen samaan pisteeseen kuin sanapyräysvaiheen alkamisajankohta eli ensisanojen kauden jälkeen (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 99). Tässä tutkimuksessa tarkasteltavana on Jasperin ensisanojen kausi sekä systemaattisen kauden alku.

Aikuismuotoihin verrattuna lapsen tuotokset ovat systemaattisella kaudella vielä monin tavoin vaillinaisia, ja kautta leimaa erilaisten fonologisten prosessien käyttö. Fonologisilla prosesseilla tarkoitetaan lapsen tapaa muokata sanoja systemaattisesti yksinkertaisemmiksi esimerkiksi korvaamalla vaikeampia äänneitä helpommilla tai jättämällä äänneitä kokonaan pois (prosesseista tarkemmin luvussa 2.4.3). (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 102–103.) Systemaattisen kehityksen kausi kestää noin neljän vuoden ikään saakka. Vähitellen puhemotoriikka kypsyy ja äänneitä ja äänneyhdistelmiä koskevat rajoitukset katoavat. Viimeistä vaihetta kutsutaankin fonologisen viimeistelyn kaudeksi. Suomalaislapsilla viimeiset opitut äänneet ovat yleensä /r/ ja /s/. Oman haasteensa suomen kielen omaksumiselle muodostaa rikas morfofonologia astevaihteluineen ja vokaalivaihteluineen. Vaikka suurin osa morfofonologisista vaihteluista vakiintuuikin jo 2–4 vuoden iässä, esiintyy poikkeavia muotoja vielä viidennenkin ikävuoden jälkeen. Alaluokilla suurimman osan puhe on jo kehittynyt virheettömäksi. (Brown, A. 2004: 111, 123, Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004d: 110.) Tämän tutkimuksen toisen koehenkilön, Inkan, puheesta on poimittu nimenomaan ne seikat, jotka osoittavat fonologisen viimeistelyn kauden olevan vielä meneillään. Taulukkoon 2 on koottu lapsenkielen kehityskaudet ajoituksineen (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004a: 55).

TAULUKKO 2. Lapsenkielen kehityskaudet (mukaelma Kunnarin ja Savinainen-Makkosen (2004a: 55) laatimasta taulukosta).

Ikä	Kausi
Ennen syntymää	Prenataalinen kausi
0–1:0	Esileksikaalinen kausi
1:0–1:6	Ensisanojen kausi
1:6–4:0	Systemaattinen kausi
4:0–12:0	Fonologinen viimeistely

2.3. Ensimmäiset sanat

Sanojen oppiminen edellyttää sosiaalis-kognitiivisten taitojen ilmestymistä. Lapsen on ensin opittava toimimaan yhteistyössä aikuisen kanssa. Hänen on esimerkiksi opittava ymmärtämään, mikä asia kullonkin on huomion kohteena ja mitä tästä halutaan sanoa

(Tomasello käyttää termejä *joint attention* ja *intention reading*). Lisäksi hänen on opittava segmentoimaan sanoja puheesta ja luomaan yksittäisten tarkoitteiden perusteella käsitteitä (*image schemas*). Sanojen oppimista helpottavat leksikaaliset kontrastit, kuten ylä- ja alakäsitteet ja vastakohtat, sekä käyttökontekstin tarjoamat vihjeet sanan merkityksestä. (Tomasello 2003: 58–78, ks. myös Clark 1995: 412.) Myös lapsen saamalla kielellisellä *inputilla*³ on omat vaikutuksensa sanojen oppimiseen. Varhaisen sanaston määrässä ja sisällössä onkin huomattavia yksilöllisiä eroja. (Barrett 1995: 391–392.) Paul Bloom (2000: 262–265) alleviivaa teoksessaan *How Children Learn the Meanings of Words*, ettei sanojen oppimisesta tiedetä vielä paljoakaan, ja korostaa ajattelun ja kielen kompleksista suhdetta. Vaikka sanojen oppimista ei prosessina ole onnistuttu vielä selvittämään aukottomasti, tutkimusten avulla on pystytty selvittämään, millaisia sanoja lapset oppivat ja millaiset seikat vaikuttavat sanojen käyttöönottamiseen. Luvussa 2.3.1 käsittelem ensimmäisten sanojen tyypillisiä aihepiirejä ja rakenteita. Sanojen valintaan vaikuttavat myös lapsen yksilöllisten fonologisten rajoitusten ja mieltymysten aikaansaamat suosimis- ja välttämispöcessit, joita käsittelem luvussa 2.3.2.

2.3.1. Ensisanojen rakenne ja lapsen kokemusmaailman vaikutus sanavalintoihin

Ensimmäiset sanat ovat tyypillisesti lyhyitä, korkeintaan kaksitavuisia, tavorakenteeltaan yksinkertaisia ja helposti äännettäviä. Sanat koostuvat todennäköisesti avotavuisista, eikä sananloppuisia konsonantteja esiinny. (Savinainen-Makkonen 1998: 53, Kunnari-Savinainen-Makkonen 2004d: 71.) Tutkimusten mukaan suomalaisten lasten ensisanat näyttävät edustavan yleensä rakenteita (K)VKKV, KVKV ja KV (Iivonen 1998: 12, Savinainen-Makkonen 1998: 49, 61). Vaihetta onkin kutsuttu osuvasti kaksitavuvaiheeksi (esim. Laalo 1994). Se, ettei lapsi kykene itse tuottamaan kahta tavua pidempiä ilmauksia, ei suinkaan tarkoita, etteivät tavoitesanat voisi olla pitempiäkin. Esimerkiksi Savinainen-Makkosen (1998: 59) Sini-tyttären 50 ensimmäisen sanan joukosta löytyy sellaisiakin sanoja, joiden tavoitesanat ovat kolmi- ja nelitavuisia, kuten *kyy* 'kynttilä', *kii.a* 'kirahvi' ja *appi* 'appelsiini'. Klusiiligeminaatilliset kaksitavuiset sanat kuten *kukka* ja *tutti* lapsi tuottaa todennäköisesti kokonaisina. Muissa

---

³ *Inputilla* eli *syötöksellä* tarkoitetaan kaikkea kielellistä ainesta, jota lapsi saa.

kaksitavuisissa sanoissa voi esiintyä tyypistymistä, jolloin lapsi tuottaa tavallisesti sanan ensitavun, esimerkiksi *ke* 'kello'. Rajoitus tuottaa kahta tavua pitempiä ilmauksia aiheuttaa luonnollisesti kaikkien kolmi- tai useampitavuisten sanojen tyypistymisen. Pitkät sanat voivat tyypistyä joko yksi- tai kaksitavuisiksi, eikä sanapaino välttämättä vaikuta toteutuvan tavun valintaan. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004b: 86.) Ensisanat ovatkin yleensä yksinkertaistettuja sanoja, joiden äänneasu ja muoto voivat olla vielä kaukana tavoitesanoista. Ensimmäisten sanojen fonologisia ominaisuuksia käsitellään tarkemmin luvussa 2.4.3.

Ensimmäisiä sanoja leimaa usein lapsen oman rajallisen kokemusmaailman mukainen liian tilannekohtainen tai liian yleistetty merkitys. Varhaiset sanat ovat tiukasti sidoksissa sanan käyttötilanteisiin liittyviin muistoihin. Lapsi voi esimerkiksi käyttää samaa sanaa sekä ankasta että vedestä kuultuaan sanan tilanteessa, jossa näki ankan uivan, tai käyttää sanaa *auto* vain yhdestä tietystä autosta, jonka nimeämiseen liittyy vahva muisto. (Bloom, L. 1993: 92–93.) Tulee myös ottaa huomioon, että pieni lapsi ymmärtää huomattavasti enemmän sanoja kuin kykenee itse tuottamaan (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 70). Lapsi voi siis olla hyvinkin tietoinen siitä, ettei hevosesta käytetä sanaa *koira*, mutta oikean sanan puuttuminen sanavarastosta saa hänet valitsemaan lähimmän mahdollisen vastineen osaamistaan sanoista. Lapsi voi myös ymmärtää sanan merkitsevän vain jotakin tarkoitteen ominaisuutta ja kutsua *kuuksi* kaikkia puoliympyrän muotoisia esineitä, kuten sitruunaviipaleita. Liikayleistäminen sekä sanan käyttäminen liian suppeassa merkityksessä kertovat siis myös lapsen monimutkaisesta ymmärtämisprosessista. (Bloom, L. 1993: 93, 95.) Lapsi joutuu jatkuvasti jäsentämään käsityksiään uudelleen sekä tarkentamaan tai laajentamaan sanojen merkityksiä. Peccei (2006, 16–17, 80–83) korostaakin vanhempien roolia lapsen kielenomaksumisessa ja kannustaa vanhempia havainnollistamaan kielensisäisiä semanttisia suhteita ylä- ja alakäsitteillä, vastakohdilla ja synonyymeilla.

Ensimmäiset sanat sisältävät esimerkkejä lähes kaikista aikuiskielessä esiintyvistä sanaluokista: erisnimistä, yleisnimistä, pronomineista, verbeistä, adjektiiveista, adverbeistä ja adpositioista. Kieliopillisiin, suljettuihin luokkiin kuuluvat sanat kuten konjunktiot ja apuverbit ilmaantuvat viimeisinä. (Tomasello 2003: 45.) Tutkimusten mukaan sanaston koko korreloi sanaston koostumuksen kanssa: sataan sanaan asti sanasto koostuu lähinnä substantiiveista, 50–200 sanan sanastossa on myös verbejä ja

adjektiiveja, ja vasta noin 400 sanan sanastoon kuuluu morfeemeja suljetuista luokista (Bates ym. 1994: 117). Ensisanojen aiheet kuvastavat vahvasti lapsen kokemusmaailmaa. Ensimmäisten sanojen joukkoon kuuluvat yleensä läheisten ihmisten nimet, eläimet, ruokailuun liittyvät sanat, tutut esineet ja aikuisten käyttäytymistä ohjaavat sanat (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 71). Suurin osa ensimmäisistä sanoista on substantiiveja, joiden tarkoitteista enemmistö on tyypillisesti pieniä ja helposti käsiteltäviä, liikkuvia, äänteleviä tai muutoin muuttuvia esineitä. Eläimet, liikkuvat lelut, kulkuneuvot ja vaatteet ovat lapsen näkökulmasta kiinnostavampia nimeämisen kohteita kuin suuret, muuttumattomat kohteet, minkä vuoksi ne esiintyvät ensimmäisten 50 sanan joukossa paljon todennäköisemmin. (Peccei 2006: 4). Toisin sanoen sana *auto* ilmestyy liikkeeseen ja ääneen liittyvien ominaisuuksien perusteella todennäköisesti ennen sanaa *talo*, ja sana *peitto* ilmestyy ennen sanaa *sohva* helpomman käsiteltävyyden ansiosta. Samoin sana *sukka* ilmestyy lapsen sanastoon luultavasti ennen sanaa *housut* yksinkertaisesti siitä syystä, että edellinen on pienempi ja helpompi pukea.

Edellä esiteltyjen lisäksi ensimmäisiin sanoihin lukeutuu usein suhteellisen runsas määrä onomatopoeettisia ilmauksia, kuten eläinten ääniä ja ääntä päästävien esineiden ääneen perustuvia nimityksiä (Savinainen-Makkonen 1998: 75, Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 71). Onomatopoeettiset sanat ovat yleensä olennainen osa tiettyä toimintaa, esim. *kukkuu* (Vihmanin tekstissä *peek-a-boo*) esiintyy kurkistelun yhteydessä (Vihman 1996: 137). Savinainen-Makkonen (1998: 75–76) havaitsi Sini-tyttärensä ensisanojen kauden fonologiaa tutkiessaan onomatopoeettisten sanojen olevan tavallisia sanoja fonologisesti edistyneempiä tavumäärän ja sananloppuisten konsonanttien toteutumisen osalta. Sini osasi esimerkiksi tuottaa ilmauksen *ihhahhaa* kaksi kuukautta ennen ensimmäistä varsinaista kolmitavuista sanaansa. Myös foneemi /h/ toteutui muutamaa viikkoa aiemmin onomatopoeettisessa ilmauksessa *oho* kuin ensiesiintymäksi huomioidussa sanassa *hii* 'hiiri'⁴.

---

⁴ Toisaalta sananalkuista ja sanan keskellä esiintyvää /h/-äännettä ei ole välttämättä mielekäästä verrata toisiinsa. Onomatopoeettisiin ilmauksiin liittyvää problematiikkaa käsittelemme tarkemmin luvussa 4.3.2.

2.3.2. Suosimis- ja välttämisprosessit

Sanan tarkoitteen kiinnostavuuden lisäksi sanan käyttöönottamiseen vaikuttavat ääntämistä koskevat rajoitukset, jotka saavat aikaan erilaisia suosimis- ja välttämisprosesseja. Lapsi voi esimerkiksi valita sanastoonsa vain sellaisia sanoja, jotka sisältävät hänelle helposti tuotettavia äänneitä, ja välttää sanoja, jotka sisältävät äänneitä tai äänneyhtymiä hänen järjestelmänsä ulkopuolelta. Jos sana sopii lapsen hallussa olevaan äännejärjestelmään, lapsi voi ottaa sen mielellään käyttöönsä, vaikkei se olisi erityisen käyttökelpoinen tai merkitykseltään hyödyllinen. Lapset myös imitoivat useammin sellaisia sanoja, joiden fonologia on heille tuttu. (Schwartz–Leonard 1982: 329–330, Menn–Stoel–Gammon 1995: 346.) Esimerkiksi Savinainen–Makkosen (1998: 69–71) Sini-tyttö suosi ensisanojen kaudella /k/:lla alkavia sanoja. Sinin tuottamien sanojen sananalkuisista konsonanteista /k/:n osuus oli runsaat 50 %. Savinainen–Makkonen kertoo Sinin myös houkuttuneen matkimaan /k/-sanoja mutta ei esimerkiksi /p/-sanoja. Lapsi voi äänneiden ohella suosia myös tiettyntyyppisiä sanarakenteita, esimerkiksi suomenkielisten lasten suosiossa näyttää olevan geminaatallinen (K)VKKV-rakenne (ks. esim. Iivonen 1998: 12, Savinainen–Makkonen 1998: 49, 61, Kunnari–Savinainen–Makkonen 2004b: 85). Vaikka lapset toisaalta pyrkivät välttämään sanoja, joita he eivät kykene ääntämään, eivät he välttämättä aina tiedosta ääntävänsä väärin (Menn–Stoel–Gammon 1995: 346). Tämän tutkimuksen koehenkilön Inkan kykenemättömyys tuottaa /r/:ää johti usein tilanteeseen, jossa /r/:n korvautuminen /l/:llä aiheutti muutoksen sanan merkityksessä, mutta Inkalle itselleen hänen tuottamansa sana edusti itsestään selvästi /r/:llistä muotoa. Kerran pyysin häntä kertomaan, mitä lintuja hän tiesi. Aivan luettelon alkupuolella Inka mainitsi *haikalan*, jolloin ymmärtämättömänä totesin, ettei haikala ole lintu. Silloin Inka korotti ääntään ja sanoi topakasti: *Mutta minä sanoinkin haikala!* Lapsen ääntämistä koskevaan tietoisuuteen en kuitenkaan puutu tutkimuksessani tarkemmin. Sen sijaan Inkan virheellisten sanavalintojen kohdalla on joissakin tapauksissa ollut mahdollista saada selville, onko hän tietoinen sanaan liittyvistä ongelmista (virheellisiä sanavalintoja käsitellään luvussa 5.4).

Lasten varhaisissa sanoissa voi esiintyä myös homonymiaa. Ingramin (1975) mukaan homonymia on aina pakon sanelemaa ja johtuu ääntämistä koskevista rajoituksista ja lapsi pyrkii homonymiasta eroon muokkaamalla sanoja jatkuvasti tarkempaan muotoon

erottaakseen samanmuotoiset sanat toisistaan. Lapset eivät Ingramin mukaan myöskään valitse sanastoonsa liian samankaltaisia sanoja homonyymien välttämisyrittämisen vuoksi. (Ks. myös Ingram 1985.) Vihman (1981) on kuitenkin esittänyt vastakkaisen kannan: hänen mukaansa lapsi voi käyttää homonymiaa myös strategiana. Tarkkuuden sijaan lapsi pyrkisikin tällöin tehokkuuteen, ja lapsen tavoitteena olisi saada sanastoonsa mahdollisimman monta sanaa mahdollisimman pienellä vaivalla. Hänen tutkimansa virolainen Raivo-poika näytti keräävän sanavarastoonsa sanoja, joilla oli samantyyppinen hahmo. Esimerkiksi Raivon sana *nən* kattoi aikuiskielen sanat *lind* 'lintu', *rind* 'rinta', *king* 'kenkä' ja *kinni* 'kiinni'. Sanat saattoivat aluksi ääntyä tarkemmin mutta regressoitua sitten yhteiseen muotoon. Esimerkiksi *vorst* 'makkara' oli aluksi *os* tai *vuf* ja sana *juust* 'juusto' *dut* tai *uf*, kunnes Raivo alkoi käyttää molemmista sanoista sanoja *os* ja *us*. Lopulta sanoilla oli yksi yhteinen muoto *əs*. Sana *sokk* 'sukka' oli aluksi *uf* tai *ëf* mutta sitten *əs* huolimatta siitä, että sanalla oli jo entuudestaan kaksi merkitystä. (Vihman 1981: 242.) Vihmanin teoria näyttäisi kulkevan käsi kädessä suosimisprosesseihin liittyvän tiedon kanssa: koska lapsi valitsee mielellään sanastoonsa tutuista elementeistä koostuvia sanoja, on ymmärrettävää, että sanat ovat keskenään ainakin jossain määrin samankaltaisia. Toisaalta ääntämistä koskevien rajoitusten vähetessä myös homonymia alkaa väistyä, joten Ingramin mukainen aktiivinen täydellistämisen prosessi lienee myös käynnissä kaiken aikaa.

2.4. Äänteellinen kehitys

Sana on käsitteenä sikäli epämääräinen, että se koostuu suomessa usein vartalosta ja taivutuspäätteestä. Lisäksi sana voi olla johdettu sana tai yhdyssana ja siinä voi olla suffikseja. Vaikka nykykielissä sanoja on kymmeniä-, jopa satojatuhansia, koostuvat ne kuitenkin hyvin rajallisesta määrästä foneemeja. Suomen kielessä vokaaleja on kahdeksan ja konsonantteja 13 tai 17, jos lähinnä lainasanoissa esiintyvät *b*, *g*, *f* ja *š* otetaan huomioon. Sitä ilmiötä, että sanat toisaalta ovat semanttisesti merkityksellisiä kokonaisuuksia mutta toisaalta koostuvat muissakin sanoissa esiintyvistä yksiköistä, joilla ei sinällään ole merkitystä, kutsutaan kaksoisjäsennykseksi (Ks. esim. Karlsson 1994: 13, 180).

Lapsen paradigmaattisella fonologisella kehityksellä tarkoitetaan foneemijärjestelmän oppimista ja foneemien oppimisjärjestystä. Syntagmaattisella kehityksellä puolestaan viitataan äänteiden ja tavujen yhdistelemiseen ja tätä kautta sanojen muodostamiseen. Paradigmaattinen ja syntagmaattinen kehitys kulkevat käsi kädessä, sillä ensimmäiset sanat ovat aina vähintään tavun laajuisia. (Iivonen 1998: 6, Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004e: 79.) Sananalkuinen inventaari kasvaa tyypillisesti nopeammin kuin sananloppuinen. Noin 3-vuotiaalla lapsella on jo hallussaan kaikki aikuiskielen keskeiset peruselementit, vaikkei konsonanttijärjestelmä olisikaan vielä täysin aikuiskielen mukainen. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004e: 80.) Luvussa 2.4.1 käsitellään Jakobsonin (1968) teorian mukaisia äänteellisen kehityksen universaaleja piirteitä ja luvussa 2.4.2 suomen äännejärjestelmän erityispiirteiden vaikutusta paradigmaattiseen ja syntagmaattiseen kehitykseen. Lähinnä systemaattisen kehityksen kaudella esiintyviä fonologisia prosesseja tarkastelen luvussa 2.4.3.

2.4.1. Paradigmaattisen fonologisen kehityksen universaalit piirteet

Jakobsonin (1968) teoria perustuu olettamukselle, että lapsi oppii foneemit niiden distinktiivisten piirteiden perusteella. Foneemijärjestelmä kehittyy asteittain monimutkaisemmaksi sitä mukaa, kuin lapsi oppii tajuamaan äänteiden välillä vallitsevia oppositioita. Ensimmäisenä opitaan helpoin vastakohta: foneemipari, jonka äänteet muodostavat suurimman mahdollisimman kontrastin. Jokainen uusi foneemi edellyttää uuden opposition ja hienompiasteisten erojen hallitsemista. Monimutkaisempaa oppositiota ei voi oppia ennen alkeellisempaa. Näin ollen Jakobson oletti äänteiden omaksumisjärjestyksen noudattavan universaalia kehityslinjaa.

Konsonanttien omaksumisjärjestys on Jakobsonin mukaan seuraava: klusiilit – nasaalit – frikatiivit – likvidat. Artikulaatiopaikaltaan etiset konsonantit omaksutaan ennen takaisia, ja ensikonsonantit ovat usein labiaaleja (Jakobson 1968: 47, 53). Ensimmäinen konsonanttioppositio on labiaalisen klusiilin ja nasaalin välillä (*papa–mama*), ja seuraava labiaalisen ja dentaalin välillä (*papa–tata, mama–nana*). Näillä kahdella

oppositiolla muodostuu minimaalinen kolmen konsonantin järjestelmä, eikä maailmassa ole kieliä, joista puuttuisi /m/, /p/, tai /t⁵. (Mt.: 47–48.)

Ei-labiaalit eriyvät dentaaleiksi ja palatovelaareiksi eli klusiilit eriyvät tavallisesti järjestyksessä /p/–/t k/ > /p/–/t/–/k/ ja nasaalit järjestyksessä /m/–/n ŋ / > /m/–/n/–/ŋ/. Jakobsonin mukaan /k/ korvautuu aluksi /t/:llä mutta lapsi saattaa [k]-äänteen opittuaan korvata myös korrektit /t/:n esiintymät [k]:lla (esim. *gakk* 'god natt', *geka* 'Greta'), jolloin foneemit sekoittuvat keskenään joksikin aikaa, kunnes /k/ eriytyy omaksi foneemikseen. Sama koskee myös foneemeja /n/ ja /ŋ/. Joissakin tapauksissa /k/ voi aluksi korvautua myös glottaaliklusiililla. (Jakobson 1968: 53–55.)

Klusiilit opitaan ennen frikatiiveja, ja aikuiskielen sanojen frikatiivit korvautuvat aluksi klusiileilla, esimerkiksi /s/ voi korvautua /t/:llä/ (Jakobson 1968: 52). Jakobsonin (1968: 57) mukaan lapsi oppii myöhään tuottamaan sellaiset oppositiot, jotka ovat harvinaisia maailman kielissä. Mitä monimutkaisempi foneemikategoria on, sitä epätodennäköisemmin se jakaantuu kielessä useammaksi äänteeksi. Likvidojen kohdalla distinktio on vaativa, sillä lateraaleissa on yhtäaikaisesti sekä sulkeuma että avauma mutta eri paikoissa, kun taas tremulanteissa (Jakobson käyttää termiä *intermittent liquid*) sulkeuma ja avauma vuorottelevat samassa paikassa. (Mt.: 91.) Jos kielessä on kaksi likvidaa, jotka muodostavat opposition, /r/ eriytyy myöhemmin kuin /l/ (mt.: 57). Tšekkiläisiä ja latvialaisia lapsia tutkineen Velta Rūķe-Draviņa (1965⁶: 59–60) saamat tulokset vahvistavat Jakobsonin oletuksen: /l/ opitaan /r/:ää aiemmin, ja [l] assimiloii [r]-äänteet ennen /r/:n omaksumista. Rūķe-Draviņa lisää, että uvulaarinen /R/ on lapsille helpompi tuottaa kuin apikaalinen /r/. Uvulaarinen /R/ voikin esiintyä myös sellaisten lasten kielessä, joiden äidinkielessä kyseistä äännettä ei ole. Tällaisissa tapauksissa /R/ katoaa siinä vaiheessa, kun lapsi oppii ääntämään korrektisti täryllisen /r/:n. (Rūķe-Draviņa 1965: 66–67.)

---

⁵ On kuitenkin muutamia keskiafrikkalaisia heimoja, joissa labiaaliset äänteet puuttuvat naisten kielestä rituaalisen huultensilvonnan vuoksi, sekä heimoja, joiden kielestä labiaaliäänteet ovat kadonneet huulissa kannettavien kiekkojen vuoksi (Jakobson 1968: 48).

⁶ Jakobsonin teos ilmestyi saksankielisenä 1941. Tässä tutkimuksessa on käytetty vuoden 1968 englanninkielistä painosta.

Klusiilien ja nasaalien rinnalla ensimmäisten konsonanttiäänteiden joukossa mainitaan usein myös /h/ ja /w/ (Jakobson ei teoksessaan käsittele näiden äänteiden ilmestymistä) (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004e: 79).

Vokaaleista ensimmäisenä ilmaantuu yleensä väljä /a/-foneemi (Jakobson 1968: 47). Ensimmäinen vokaalioppositio on puolestaan /a-/i/, jossa oppositio on muotoa väljä-suppea. Seuraavaksi opitaan joko oppositio etu-taka (/i-/u/), tai illabiaalivokaalien suppea-puolisuppea-oppositio (/i-/e/). Kumpikin vaihtoehto johtaa kolmen vokaalin järjestelmään, joka on maailman kielissä pienin mahdollinen vokaalijärjestelmä (/a-/i-/u/ tai /a-/i-/e/). (Mt.: 49.) Illabiaalisuus on labiaalisuutta primaarimpaa. Labiaalivokaalien oppositiota edeltää vastaava illabiaalivokaalien oppositio: oppositio /i-/e/ opitaan siis aiemmin kuin /u-/o/, eikä lapsen äännejärjestelmässä voi näin ollen olla /o/:ta ennen /e/:tä. (Mt.: 56.) Väljä etinen vokaali /ä/, joka muodostaa opposition väljän takaisen /a/:n sekä suppeamman etisen /e/:n kanssa, ilmaantuu suhteellisen myöhään. Viimeisinä eriytyvät etiset labiaalivokaalit, esimerkiksi suomessa /y/ ja /ö/, sillä niillä on keskenään vain vähän distinktiivisiä piirteitä. Foneemi /ö/ ei voi ilmaantua, ellei kielessä ole oppositiota /u-/y/, eikä ennen kuin foneemit /o/ ja /e/ on omaksuttu. (Mt.: 56–57, ks. myös Lieko 1998a: 27.)

2.4.2. Suomen äännejärjestelmän omaksumisen erityispiirteet

Suomen kieli eroaa äännejärjestelmältään merkittävästi esimerkiksi englannin kielestä. Ensinnäkin suomen konsonanttijärjestelmään kuuluu vain 13 konsonanttia, mikä on vain vähän yli puolet englanninkielisestä 24 konsonantin järjestelmästä. Näistä kolmestatoista konsonantista /d/ ja /ŋ/ voivat esiintyä ainoastaan sanan keskellä. Suomen kielessä on myös huomattavasti vähemmän konsonanttiin päättyviä sanoja ja sananloppuisessa asemassa voivat esiintyä ainoastaan dentaalit /t s n l r/. Suomenkielisten lasten konsonantti-inventaarit ovat siis pienempiä kuin englanninkielisten lasten. Lisäksi sanankeskinen konsonantti-inventaari kasvaa suomenkielisillä lapsilla hieman nopeammin kuin sananalkuinen eikä sananloppuisia konsonantteja esiinny suomenkielisten lasten varhaisissa sanatuotoksissa lainkaan. (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004e: 81–82.)

Suomenkielisten lasten on myös havaittu omaksuvan konsonantit Jakobsonin (1968) universaaliteorian vastaisessa järjestyksessä. Esimerkiksi klusiilien omaksumisjärjestys Toivaisen (1997: 138) tutkimalla Eerolla ja Iivosen (1998:17) J-pojalla oli /t/-/k/-/p/. Iivosen (1998: 17) E-pojalla järjestys oli /t/-/p/-/k/, kun taas Savinainen-Makkosen (1998: 62) Sini-tytön järjestys oli /k/-/t/-/p/ – siis täysin päinvastainen Jakobsonin oletuksen kanssa. Erityisesti /k/:n esiintyminen ensiaanteena on poikkeuksellista, ja /k/ oli paitsi Sini-tytön ensimmäinen foneemi, myös runsaimmin käytetty. (Savinainen-Makkonen 1998: 62.) Myös Itkosen (1977: 283) poika poikkea Jakobsonin universaalista mallista – hänen ensimmäiset konsonanttinsa olivat nimittäin /m/ ja /t/.

Jakobsonin (1968) mukaan myös foneemi /d/ opitaan suhteellisen varhain, mutta suomenkieliset lapset oppivat /d/:n yleensä viimeisten foneemien joukossa. Viive selittynee kuitenkin kielikohtaisten erojen kautta. Suomen kielessä /d/ ei kuulu kaikkien puhekieleen lainkaan, ja sillä on muihin konsonantteihin nähden suppea distribuutio. Lisäksi foneemien /t/ ja /d/ opposition kontrasti on suomessa pieni: molemmat äänteet äännetään suomessa heikosti, ja /d/ on vain heikosti soinnillinen, kun taas englannissa /t/ reaalistuu aspiroituneena ja /d/ soinnillisena ääntenä. (Lieko 1998a: 39.)

Suomi kuuluu niihin harvinaisiin kieliin, joissa foneemit /l/ ja /r/ muodostavat fonologisen opposition. Jakobsonin (1968: 57) havainto harvinaisten oppositioiden myöhäisestä omaksumisesta pitää paikkansa, sillä oppositio /r/-/l/ on viimeisiä suomenkielisen lapsen omaksumia oppositioita (Lieko 1998a: 26). Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että /r/ saattaa olla olemassa lapsen tajuamana tavoitefoneemina jo pitkään ennen aikuiskielen mukaisen ääntämisen oppimista (Itkonen T. 1977: 291). Foneemin /r/ ohella ongelmia tuottaa suomenkielisille lapsille myös /s/, ja näihin äänteisiin liittyviä virheitä esiintyy 32 %:lla lapsista vielä 5 vuoden iässä (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004d: 110).

Suomen kielen keskeisiin erityispiirteisiin kuuluu myös kvantiteetti: sekä konsonantit että vokaalit voivat esiintyä lyhyinä ja pitkinä. Kvantiteetilla on suomessa merkitystä erotteleva tehtävä (*kuka–kukka*). Kaksoiskonsonantteina eli geminaattoina voivat suomen kielessä esiintyä kaikki muut konsonantifoneemit paitsi /h d v j/. Konsonanttien kannalta syntagmaattiseen kehitykseen vaikuttaa lisäksi suomen kielen runsas konsonanttiyhtymien määrä. Sanansisäisiä konsonanttiyhtymiä on suomessa

viitisenkymmentä, sananalkuisina esiintyvät marginaalisissa sanoissa yhtymät *pl-*, *pr-*, *kl-*, ja *kr-*. Sananloppuisia yhtymiä esiintyy ainoastaan puhekielisissä sanoissa (*yks*, *onks*). Englannin kielessä konsonanttiyhtymät ovat etenkin sananalkuisia ja -loppuisia ja siten saman tavun sisäisiä, kun taas suomessa konsonanttien sanansisäisissä yhtymissä on aina tavunraja keskellä. Suomenkieliset lapset omaksuvatkin konsonanttiyhtymät englanninkielisiä lapsia aiemmin, sillä tavun sisällä näyttäisi olevan vaikeampaa tuottaa kahta tai useampaa konsonanttia kuin tavunrajalla. (Iivonen 1998: 14–18.) Helpoimmiksi konsonanttiyhtymiksi on arveltu nasaalin ja samapaikkaisen klusiilin yhtymiä /mp/, /nt/ ja /ŋk/, sillä niitä tuottaessa tarvitsee muuttaa ainoastaan artikulaatiotapaa artikulaatiopaikan pysyessä samana. Myös /ks/- ja /st/-yhtymät näyttävät kuuluvan suomalaislasten varhaisimpien konsonanttiyhtymien joukkoon. (Iivonen 1998: 15, Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 101.)

Vokaalien ilmestymisjärjestys noudattaa suomenkielistenkin lasten osalta suurin piirtein Jakobsonin (1968) esittämää teoriaa (ks. esim. Lieko 1998a: 40, Iivonen 2004c: 76–78). Syntagmaattisen kehityksen kannalta suomen kielen vokaalien erityispiirteisiin kuuluvat kvantiteetin ohella olennaisesti myös vokaaliharmonia, diftongit ja vokaaliyhtymät. Diftongien omaksumisjärjestystä koskevaa tutkimusta ei ole käsittäkseni vielä tehty. Ensimmäisiä diftongeja voi kuitenkin poimia muista tutkimuksista, esimerkiksi Savinainen-Makkosen (1998: 58–59) Sini-tytön ensisanojen listasta löytyvät diftongit /ei/, /oi/ ja /äi/. Lieon (1998: 32–33) Anne-tytön iässä 1:7 tuotettuihin diftongeihin lukeutuvat edellisten lisäksi /ai/, /au/, /ou/ ja /ui/ ja iässä 2:0 tuotettujen sanojen joukosta löytyvät vielä diftongit /ie/, /eu/ ja /ey/. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei Anne olisi hallinnut muitakin diftongeja, sillä sanat on kerätty muuhun tutkimukseen liittyvistä esiintymistä eikä kokonaisesta sanalistasta. Sinin sanalista kattaa puolestaan ainoastaan 50 ensisanan kauden. Jasperin noin 400 ensimmäisen sanan kokoelmani mahdollistaa diftongien lähemmän tarkastelun. Suomen kielen kahdeksastatoista diftongista edellä on mainittu vasta kymmenen – on mielenkiintoista nähdä, löytyvätkö aineistosta vielä puuttuvat /iu/, /iy/ /uo/, /yi/, /yö/, /äy/, /öi/ ja /öy/.

2.4.3. Fonologiset prosessit

Systemaattisen kehityksen kaudelle saavuttaessa lapsi hallitsee konsonanteista yleensä klusiilit /p, t, k/ sekä nasaalit /m, n/. Vokaaleista lapsi saattaa osata valtaosan, joskin /y, ä, ö/ voivat joskus tuottaa ongelmia. Lapsen äännejärjestelmän paradigmaattiset puutokset rajoittavat lapsen mahdollisuuksia tuottaa sanoja korrektisti, jolloin lapsi turvautuu erilaisiin fonologisiin prosesseihin muokatakseen sanoja systemaattisesti yksinkertaisemmiksi. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 99, 102.) Ensimmäisissä sanoissa esiintyy tyypillisesti vain yhtä konsonanttia, jolloin puhutaan konsonanttiharmoniaa. Joillakin lapsilla saattaa ilmetä myös yksivokaalisuutta⁷. (Savinainen-Makkonen 1998: 49, Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 99–100.) Konsonanttiyhtymät ovat lapselle usein haasteellisia ja voivat yksinkertaistua lapsen kielessä pitkäänkin, esimerkiksi *ykki* 'yksi'. Myös diftongit saattavat oieta, esimerkiksi *tooli* 'tuoli'. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 100–101.)

Äänteiden samankaltaistumista kutsutaan **assimilaatioksi**. Konsonanttien assimiloitumisessa on siis kyse konsonanttiharmoniaa. Kaukoassimilaatio voi olla suunnaltaan joko regressiivinen, eli kauempana oleva äänne vaikuttaa sanan alun äänneeseen (*papa* 'napa'), tai progressiivinen, eli sanan alun äänne assimiloii sanassa pidemmällä olevan äänteen (*poopaa* 'portaat'). Lähiassimilaatiossa puolestaan vierekkäiset äänneet assimiloituvat, kyse on toisin sanoen edellä mainitusta konsonanttiyhtymien yksinkertaistumisesta. Yksivokaalisuus eli se, ettei lapsi kykene tuottamaan samassa sanassa useita erilaisia vokaaleja, aiheuttaa vokaalien assimilaatiota. Vokaalien assimilaation piiriin kuuluu myös edellisessä kappaleessa mainittu diftongien oikeneminen. **Substituutiolla** tarkoitetaan äänteen korvautumista toisella äänneellä ilman että kyseessä on assimilaatio. Tavallisesti substituution syynä on, ettei lapsi osaa tuottaa tavoittelemaansa äännettä. Suomessa tavallisesti korvaantuvia äänneitä ovat motorisesti haasteelliset /s/ ja /r/, jotka korvautuvat yleensä ääntymäpaikaltaan vastaavalla konsonantilla, esim. *katti* 'kassi', *hiili* 'hiiri'. Äänneet /s/ ja /r/ voivat korvautua vielä fonologisen viimeistelyn kaudellakin. **Sijaispidennystä** esiintyy puolestaan erityisesti likvidayhtymissä, joissa puuttuva konsonantti tai konsonanttiyhtymä paikataan venyttämällä vokaalia, esim. *kuukku* 'kurkku'. Sijaispidennyksen käyttö osoittaa lapsen

---

⁷ Savinainen-Makkonen (1998) käyttää termejä *vokaaliharmonia* ja *samavokaalisuus*.

pyrkimyksen hallita sana rytmillisesti, vrt. esim. *kaakki* ja *kakki* 'karkki'. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 103–105, 107–108.)

Reduplikaatiolla tarkoitetaan jonkin sanan tavun kahdentumista. Taustalla voi olla sekä konsonantti- että vokaaliharmoniaa. Etenkin pitkät sanat voidaan yksinkertaistaa reduplikaation avulla: *papa* 'banaani' ja *appepee* 'appelsiini'. Reduplikaatiota esiintyy yleensä vain aivan varhaisissa sanoissa. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 103.) **Metateesissa** äänteet vaihtavat paikkaa, esim. *tarava* 'tavara'. Myös vierekkäiset äänteet voivat vaihtaa paikkaa keskenään esimerkiksi /ks/-yhtymissä (*miski* 'miksi'). (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 108.) Metateesejä voi esiintyä puheessa vielä systemaattisen kehityksen kauden jälkeenkin. Erityisesti nopeassa puheessa metateesejä voi syntyä aikuiskielessäkin (esim. *yksikeskös itkeskelet*, *itsekeskös yskiskelet*). (Iivonen 1996: 77.) **Additiota** eli äänteen lisäämistä esiintyy sanarakennerajoituksiin liittyen. Suomenkielinen lapsi saattaa esimerkiksi olla taipuvainen tuottamaan konsonanttialkuisia sanoja, jolloin kaikkiin vokaalialkuisiin sanoihin lisätään konsonantti, esim. *poppu* 'omppu'. Addition avulla voidaan myös välttää hankalia vokaaliyhtymiä, esim. *lapilo* 'lapio'. **Omissio** on puolestaan fonologinen prosessi, jolla tarkoitetaan äänteen tai tavun puuttumista lapsen tuotoksesta. Esimerkiksi tietyt äänneryhmät, kuten puolivokaalit /v, j/ ja likvidat /r, l/, saattavat usein jäädä toteutumatta sanan alussa, vaikka onnistuisivatkin sanan keskellä, esim. *una* 'juna'. Tavuomissiota tapahtuu lähinnä pitkissä sanoissa, esim. *api* 'apina'. Toinen strategia selviytyä pitkistä sanoista on **temporaalinen jaottelu**, jossa tavujen väliin jätetään tavallista pidempi tauko tai sanan joitakin osia painotetaan muita osia voimakkaammin. (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 105–108.)

Toisinaan lapsen tuotoksissa voi esiintyä tilapäisesti huomattavaa tarkkuutta, jota seuraavat regressiivisemmät tuotokset, eli lapsi taantuu käyttämään aiemmin oppimaansa äänteellisesti epätäydellisempää muotoa. Toisinaan taantumista voi tapahtua sellaisissakin sanoissa, joista aiempaa, epätäydellisempää muotoa ei ole ollutkaan. Tällöin kyseessä voi olla lapsen hahmottaman uuden säännön leviäminen koko sanavarastoon. Lapsi voi esimerkiksi alkaa assimiloida sananalkuiset klusiilit nasaalin sisältävissä sanoissa samapaikkaisiksi nasaaleiksi, kuten Lise Mennin tutkima Daniel teki. Aluksi sääntö koski vain uusia sanoja mutta levisi sitten vähitellen niihinkin

sanoihin, joissa assimilaatiota ei aikaisemmin tapahtunut. (Menn–Stoel-Gammon 1995: 343.)

Regressiiviseksi idiomeiksi (*regressive phonological idiom*) kutsutaan sanoja, joiden ääntymisasu ei muutu kehityksen mukana muiden sanojen tavoin (Ferguson–Farwell 1975: 432). Tutkimuksissa on havaittu esimerkiksi erisnimien jähmettymistä lapsen äännejärjestelmän tasoa regressiivisempään muotoon (Iivonen 1996: 78). Lapsella voi olla myös nk. progressiivisia idiomeja (*progressive phonological idioms*), ilmauksia, jotka ovat kehittyneempiä kuin hänen äännejärjestelmänsä yleensä on. Progressiiviset idiomit ovat tavallaan fonologisen järjestelmän ulkopuolella ja yksinkertaistuvat yleensä äänneasultaan sanan integroitua fonologiseen systeemiin. Esimerkiksi Fergusonin ja Farwellin tutkima esimerkkilapsi H tuotti sanan *pretty* aivan aikuiskielen mukaisesti iässä 0:10, jolloin kaikki muut sanat olivat yksitavuisia tai konsonantistoltaan redupliktiivisia. Vuoden kuluttua sana ääntyi kuitenkin huomattavasti alkeellisemmin muodossa *bidi*. (Ferguson–Farwell 1975: 432.)

Progressiiviset idiomit ovat usein sanoja, jotka toistuvat lapsen välittömässä ympäristössä usein, ja Menn ja Stoel-Gammon (1995: 352) arvelevatkin progressiivisten idiomien olevan juuri käyttötiheydensä vuoksi muodoltaan kehittyneempiä, sillä fonologisia prosesseja käytetään yleensä ainakin aluksi vain uusiin ja harvoin käytettyihin sanoihin. Toisinaan progressiiviset idiomit säilyvätkin lapsen kielessä sellaisinaan, jolloin on vaikea hahmottaa, onko sana ylipäätään progressiivinen idiomi vai ensimmäinen merkki uudesta fonologisesta kehitystasosta (Ferguson–Farwell 1975: 432–433, ks. myös Itkonen, T. 1977: 302).

2.5. Taivutus

Taivutuksen oppiminen muodostaa lapselle aivan erityisen haasteen. Taivutuksen omaksumisessa on eroja kielten välillä, sillä eri kielissä taivutuselementit käyttäytyvät eri tavalla. Esimerkiksi agglunatiivisiin⁸ kieliin lukeutuvassa turkissa sidonnaiset morfeemit ovat lähinnä suffikseja, kun taas polysynteettisiin kieliin kuuluvassa

---

⁸ Kielitytologiasta tarkemmin esim. Häkkinen 1994 ja Itkonen, Esa 1997.

navahossa affiksit ovat ensisijaisesti prefiksejä. Lapsen on opittava segmentoimaan taivutusmorfeemit puheesta ja tunnistamaan niiden funktiot. (Peters 1995: 477–478.) Suomen kielen taivutusjärjestelmä on sikäli monimutkainen, että siihen kuuluu paitsi runsas määrä suffikseja myös paljon morfofonologista vaihtelua. Luvussa 2.5.1 käsittelen suomalaisten lasten taivutuksen omaksumisen erityispiirteitä ja luvussa 2.5.2 taivutusmuotojen omaksumisjärjestystä.

2.5.1. Kuinka lapsi oppii suomen taivutusjärjestelmän

Suomalaislapsen morfofonologinen kehitys etenee periaatteessa seuraavasti: Ensin lapsi käyttää ulkoa oppimiaan yksittäisiä sanamuotoja. Vaihetta, jossa lapsi opettelee aikuiskielen muotoja sellaisinaan analysoimattomina kokonaisuuksia ja suosii ikonisia keinoja, kutsutaan esimorfologiseksi vaiheeksi (Laalo 1997: 187, Laalo 1998: 362). Tällaisia varhaisia sanoja ei pidetä varsinaisina taivutusmuotoina, sillä vartalonmuodostus ja suffiksien liittäminen eivät ole eriytyneet vielä itsenäiseksi järjestelmikseen (Laalo 1997: 188). Ikonisuudella tarkoitetaan vastaavuutta kielellisen keinon ja kielenulkoisen todellisuuden välillä. Esimerkiksi aspekti heijastuu ikonisesti pitkän ja lyhyen loppuvokaalin vaihteluna siten, että jaottomat kokonaisuudet ilmaistaan lyhyeen vokaaliin ja jaolliset pitkään vokaaliin päättyvillä sanoilla, vrt. *pupu–peipää* 'leipää'. Samalla tavalla aspektin ikonisuus näkyy preesensin ja imperfektin (preteritin) välillä, vrt. *tippuu – tippu*. (Laalo 1997:189–190.)

Esimorfologista vaihetta seuraa varhaismorfologinen vaihe, jolloin lapsi alkaa muodostaa ensikielensä morfologista järjestelmää mutta jolloin yksinkertaistaminen, analogia ja aikuiskielen mutkikkaiden morfologisten vaihteluiden säännöllistäminen saavat aikaan runsaasti aikuiskielestä poikkeavia muotoja (Laalo 1997: 187, Riionheimo 2002a: 59). Aluksi ilmaantuu agglutinatiivisia muotoja, joissa päätteet liittyvät suoraan vartaloon ilman äännevaihteluita. Lapsen kielessä taivutuksen perusmuotoina voivat toimia vaihtelevasti erilaiset muodot ja ainakin aluksi yleisimpiä ovat sellaiset muodot, joita puhekumppani on viimeksi keskustelussa käyttänyt. Taivutusvartalona voi olla esimerkiksi nominatiivi (*poikan, susin*), verbin vokaalivartalo (*nuolea, punnitsea*), obliikvivartalo eli jostakin taivutusmuodosta abstrahoitu vartalo (*lapsta, pieneä*) tai toisen paradigmatyypin muotoinen vartalo (*taivaksessa, puketa*). Toisaalta lapsi voi

myös hahmottaa taivutusvartalon nominin perusmuodoksi, esimerkiksi *nais* ja *puhelime* kuultuaan sanat *naista* ja *puhelimella*. (Brown, A. 2004: 122–123.) Tyypillisiä varhaismorfologisen vaiheen muodosteita ovat myös pleonastiset taivutusmuodot kuten kaksinkertaiset partitiivit esim. *vettää* 'vettä' (Toivainen, J. 1997: 130), *mäkeetä* 'mäkeä' (Laalo 1998: 362), illatiivit esim. *maljakkoon* 'maljakkoon', *rattaitiin* 'rattaisiin' (Riionheimo 2002b: 108) tai konditionaalit *joitin* 'joisin', *lähtiti* 'lähtisi' (Riionheimo 2002c: 264). Varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi ei siis enää tyydy ainoastaan toistamaan muiden puheessa kuulemiaan sanoja, vaan alkaa itse tuottaa muotoja omien sääntöjensä pohjalta (Laalo 1998: 362). Vähitellen lapsi alkaa hahmottaa aikuiskielen säännöstön, poikkeukselliset muodot karsiutuvat puheesta ja lapsi siirtyy aikuiskielen kaltaiseen modulaariseen morfologiaan (Laalo 1998: 361).

Klaus Laalo (1995) on tutkinut lasten tuottamia poikkeuksellisia taivutusmuotoja ja havainnut lasten ulottavan kongruenssin koskemaan paitsi suffiksiaineksia myös vartalonloppuista äänneainesta. Laalo nimittää ilmiötä skeemakongruenssiksi. Näin ollen aikuiskielestä poikkeavat muodot eivät läheskään aina olisikaan tulosta keskeneräisestä taivutusjärjestelmästä sinänsä (vrt. Brown, A. 2004) vaan sanan syntagmaattisesta sijainnista. Skeemakongruenssi hahmottuukin vasta, kun tarkastellaan poikkeuksellista muotoa sen esiintymisympäristössä: *mataloihin keiniihin, toiseen käseen, isoja tähtejä, pieneeseen ammeeseen, omaissa rattaisissa, piholle ja leikkikentöille* (esimerkit Laalo 1995). Usein skeemakongruenssin synnyttämät muodot ovat nimenomaan sellaisia, ettei niitä esiinny lapsen puheessa muulloin kuin juuri toisen nominin syntagmaattisen vaikutuksen takia (Laalo 1995: 169). Keskenään samanahmoiset sananloput kertovat lapsen hyödyntävän morfologisesti jäsentymättömiä skeemoja (mt: 155). Laalo (1995: 153, 170) liittää skeemakongruenssin nimenomaan lapsiin, jotka kielenopettelussaan käyttävät intensiivistä tuottamisstrategiaa, ts. sitä ei esiinny välttämättä lainkaan lapsilla, jotka käyttävät pidättyväistä oppimisstrategiaa ja pyrkivät noudattamaan aikuiskielen normeja. Lisäksi on otettava huomioon, etteivät kaikki intensiivistä tuottamisstrategiaa käyttävienkään lasten aikuiskielestä poikkeavat taivutusmuodot selity skeemakongruenssilla ja että strategia on käytössä vain väliaikaisesti, kunnes lapsen taivutusjärjestelmä jäsentyy ja täydentyy aikuiskielen mukaiseksi.

2.5.2. Taivutusmuotojen omaksumisjärjestys

J. Toivaisen (1980: 44, 181) toteuttaman seuruututkimuksen mukaan suomenkieliset lapset oppivat ensimmäisenä verbien taivutusmuodoista imperatiivin (keskimäärin iässä 1:7), yksikön kolmannen persoonan preesensin (1:8), kieltoverbin (1:11) ja yksikön kolmannen persoonan imperfektin (1:11). Substantiivien taivutusmuodoista varhaisimpia ovat partitiivi (1:11), illatiivi (1:11), adessiivi (2:1), genetiivi (2:2) ja inessiivi (2:2). Partitiivin monikko ilmestyy suunnilleen iässä 2:1, siis ennen nominatiivin monikkoa, joka ilmestyy keskimäärin iässä 2:6. (Mt.: 159, 181.) Proadverbeista⁹ ensimmäisiä ovat *täällä* (1:11), *tuolla* (2:1), *tässä* (2:2), *tuossa* (2:2), *tuonne* (2:3), *siellä* (2:4) ja *tänne* (2:5). Ensimmäinen interrogatiivinen adverbi on *missä* iässä 2:3. (Mt.: 101.) Ensimmäisiä taipuneessa muodossa olevia sanoja ei kuitenkaan usein voida laskea ensimmäisiksi taivutusmuodoiksi, sillä esimerkiksi ainesanoista partitiivi ilmaantuu yleensä ennen nominatiivia: sana *vettä* edeltää sanaa *vesi*. Toivaisen tutkimuksessa tämä on otettu huomioon eikä ulkoaopittuja yksittäisiä taivutusmuotoja ole laskettu mukaan. (Mt.: 28.) Mainittakoon vielä, että yksilöiden välillä oli Toivaisen tutkimuksessa paikoin suuriakin eroja. Nopein lapsista käytti varmoja taivutusmuotoja ensimmäisen kerran iässä 1:3, kun taas hitain vasta iässä 2:4 (mt.: 28). Toivainen on käsitellyt lasten erilaisuutta morfologiassa myöhemmin tarkemmin ja toteaa vaihtelevan varhaiskehityksen viittaavan yksilöllisiin ratkaisuihin eikä myötäsyttyiseen kaavaan (Toivainen, J. 1993: 302).

Laalo (1994) on kiinnittänyt huomiota kaksitavuvaiheen ja varhaismorfologian suhteeseen lapsen kielen kehityksessä. Hänen tyttärellään Tuulikilla oli voimakas kaksitavuvaihe, mikä vaikutti ratkaisevasti myös ensimmäisiin taivutusmuotoihin. Tuulikki omaksui ensimmäisenä sellaiset suffiksit, jotka eivät kasvattaneet tavulukua. Nominien kohdalla ensimmäiset taivutusmuodot olivat vokaalin pidentymällä muodostettu partitiivi, genetiivi-akkusatiivin *-n* ja illatiivin *-Vn*. Verbien muodoista Tuulikki otti ensimmäisenä käyttöön imperatiivin yksikön 2. persoonan ja indikatiivin yksikön 3. persoonan. Varsinaisista verbien taivutussuffikseista ensimmäisiä olivat yksikön 1. persoonan päätte *-n* ja imperfektin tunnus *i*. Vahva pyrkimys kahden tavun ihannehahmoon näkyy myös siinä, että Tuulikki lisäsi ensimmäiset tavulukua lisäävät

---

⁹ Toivainen käyttää proadverbeista ja interrogatiivisista adverbeista termiä *demonstrative adverb*.

suffiksit aluksi yksitavuisiin vartaloihin. (Laalo 1994: 434, 437.) Lapsen valitsema kaksitavustrategia on käyttökelpoinen siihen asti, kunnes lapsi alkaa hahmottaa erilaisia suffiksiaineksia, jolloin tavarakenne alkaa vähitellen murtua (mt: 442, 445). Jo Toivaisen (esim. 1980, 1993) tutkimukset ovat osoittaneet taivutussuffiksien ilmestymisjärjestyksen riippuvan pitkälti paitsi yksilön ominaisuuksista myös tämän käyttämästä kielenomaksumisstrategiasta. Laalon (1994) näkökulma tuo syvyyttä aiempaan tutkimukseen esittämällä kaksitavustrategian konkreettisena esimerkkinä lapsen lukemattomista mahdollisuuksista omaksua järjestelmä.

2.6. Ilmausten piteneminen

Aluksi lapsi tuottaa vain yhden sanan kerrallaan, jolloin puhutaan yksisanavaiheesta. Lasten yksisanaiset ilmaukset¹⁰ liittyvät yleensä käsillä olevaan esineeseen tai meneillään olevaan tai juuri päätepisteen saavuttaneeseen toimintaan. (Rodgon et al. 1977.) Yksisanavaihetta seuraa kaksisanavaihe, joka alkaa suunnilleen iässä 1;5–1;10, samaan aikaan kuin lapsi siirtyy ensisanojen kaudelta systemaattisen kehityksen kaudelle ja ensimmäiset taivutusmuodot ilmaantuvat (ks. esim. Toivainen, J. 1980: 30, Peccei 2006: 23). Lasten ensimmäisiä lausumat¹¹ muistuttavat ytimekkyytensä vuoksi sähkösanomia: *car go, more juice, dolly nice* (Peccei 2006: 22–24). Lyhyetkään lausumat eivät suinkaan rajoitu toteamuksiin, vaan lapsi pystyy niiden avulla ilmaisemaan tehokkaasti itseään käskyin, kielloin ja toivomuksin (Toivainen, J. 1980: 31). Lapsen tarve vaikuttaa ympäristöönsä ja kanssakeskustelijan toimintaan näkyy myös taivutuksessa, sillä kuten Toivaisen (1980) tutkimus osoittaa, lapsi omaksuu ensimmäisenä imperatiivin, yksikön kolmannen persoonan ja kieltomuodon – siis juuri käskemiseen, toivomiseen ja kieltämiseen tarvittavat muodot (*ota, äiti hakkee, ei saa*). Leksikaalinen ja kieliopillinen kehitys nivoutuvat yhteen: lapsi tarvitsee suhteellisen suuren määrän sanoja ymmärtääkseen syntaktisia rakenteita (Tomasello 2003: 93).

Lausuman kehittyneisyyttä on mitattu eri-ikäisiltä lapsilta, ja tuloksia on hyödynnetty normaalin kielenkehityksen kuvaamisessa sekä viivästyneen kielenkehityksen

---

¹⁰ Yksisanaisia ilmauksia kutsutaan toisinaan holofraaseiksi (*holophrase*) (esim. Tomasello 2003: 36).

¹¹ Lausumalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa puheenvuoroa tai sen osaa, joka erottuu puheesta omaksi yksikökseen prosodisten, sisällöllisten tai rakenteellisten ominaisuuksien perusteella.

tutkimuksessa. Mittarina on käytetty ilmausten keskipituutta, IKP:tä (MLU, *the mean length of utterance*), joka on lausumien morfeemimäärien keskiarvo. (Karjalainen 1998: 234.) Suomalaislasten IKP-arvoja tutkittaessa on havaittu suuria yksilöllisiä eroja, esimerkiksi noin kahden ja puolen vuoden ikäisten lasten IKP vaihtelee yhden ja seitsemän välillä (ks. Karjalainen 1998: 241, Nieminen 2007: 62). Suomalaislasten IKP-arvot ovat keskimäärin korkeampia kuin muunkielisten lasten arvot, ja Nieminen (2007: 62) arvelee suomen rikkaan taivutusjärjestelmän vaikuttavan tuloksiin.

Toisaalta myös IKP:n luotettavuutta kielenkehityksen mittarina on arvosteltu. On arveltu, että IKP:n validius päättyisi silloin, kun IKP on yli 4, jolloin IKP saattaa alkaa riippua enemmän interaktion luonteesta kuin siitä, mitä lapsi osaa. (Karjalainen 1998: 239.) Toivaisen (1980: 26) mukaan IKP on mittarina käyttökelpoinen ikään 2:6 asti, sillä hänen tutkimiensa lasten IKP pysyi tästä iästä eteenpäin jonkin aikaa samana tutkimustilanteesta toiseen, vaikka kielen kehittyminen ei tietenkään ollut pysähtynyt. IKP:n laskemisessa sekaannusta ovat niin ikään aiheuttaneet morfeemien laskentaohjeiden soveltaminen eri kieliin sekä lausumien erotteleminen puheesta. Runsaasti taivutusta käyttävien kielten lausumien morfeemimäärät saattavat paisua suuriksi, jolloin ehdotettu neljän arvo validiuden rajana vaikuttaa näihin kieliin sovellettuna liian alhaiselta. Toisaalta morfeemin käyttökelpoisuutta mittarina on alettu epäillä, sillä aina ei ole yksiselitteisesti selvitettävissä, onko lapsi omaksunut morfeemin, vai yksittäisen sanamuodon. (Karjalainen 1998: 238–239, 245, Toivainen, J. 1980: 24–26.)

Karjalainen (1998: 242–244) on tutkinut keskustelun vuorottelun näkymistä IKP:ssä. Hän havaitsi etujäsenenä toimivien lausumien olevan IKP-arvoiltaan selvästi muita lausumia korkeampia (keskustelunanalyysin termeistä tarkemmin luvussa 3.2). Toisin sanoen lapsi, jolla on keskustelussa aktiivisempi rooli, saa korkeammat pisteet kuin reagoijan roolissa oleva lapsi, vaikka tämä olisi kielellisesti samalla tasolla. Karjalainen korostaakin, ettei IKP:llä voida mitata kielen pragmaattisia ominaisuuksia, joskin IKP:n mittaama osaaminen on pragmaattisten taitojen kannalta olennaista.

Toinen lapsenkielen tutkimuksessa käytetty kvantitatiivinen metodi on produktiivisen syntaksin indeksi IPSyn (*the Index of Productive Syntax*), joka arvioi lapsen kielisysteemiä ja sen laajuutta erilaisten morfosyntaktisten rakenteiden määrän

perusteella (ks. suomalainen versio pisteityksestä Nieminen 2007: 244–246). Siinä missä IKP reagoi vain morfeemimäärään ja näkee ilmaukset lineaarisina yksikköjonoina, IPSyn pilkkoo jokaisen ilmauksen osiinsa, analysoi ja nimeää nämä sekä jakaa niille pisteet. IPSyn tekee siis tietynlaisen inventaarion käytössä olevista rakenteista. Toisaalta IPSyn ei kiinnitä huomiota siihen, miten näitä rakenteita yhdistellään toisiinsa. Toisin sanoen IKP hallitsee ilmauksen kokonaisuutta huomioimatta, mistä se koostuu, ja IPSyn rakenneyksiköitä huomioimatta kokonaisuutta. (Nieminen 2007: 231.) Nieminen (2007: 86, 226–227) on vertaillut kvantitatiivisia menetelmiä toisiinsa ja tarjoaa kolmanneksi metodiksi ilmausten kerroksellista rakennetta analysoivaa ilmausanalyysia (UA, *Utterance analysis*), joka koostuu sekä horisontaalisesta että vertikaalisesta dimensiosta. Horisontaalisella ulottuvuudella ovat ilmauksen sisältämät komponentit ja vertikaalisella komponenttien sisäinen koostumus. Moniulotteisuus tekee kuitenkin kompleksisuusjärjestyksen määrittämisen mahdottomaksi, sillä eri dimensioita ei voida vertailla keskenään.

Tässä tutkimuksessa ei analysoida koehenkilöiden puheen kompleksisuutta kvantitatiivisin menetelmin. Tutkimuksen koehenkilöistä Inka oli jo ylittänyt iän, jolloin IKP on kehityksen mittarina käyttökelpoinen. Jasper puolestaan oli tutkimuksen alussa vielä yksisanavaiheessa. Hän kyllä kehittyi tutkimuksen aikana edellä mainittujen menetelmien kannalta otolliseen vaiheeseen, sillä ensimmäiset taivutusmuodot ja lauseet ehtivät ilmestyä. Valitettavasti en kuitenkaan voi laskea Jasperin IKP:tä enkä IPSyn:ia, sillä kriteerien mukaan molemmat lasketaan sadasta lausumasta eikä IKP:n tutkimukseen tule käyttää tutkimustilanteen ensimmäisiä lausumia vaan laskeminen aloitetaan kunkin litteraatin toiselta sivulta (Brown, R. 1973: 54, Nieminen 2007: 53). Tätä tutkimusta varten hankkimistani tallenteista yksikään ei ole tarpeeksi pitkä, ja pisimmätkin tallenteet ovat ajalta, jolloin Jasper oli vielä yksisanavaiheessa. Olen kuitenkin kerännyt talteen Jasperin sanaa pidemmät ilmaukset ja pystyn niiden avulla osoittamaan ilmausten maksimipituuden. IPSyn-arvo perustuu kuitenkin samassa tilanteessa tuotettujen ilmausten erilaisten rakenneyksiköiden määrään, eikä yksittäisinä muistiinmerkityistä lausumista ole tässä suhteessa hyötyä. Sivuan kuitenkin luvussa 4.2.3 Jasperin tuottamien lauseiden syntaktisen kompleksisuuden lisääntymistä ja esittelen samalla muutamia konkreettisia esimerkkejä.

2.7. Uudissanat ja -johdokset

On selvää, ettei pienen lapsen sanavarasto kykene kattamaan tämän ilmaisutarvetta kokonaan. Lapsi pyrkii kuitenkin paikkaamaan sanastonsa aukkoja yhdistämällä ja johtamalla uusia sanoja olemassa olevan sanaston avulla sekä luomalla kokonaan uusia sanoja (Karjalainen 1992: 116–117). Uusien sanojen luomisen motiivina on myös lapsen pyrkimys täsmälliseen ja yksiselitteiseen ilmaisuun (Lieko 1998b: 551). Uudet sanat ovat yleensä tilapäisiä ja lyhytikäisiä, jopa pelkkiä lipsahduksia, mutta saattavat siitä huolimatta jäädä perheen kieleen hauskuutensa vuoksi jopa pysyvästi (Karjalainen 1992: 116). Usein tällaiset sanat ovat loogisia, ts. innovaation taustalla olevat seikat ovat pääteltävissä ja sana on ainakin kontekstin perusteella ymmärrettävissä, esim. *takapöly* 'pakokaasu', *ostosmies* 'asiakas' ja *säästämö* 'pankki'. Joskus uudissanat eivät kuitenkaan ole yhtä onnistuneita, esim. *kantapohja* 'olkapää' ja *kaulakello* 'tikkataulu'. (Esimerkit Karjalainen 1992: 121–122, 124, 128.) Lapsi voi muodostaa uudissanaja myös analogian kautta: lapsen kannalta on loogista puhua esimerkiksi *yskänlääkäristä*, koska on olemassa myös *hammaslääkäri* (Karjalainen 1992: 122). Joskus uusia sanoja syntyy myös kontaminaation kautta, kun kaksi sanaa sulautuu yhdeksi, esim. *hetlastaa* 'hevosella ratsastaa' (Karjalainen 1992: 129). Uudissanat ovat tyypillisesti substantiiveja tai verbejä, mutta myös innovatiivisia adjektiiveja, adverbeja ja jopa adpositioita on havaittu aiemmissa tutkimuksissa (esim. Lieko 1998b, Käpylä 2007).

Vaikka uudissanan käyttö kertoo usein siitä, ettei lapsi tiedä, muista tai kykene ääntämään tarvitsemaansa sanaa, voi toisinaan kyse olla myös tietoisesta kielellä leikkimisestä. Tällaisissa tapauksissa lapsella ei välttämättä olekaan aukkoa sanastossaan vaan innovaation taustalla onkin halu hauskuuttaa kuulijoita. Lapsi voi esimerkiksi liittää itse keksimiinsä lauluihin merkityksettömiä höpösanoja¹² tai keksiä uuden sanan riimittelyn innoittamana. (Karjalainen 1992: 120–121, Lieko 1998b: 551, Käpylä 2007: 22–23.) Lasten sanastoon voi kuulua myös affektiivisia johdoksia (*lehmykäinen*, *pikku äitönen*) (Häkkinen 1981: 61).

Suomen kielen runsas valikoima johtimia tarjoaa lapselle runsaasti tilaisuuksia täydentää sanastoaan tuttujen sanojen pohjalta. Johtimen avulla voi täsmentää sanan merkitystä

---

¹² Lieon tutkimuksessa käytetään termiä *nonsense-sana*.

(vrt. *tyttö–tyttönen* ja *vetää–vetäistä*), muuttaa sanan syntaktisia ominaisuuksia (*uida–uiminen, juoksu–juoksee*) ja joissakin tapauksissa muuttaa sekä sanan semanttisia että syntaktisia ominaisuuksia (*laulaa–laulaja, pudota–pudottaa*) (Häkkinen 1981: 64–65). Sirkka Vänntilä (1998) on tutkinut suomenkielisten lasten uudisjohdoksia Eve Clarkin (1993 ja 1995) esittämien sananmuodostusta koskevien muodon yksinkertaisuuden, merkityksen läpinäkyvyyden ja produktiivisuuden periaatteiden valossa. Periaatteiden vastaisesti suomenkielisten lasten sananmuodostus ei etene suoraviivaisesti johtimettomista johtimellisiin eivätkä lapset valikoi käyttöönsä aluksi vain vartalon muotoa muuttamattomia johdoksia. Suomenkieliset lapset voivat käyttää varhaisissa uudisjohdoksissaan myös vain lievästi produktiivisia ja epäproduktiivisia johtimia, kuten *-in*, *-mUs*, *-mA* ja *-nU* (*pussain* 'pusu', *ampumus* 'ampuminen', *uima* 'uiminen', *harppainu* 'harppaus', esimerkit Vänntilä 1998: 116–118). Lisäksi lapset alkavat muodostaa teonnimiä jo ennen kolmen vuoden ikää, selvästi germaanisista, romaanisista ja slaavilaisista kieliä puhuvia lapsia aikaisemmin. Vänntilä (1998: 119) arvelee erojen johtuvan typologiasta: nopeimmin omaksuttava järjestelmä ei ole yksinkertainen vaan runsas ja säännöllinen. Vartalonvaihtelu ei tuota suomenkielisille lapsille suuria ongelmia, sillä ilmiö on tullut heille tutuksi taivutuksesta, joka opitaan ennen johtamista. Epäproduktiivisten johdinten käytön Vänntilä (1998: 119) selittää analogialla: Lapsi tarvitsee aikaa omaksuakseen johdinten käyttörajoitukset ja merkitykset, mutta hän saattaa ottaa johtimen kuitenkin käyttöönsä jo ennen valmista analyysia käyttämällä keskustelussa kuulemiaan sanoja mallina. Toisinaan lapsi muodostaa uuden sanan yksittäisen mallisanan avulla, joskus taas abstrahoi useamman samantyyppisen johdoksen perusteella oman produktiivisen säännön (Riionheimo 2002d: 442). Toisaalta, jos johtaessa käytettäisiin ainoastaan produktiivisiksi tiedettyjä sääntöjä, olisi kyseenalaista, voisiko näitä näitä sanoja nimittää uusiksi lainkaan, sillä tällaiset sanat ovat potentiaalisesti olemassa koko ajan, ja vain kielenkäytöstä riippuu, onko sana satuttu ottamaan käyttöön vai ei (Häkkinen 1981: 63). Koska lapsen derivaatiojärjestelmä ei ole samalla tavalla vakiintunut kuin aikuisen, lapsi voi luoda samalle merkitykselle eri aikoina erirakenteisia johdoksia (Lieko 1998b: 562). Esimerkiksi Lieon (1998b: 562) tutkima Elina käytti *vaa'asta* eri tilanteissa sanoja *punni*, *punnittus* ja *punnitsa* ja sanaa *ahmia* vastasivat *ahneta*, *ahnia*, *ahmattaa* ja *ahmatoida*.

Taito käyttää suffikseja sananmuodostukseen ei silti tarkoita, että lasten uudisjohdot olisivat virheettömiä. Lapset voivat esimerkiksi lisätä johtimen vartaloon muuttamatta

vartaloa (*tekejä* 'tekijä'), muuttaa vartaloa ilman että johtimen lisääminen sitä vaatisi (*sakaroinen* 'sakarainen'), käyttää ty pistevartaloita (*sammuna* 'sammu tettu na', *hevola* 'talli'), de verbaalisia johdoksia verbivartalon sijasta (*palottaa* 'pol ttaa') tai monikon alivartaloa yksikkö vartalon sijasta (*oksinen* 'oksainen'). (Vänttilä 1998: 109–110). Myös yli leistyksiä esiintyy, esimerkiksi kausatiivista *-ttA*-johdinta voidaan käyttää myös sellaisiin kausatiivimerkityksiin verbeihin, joissa erillistä johdinta ei tarvita (*kuolettaa* 'tappaa', *rikittää* 'rikkoa', *sotkettaa* 'sotkea'), ja *-(i)nen*-johdin saatetaan lisätä myös adjektiivieihin (*isonen*, *mustanen*, *lämminen*). (Vänttilä 1998: 112, 114.)

Tutkimukset ovat osoittaneet, että lapset hyödyntävät sanoja keksiessään ensisijaisesti tietouttaan tarkoitteiden toiminnasta sen sijaan, että perustaisivat sanan tarkoitteen ulkoisiin ominaisuuksiin. Tarkoitteiden ulkoisten ominaisuuksien perusteella luodut sanat ovat kuitenkin todennäköisempiä silloin, kun lapsella ei ole tietoa tarkoitteen toiminnasta tai käyttötarkoituksesta. (Ks. esim. Kemler Nelson et al. 2003.) Tendenssi nimetä asioita funktion perusteella näkyy suomenkielisten lasten puheessa de verbaalisina uudisjohdoksina kuten *punnittaja* 'vaaka', *säästämö* 'pankki' (esimerkit Karjalainen 1992: 124), *jumpattimet* 'käsipainot', *pyöritin* 'potkuri' (esimerkit Riionheimo 2002d: 433), *paistin* 'grilli', *punnimuskone* 'vaaka' (esimerkit Häkkinen 1981: 61), *soutimet* 'airot' ja *seisomus* 'paperinuken jalusta' (esimerkit Lieko 1998b: 553).

2.8. Virheistä

2.8.1. Virheet lapsenkielessä

Virhe on lapsenkielen yhteydessä vaikea käsite, sillä aikuiskieleen verrattuna lapsenkieli on vääjäämättä epätäydellistä. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä kauempana tuotokset ovat tavoitteista. Lapsenkieli lakkaa olemasta lapsenkieltä siinä vaiheessa, kun poikkeamat katoavat. Tarkkaan ottaen kaikki tässä tutkielmassa tähän asti käsittelemäni teorialuvut kuvaavat lasten kielessä eri tasoilla esiintyviä virheitä. Nämä virheet, poikkeamat ja erikoisuudet ovat todiste meneillään olevasta kielenomaksumisen prosessista. Muussa tapauksessa lapset olisivat hiljaa, kunnes eräänä päivänä avaisivat

suunsa ja puhuisivat normien mukaista kieltä. Nimitystä ”virhe” kartetaan siis syystäkin lapsenkielentutkimuksen alalla. Laalo (1995: 153) kritisoi myös tässä tutkielmassa käytössä olevaa nimitystä ”poikkeama” ja käyttää ilmaisua ”runsasmuotoisuuden ilmentymä”. Tosiasia kuitenkin on, että lasten kieltä tutkitaan usein juuri siltä osin, mikä on aikuiskieleen nähden erilaista tai keskeneräistä. Kysymys siitä, millaisia seikkoja voidaan pitää virheellisinä, on erityisen mielenkiintoinen tämän tutkimuksen koehenkilön Inkan kohdalla. Uudissanoja ja -johdoksia on helppo pitää innovaatioina, mutta taivutusta ja esimerkiksi liitepartikkelien käyttöä koskevien poikkeamien kohdalla taustalla voi olla järjestelmän epätarkka hahmottaminen, väärinymmärrys tai tilapäinen lipsahdus. Sanavalinnan kohdalla taustalla on joko väärinymmärrys tai tahaton lipsahdus, joten olen päätenyt käyttämään muillakin kielentutkimuksen aloilla käytössä olevaa nimitystä ”virhe”. Koska sanavalintavirheiden taustalla on selvästi erehdys, ei niitä voida pitää uudisjohdosten tai morfologisten erikoisuuksien tavoin poikkeamina tai runsasmuotoisuuden ilmentyminä. Seuraavassa luvussa erittelen tarkemmin, millaisista seikoista sanavalintavirheet voivat johtua.

2.8.2. Sanavalintavirheet

Toisinaan lapset saattavat käyttää tarvitsemansa sanan sijaan aivan väärää sanaa. Sanavalinnan taustalla voi olla mm. uuden sanan sekoittuminen tutun sanan kanssa (*Star Wars* ’tug-of-war’), kuulovirhe (*caughing–coffee*), foneettisen samankaltaisuuden aiheuttama merkitysten yhteneminen (*spinatit–sinepit, potato–tomato*) tai kahden sanan kontaminaatio (esim. kahden erikielisen sanan kontaminaatio *mitten + kinnas > kitten*) (Vihman 1981: 249–252). Kenties vielä yleisempiä ovat ymmärtämisvaikeuksien aiheuttamat väärät sanavalinnat. Tyypillisesti ongelmia aiheuttavat väreihin, lukumääriin ja ajanilmaisuun liittyvät sanat. Toteamukset, kuten ”*Mä oon huomenna lentokoneella lentäny,*” eivät ole lapsen suusta kuulutena mitenkään tavattomia. Lapsi voi myös kuvailla vihreää takkia ”setän väriseksi”. (Karjalainen 1992: 127, 129.)

Temporaaliset adverbit ovat semanttisesti monimutkaisia. Ne voivat viitata sekä menneeseen, nykyhetkeen että tulevaan välittömässä ajassa (*nyt, äsken, pian*), etäisessä ajassa (*sitten, silloin, pitkään aikaan*) sekä sykklisessä ajassa (*eilen, tänään, huomenna, tiistaina, jouluna*). Lisäksi temporaalisilla adverbeilla voidaan viitata keston (*vielä, enää, kauan, äkkiä*), järjestykseen (*ensin, yhtä aikaa, samalla*) sekä frekvenssiin (*aina,*

joskus). Toisaalta myös sama merkitys voidaan ilmaista usealla eri sanalla (*vielä, uudelleen, uudestaan, taas, lisää*), mikä voi hankaloittaa osaltaan lapsen ymmärtämistä. (Lieko 1996: 87–91.) Temporaalisten adverbien käyttöä on tutkittu useaan otteeseen, ja aikakäsityksen kehittymisestä on esitetty lähes yhtä monta erilaista hypoteesia. Esimerkiksi sanojen *eilen* ja *huomenna* sekoittuminen erikielisillä lapsilla on herättänyt mielenkiintoa sekä lingvistisessä että psykologisessa tutkimuksessa. Helkama (1981) on vertaillut eri tutkimusaineistoja keskenään ja esittänyt, että *eilen* näyttää aina viittaavan aluksi vain menneeseen aikaan. Tarkempien ilmausten kuten *aamulla* ja *iltapäivällä* ilmaantuessa sanan *eilen* merkitys laajenee kuitenkin muotoon 'muu kuin tapahtumahetki' ja tulee käyttökelpoiseksi ajanmääreeksi myös tulevaisuudesta puhuttaessa. Menneisyyden arvellaan myös olevan tulevaisuutta helpommin hahmotettavissa. Tässä tutkimuksessa ei oteta kantaa aikakäsityksen kehittymisen psykologiseen puoleen, vaikka Inkan aikaa koskevat virheelliset sanavalinnat ovatkin mukana aineistossa.

Eeva Lähdemäki (1995) on tutkinut sanavalintavirheitä suomenruotsalaisten oppilaiden ainekirjoituksessa. Lähdemäen erottamista virhetyypeistä osa soveltuu myös yksikielisten lasten sanavalintavirheiden jaotteluun. Muodon samankaltaisuuden aiheuttamia virheitä kutsun tässä tutkimuksessa Lähdemäen mallin mukaisesti parafasiavirheiksi. Parafasiavirheisiin lukeutuvat äänteellisen samankaltaisuuden vuoksi sekoittuneet eri alkuperää olevat sanat (esim. *seilasin lehteä* pro *selasin lehteä*) sekä johdosvirheet, joissa myös semanttinen läheisyys edesauttaa virheen syntymistä (esim. *muuttaa* pro *muuttua*) (Lähdemäki 1995: 62–63). Lähdemäki (1995: 73–74) erottaa omaksi ryhmäkseen semanttisesta lähekkäisyydestä johtuvat virheet, joissa ongelmat johtuvat käyttökontekstiin sopimattomista sanavalinnoista (esim. *paitsi-lukuun ottamatta, palvelija-myyjä, julkisivu-etusivu*). Varsinaisiksi sanavirheiksi Lähdemäki katsoo sellaiset muodosteet, jotka eivät ole olemassa olevia sanoja. Toisin sanoen Lähdemäen tutkimuksessa varsinaisia sanavirheitä ovat uudismuodosteet ja kontaminaatiot. Lapsenkieltä tutkittaessa uudissanoja ja -johdoksia ei ole kuitenkaan mielekästä käsitellä sanavalintavirheiden yhteydessä, minkä vuoksi käsitellenkin Inkan uudismuodosteita erikseen luvussa 5.3.

2.9. Hoivakieli

Hoivakieli on aikuisten lapsille suuntaamaa hoivasävyistä puhetta. Lepertelyksikin kutsuttu tunneväritteinen puhe tutustuttaa pienen lapsen vuorovaikutuksen periaatteisiin. Hoivakieli on äännerakenteeltaan, taivutukseltaan ja syntaksiltaan tavallista aikuiskieltä yksinkertaisempaa. Keskustelunaiheet keskittyvät lapsen huomion kohteena oleviin esineisiin ja toimintoihin, ja ymmärtämistä helpotetaan tavallista selkeämmällä ääntämisellä, runsaalla toistolla ja prosodisella liioittelulla. Taustalla on aikuisen vaistonvarainen halu opettaa lapselle kieltä helpottamalla oppimista identifioitumalla lapsen rooliin ja toisaalta myös lapsen yritys identifioitua aikuisen kieleen. Molemminpuolinen mukauttamishalu kuuluu kahdenkeskiseen viestintään, ja hoivakielen onkin todettu vaikuttavan positiivisesti lapsen kielenkehitykseen, eritoten sanaston kehitykseen ensisanojen kaudella. (Toivainen, K. 1994: 42–43, Laalo–Kunnari 2004: 88–92.)

Hoivakielen sanastossa yksinkertaisuus näkyy äännerakenteessa ja taivutuksessa. Hoivasanastoon kuuluu paljon tarkoitukseltaan konkreettisia substantiiveja, kuten ruumiinosien nimiä. Suomen murteiden leksikon 300 hoivasanasta substantiiveja onkin 180 (verbejä on 60, adjektiiveja 20 ja partikkeleita 20) (Toivainen, J. 1964 > Toivainen, K. 1994: 43¹³). Kaksitavuisuus on hoivakielessä universaali piirre. Yleinen tendenssi on suosia KVKV-rakennetta, mutta suomessa suosituimmat rakenteet ovat tyyppiä KVKKV (*simmu*), KVVKV (*suuki*) ja KVVKKV (*peukku*). Pitemmät sanat lyhenevät, esimerkiksi *hevonen* > *heppa* ja *esiliina* > *essu*. Myös yksitavuiset sanat muuttuvat näennäisestä ääntämishelpoudestaan huolimatta hoivakielessä usein kaksitavuisiksi, kuten sanoissa *pää* > *pääkky* ja *suu* > *sunkku*. Kuten edellisistä esimerkeistä on havaittavissa, hoivakielen sanoissa on tavurajalla usein geminaatta. Hoivakielessä on lisäksi käytössä samankaltaisia fonologisia prosesseja, kuin lapsilla on systemaattisen kehityksen kaudella (ks. luku 2.4.3). Vaikeasti artikuloitavat äänteet korvataan helpommilla. Suomessa /r/ ja /s/ ovat vältettäviä äänteitä, sillä ne omaksutaan yleensä viimeisten joukossa. Niinpä *käsi* voi olla *känny* ja *korva*-sanasta tulee *koova*. Artikulatorisesti vaativat konsonanttiyhtymät korvataan helpommilla, *silmä* > *simmu*. Sanat muokataan samalla sellaisiksi, että niiden taivutus perustuu yksinkertaisiin taivutustyyppeihin, vrt.

---

¹³ Toivainen, Jorma 1964: *Ruumiinosien lepertelynimet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

esimerkiksi *käsi* : *kädessä* : *kätehen* ja *känny* : *kännyssä* : *kännyyn*. Myös monikon muodostus helpottuu vaihtelemattoman sanavartalon myötä, vrt. *kädet* : *käsissä* ja *kännyt* : *kännyissä*. Hoivasanasto kuvastaa tavallaan koko hoivakielen funktiota, sillä lapsen pieni koko ja sen aikuisessa herättämä hoivaamisvietti näkyvät jo deminutiivijohdoksien, kuten *känny*, *masu* ja *peppu*, semanttisessa merkityksessä ja pragmatiikassa. (Toivainen, K. 1994: 44–46, Laalo–Kunnari 2004: 88–90, 94–96.)

Taivutuksen yksinkertaistaminen näkyy hoivakielessä myös kolmannen persoonan runsaana käyttönä, esimerkiksi *äiti ottaa 'minä otan'*. Kysymykset ja käskyt ovat hoivakielessä yleisiä. Lauseet ovat lisäksi lyhyitä, ja tärkeä lauseke toistetaan, esimerkiksi ”*Maistaako vauva, maistaako?*”. Intonaatio on suomessa etinen ja loppunousuinen. Prosodiset tehokeinot, kuten kuiskaaminen ja hidas puhetempo, ovat myös ominaisia hoivakielelle. (Toivainen, K. 1994: 43, Laalo–Kunnari 2004: 89.)

Tässä tutkielmassa aikuisten käyttämää hoivakieltä verrataan vanhemman sisaruksen nuoremmalle sisarukselle suunnattuun puheeseen. Lapsilla on ikäeroa kolme vuotta ja viitisen kuukautta, ja he ovat aivan eri kielenkehitysvaiheessa. Tarkastelun kohteena on, millaisissa tilanteissa Inka identifioi itsensä Jasperin leikkiveriksi ja millaisissa hoivaajaksi. Lisäksi kiinnitän huomiota siihen, mitkä hoivakielen ominaisuudet Inka on hoivaavaan puheeseensa omaksunut.

3. Keskustelunanalyysi ja varhaisvuorovaikutus

Käsittelen tässä luvussa keskustelunanalyttistä tutkimusmetodia, jota sovellan omassa tutkimuksessani Inkan ja Jasperin välisen vuorovaikutuksen tutkimiseen (luku 6). Aloitan keskustelunanalyysin taustasta ja metodeista (luku 3.1) ja esittelen sen jälkeen lyhyesti keskustelunanalyysin peruskäsitteitä (3.2). Luvussa 3.3 tarkastelen keskustelunanalyysia lapsenkielen tutkimusmetodinä ja esittelen muutamia tutkimuksia, joihin sitä on sovellettu.

3.1. Etnometodologinen keskustelunanalyysi

Etnometodologia syntyi amerikkalaisten sosiologien piirissä 1960-luvulla, ja sen perustajana pidetään Harold Garfinkeliä. Etnometodologia tutkii, miten ihmiset toimivat jokapäiväisissä vuorovaikutustilanteissa ja millaista arkitietoa heillä on esimerkiksi erilaisista sosiaalisista käytännöistä. Etnometodologian perusajatus on, että vuorovaikutus on suunnitelmallista, jäsenettyä ja koherentisti etenevää. (Garfinkel 1984 [1967]: 1–34, ks. myös Tiittula 1992: 107.) Etnometodologisen keskustelunanalyysin perusti Garfinkelin oppilas Harvey Sacks soveltamalla etnometodologian perusajatuksia keskusteluun. Koska etnometodologian mukaan vuorovaikutus on järjestäytyntä ja tilannesidonnaista, keskustelukaan ei ole kaaosta vaan perustuu puhujien yhteistoimintaan. Keskustelu nähdään siis dialogisena toimintana, jossa myös kielenkäyttökontekstilla on vaikutuksensa. Keskustelu sekä muotoutuu puhetilanteen perusteella (*context-shaped*) että muokkaa tilannetta siinä mielessä, että jokainen keskustelun vuoro luo jo itsessään kontekstin seuraavalle vuorolle (*context-renewing*). Näin ollen merkitys syntyy vasta tilanteessa puhujien yhteistyön kautta. (Heritage 1984: 233–242, myös Tiittula 1992: 104, 109). Sacksin kuoltua tapaturmaisesti 1974 hänen luentonsa purettiin ääninauhoilta litteraateiksi, ja vasta vuonna 1992 luennot julkaistiin kaksiosaisena teoksena *Lectures on Conversation*, joka käsittää lähes 1400 sivua (Hakulinen, A. 1995a: 13). Teoksesta löytyvät lähes kaikki keskustelunanalyttiset perusajatuksukset, joita käsittelen luvussa 3.2.

Keskustelunanalyttinen tutkimus perustuu aitoihin vuorovaikutustilanteisiin. Tutkittavat tilanteet voivat olla spontaaneja arkitilanteita, esim. puhelinkeskusteluja (esim. Sacks 1996a: 3–11), tai järjestettyjä puhetilanteita kuten tv-haastatteluja (esim. Berg 2003). Äänitteistä tai videoista koostuva aineisto litteroidaan käsittelyä varten kirjalliseen muotoon. Litteraatioissa pyritään kuvaamaan tilannetta mahdollisimman tarkasti. Litteraatioissa otetaan usein huomioon mm. puheen tempo, intonaatio, tauot ja vuorojen päällekkäisyys. Lisäksi mukaan otetaan yleensä puheen non-verbaalit piirteet kuten yskiminen, huokaukset, takeltelu ja nauru. Tutkimuksen tavoitteista riippuu, mitkä piirteet litteraatioissa kuvataan. (Seppänen 1995: 18–20.)

3.2. Keskustelunanalyysin peruskäsitteet

Keskustelua jäsennetään monella tasolla yhtä aikaa. Ensinnäkin keskustelu jakautuu vuoroihin. Vuorot koostuvat lausumista (*utterances*), jotka reaaliajassa tuotettuina saattavat sisältää katkoksia ja häiriöitä, mikä erottaa ne kieliopillisista lauseista. Periaate on, että vain yksi puhuu kerrallaan ja että vuoro vaihtuu keskustelun kuluessa. Tätä kutsutaan vuorottelujäsennykseksi. Päällekkäinpuhumistakin voi tietysti esiintyä, mutta päällekkäisyys loppuu yleensä lyhyeen. Vuorojen pituus vaihtelee, eikä vuorojen suhteellista jakautumista puhujien kesken ole ennalta määrätty. (Sacks et al. 1974: 700–701, suomenkieliset termit Hakulinen, A. 1995b: 32–35.) Vuorojen vaihtuminen tapahtuu erilaisten sääntöjen nojalla. Yksinkertaistettuna vuorot jakautuvat seuraavalla tavalla: Puhuja voi osoittaa vuorossaan seuraavan puhujan. Jos puhuja ei valintaa tee, voi puheenvuoron ottaa kuka hyvänsä. Jos kukaan ei valitse itseään seuraavaksi, voi edellinen puhuja jatkaa, kunnes vuoro vaihtuu. (Sacks 1996b: 524, Sacks et al. 1974: 704.)

Kuulijan roolissa oleva keskustelija antaa puhujalla palautetta kaiken aikaa osoittaakseen osallistuvansa aktiivisesti keskusteluun. Palautteen avulla hän voi osoittaa, onko hän ymmärtänyt sanoman ja mitä mieltä hän siitä on. Palaute voi olla myös non-verbaalista, esim. nyökyttelyä (Tiittula 1992: 112). Mahdollisissa puhujanvaihdoskohdissa esiintyy usein dialogipartikkeleita (*mm, joo, niin*), joita kutsutaan minimipalautteiksi. Niiden tehtävänä on osoittaa, ettei kuulija aio ottaa puheenvuoroa vaan on asettunut

vastaanottajaksi. (Hakulinen, A. 1995b: 50–51.). Palautteiden mukaan puhuja voi selkeyttää sanomaansa, pehmentää sitä tai lopettaa puheenvuoronsa (Tiittula 1992: 112).

Keskustelussa jokainen vuoro liittyy jollakin tavalla aiempiin vuoroihin ja ennakoi samalla tulevia vuoroja. Keskustelu ei siis muodostu irrallisista lausumista vaan toisiinsa kutoutuvista vuoroista eli sekvensseistä. Sekvenssejä voidaan pitää eräänlaisina toimintajaksoina. (Heritage 1984: 261, Raevaara 1995: 75). Selvimmin sekvenssijäsennys tulee esiin vieruspareissa (*adjacency pair*), jotka koostuvat etujäsenestä ja sen vaatimasta jälkijäsenestä. Tällaisia ovat esimerkiksi tervehdyksen ja vastatervehdyksen sekä kysymyksen ja vastauksen muodostamat jaksot. (Sacks 1996b: 521–522, ks. myös Raevaara 1995: 76.) Etujäsen määrittää samalla, millainen jälkijäsen on preferoitu eli odotuksenmukainen. Esimerkiksi kutsuun on preferoitua vastata myöntävästi, preferoimaton jälkijäsen, kuten kutsusta kieltäytyminen, tulee yleensä viiveellä ja vaatii selityksiä. Myös jälkijäsenen puuttuminen on preferoimatonta. (Tiittula 1992: 122–123, Tainio 1995: 93–97, preferenssistä kysymysten yhteydessä Sacks 1996b: 410–415.) Myös non-verbaaliin toimintaan ja tunteiden ilmaisuun liittyy preferoituja käytänteitä. Esimerkiksi toisen osapuolen naurua seuraa preferoidussa tilanteessa yhteinen nauru ja toisen osapuolen kerrottua suru-uutisia pidättäytyy toinen kertomasta omista iloisista uutisistaan. (Sacks 1996b: 570–572.)

Kolmas keskustelussa vaikuttava jäsennys on korjausjäsennys (*repair organization*). Puhujalla on mahdollisuus korjata sanomaansa, jolloin puhutaan itsekorjauksesta. Vaihtoehtoisesti kuulija voi esittää korjauspyynnön tai sellaiseksi tulkittavan vuoron, kuten ymmärrystarjouksen (*candidate understanding*), kun hänellä on ongelmia kuulemisessa tai ymmärtämisessä. Preferoiduimmassa tilanteessa puhuja korjaa ongelmat itse. (Schegloff et al. 1977, suomenkieliset termit Sorjonen 1995.)

3.3. Keskustelunanalyysi lapsenkielen tutkimuksen työkaluna

Keskustelunanalyysia on hyödynnetty lapsenkielen tutkimuksessa suhteellisen vähän, vaikka se sopiikin metodeiltaan lapsen vuorovaikutuskäytänteiden muotoutumisen tutkimukseen paremmin kuin irralliset päiväkirjamerkinnot ja sanakeräelmien kannalta suunnitellut videoidut tai äänitetyt kirjojenkatseluhetket, joita lapsenkielen tutkijat

käyttävät usein. Keskusteluntutkimuksessa keskitytään aitoihin vuorovaikutustilanteisiin, jolloin äänitteisiin ja videoihin tallentuu luonnollisia yksityiskohtia lapsen kulloisestakin kompetenssista ja muiden osallistujien mukautumisesta. Esimerkiksi Catherine E. Snow (1976) havaitsi äitien toimivan vastavuoroisesti jo pienten vauvojen kanssa siitäkin huolimatta, että he joutuivat usein korjaamaan keskustelua toistamalla sanomaansa ja käyttämällä vauvan vuoron itse esimerkiksi vastaamalla omaan kysymykseensä. Vauvat saattoivat tehdä aloitteen hymyilemällä, nauramalla, röyhtäisemällä, itkemällä sekä hieman myöhemmin myös jokeltamalla. Vauvan kompetenssin kehittyessä äidit lakkasivat reagoimasta kaikkeen mahdolliseen ääntelyyn ja tulkitsivat vierusparin etujäseneksi ainoastaan laadukkaimmat tuotokset. Kun lapset alkoivat tuottaa oikeita sanoja, äidit vastasivat kaikkiin selvästi artikuloituihin sanoihin vähintään toistamalla kyseisen sanan, ja kun lapset alkoivat vastata kysymyksiin sanallisesti, äidit odottivat lapsen vastaavan oikein ja korjasivat väärät vastaukset systemaattisesti. (Snow 1976 15, 18.) Toisin sanoen äidit nostavat vähitellen rimaa ja pitävät näin huolen siitä, että lapsi oppii keskustelun sosiaaliset käytänteet. Myös Peccei (2006: 58) korostaa kielen vuorovaikutuksellista puolta todetessaan, ettei riitä, että lapsi oppii sanat ja kieliopin, vaan hänen on myös opittava käyttämään kieltä sosiaalisesti sopivilla säännöillä. Tässä tutkielmassa pyritäänkin sanaston ja kieliopin ohella kuvaamaan myös tutkittavien lasten keskinäistä kommunikointia.

Usein keskusteluanalyysia on käytetty nimenomaan aikuisen (vanhemman) ja lapsen välisten keskustelujen tutkimiseen mutta myös lastenkeskisiä keskusteluja on tutkittu jonkin verran. Esimerkiksi Judy Dunn ja Carol Kendrick (1982) tutkivat 2- ja 3-vuotiaiden lasten vauvaikäisille sisarilleen suuntaamaa puhetta. Kaikki lapset selkeyttivät puhettaan sisartaan varten, ja lapset käyttivät toistoa sekä huomiosanoja (*hey, look, stop, no, now, Mummy*) itse asiassa enemmän kuin äidit vauvoille suunnatussa puheessaan (Dunn–Kendrick 1982: 583–585). Sen sijaan lapset esittivät vauvoille huomattavasti vähemmän kysymyksiä kuin äidit eikä sisarusten välinen kommunikaatio ollut samalla tavoin verrattavissa vuorottelevaan keskusteluun kuin äidin ja vauvan välinen vuorovaikutus. Tunneväritteisiä hoivailmauksia, kuten diminutiiveja, hellittelyä ja leikkisää toistoa, esiintyi ainoastaan niiden lasten puheessa, joilla oli erityisen lämpimät välit sisaruksensa kanssa. (Dunn–Kendrick 1982: 589–591, 593.)

Karjalainen (1996) on puolestaan tutkinut samanikäisten päiväkotilasten keskusteluja aktien, puhevuorojen, teemojen ja erityispiirteiden kannalta. Hänen mukaansa lasten keskusteluja voi luonnehtia jatkuvaksi puhevirraksi, jossa vuorojen päällekkäisyys on tavallista ja jossa teema vaihtuu jatkuvasti erilaisten assosiaatioiden kautta. Lapset käyttävät keskusteluissaan eniten erilaisia toteamuksia; erityisen tyypillistä leikkeihin liittyvissä keskusteluissa on omien tekemisten ja tapahtumien selostus. Lapset myös toistavat sekä toisen puhujan puhetta että omaansa, käyttävät kielessään fantasiaa ja pyrkivät hauskuuttamaan muita leikkisällä kielenkäytöllä. Lisäksi lasten keskusteluja värittävät usein erilaiset ääntelyt, väittelyt, liioittelu ja rehentely. (Ks. Karjalainen 1996: 218–222.) Tämän tutkielman koehenkilöiden ikäero sijoittaa tutkimuksen edellä mainittujen tutkimusten risteykseen – Inkan ja Jasperin välillä on sisarussuhde, mutta Jasper pystyy jo tuottamaan puhetta itse toisin kuin Dunnin ja Kendrickin tutkimuksen nuoremmat sisaret.

4. Jasperin kielen kehitys iässä 1:3:5–1:10:17

Jasperin kielenkehitystä koskeva tutkimus koostuu sekä ensisanojen kaudesta (iässä 1:3:5–1:5:5) että systemaattisen kehityksen kauden alusta (1:5:6–1:10:17). Aloitan käsittelyn ensisanojen kaudesta, jonka osalta fokuksessa ovat ensimmäisten sanojen äänteistö ja rakenne (luku 4.1). Seuraavaksi tarkastelen systemaattisen kauden alkuvaiheessa tapahtunutta kehitystä aloittaen äänteellisestä kehityksestä ja ensimmäisistä fonologisista prosesseista, minkä jälkeen käsittelen Jasperin varhaisia taivutusmuotoja ja ensimmäisiä lauseita (luku 4.2). Lopuksi tarkastelen Jasperin sanaston määrällistä kehitystä ja kokoan fonologista ja morfologista kehitystä koskevat huomiot koko tutkimuksen ajalta (luku 4.3).

4.1. Ensisanojen kausi 1:3:5–1:5:5

Jasper puhui etenkin tutkimuksen alkuaikoina vielä itsekseen jokelluksen kaltaista höpökieltä, joka koostuu erilaisista toistuvista äännejonoista. Jasper oli suhteellisen hiljainen lapsi ja puhui useimmiten vain tilanteissa, kun ympäristö oli tavallista hiljaisempi tai kun Inka ei ollut paikalla. Jasperin ensisanojen kaudelle olikin hyvin tyypillistä, että jokin sana esiintyi vain kerran tai pari eikä Jasper suostunut toistamaan sanomaansa. Tämä vaikutti luonnollisesti muistiinpanoihini siten, etten kyennyt kuulemaan kaikkien sanojen ääntymisasua aivan todellisuutta vastaavalla tavalla. Jasperin hiljaisuus selittynee osittain sillä, että olin hänelle vielä tutkimuksen alussa vieras. Toisaalta näihin aikoihin Inka taantui mielellään Jasperin tasolle ja käytti Jasperin kanssa leikkiessään ekspressiiviseen ääntelyyn perustuvaa höpökieltä, jolloin Jasperin tarve käyttää sanoja pieneni entisestään (vuorovaikutuksesta tarkemmin luvussa 6.1). Lisäksi Jasper liikkui ikäisekseen todella hyvin. Hän osasi tutkimuksen alussa, vuoden ja kolmen kuukauden iässä, kävellä, juosta, hyppiä ja kiipeillä. Näin ollen hän pääsi paikasta toiseen ilman, että hänen tarvitsi pyytää apua, minkä lisäksi hyvä liikkuvuus mahdollisti kiinnostavien asioiden ja esineiden tutkimisen omin käsin, jolloin asioiden nimen osaaminen oli hänelle jossain määrin toissijaista.

Jasper osasi tuottaa muutamia sanoja jo ennen tutkimuksen alkua. Sanavarasto kasvaa kuitenkin aluksi hyvin hitaasti, joten uskoakseni listassa ovat mukana ainakin lähes kaikki Jasperin ensisanojen kaudella osaamat ilmaukset. Esimerkiksi Savinainen-Makkosen (1998: 56) Sini-tyttö käytti ensimmäisiä kolme sanaansa kolme kuukautta, ennen kuin seuraavat kaksi sanaa ilmestyivät, ja Sini pärjäsi viidellä sanalla ikään 1:2 asti. Jasperin sanojen kerääminen alkaa vasta iästä 1:3, joten ensimmäisten äänteiden tarkkaa ilmestymisjärjestystä ei voida listasta päätellä.

Olen rajannut ensisanojen kauden 52 sanaan (asetelma 1), jotka on tuotettu iässä 1:3:5–1:5:5 eli lähes täsmälleen kahden kuukauden pituisen jakson aikana. Keskimäärin viidenkymmenen merkityksellisen sanan rajapyykki ylitetäänkin juuri iässä 1:5 (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 70). Olen jättänyt onomatopoeettiset ilmaukset listauksen ulkopuolelle mutta käsittelen niitä erikseen luvussa 4.3.2. Listan sanat ovat siinä järjestyksessä kuin olen ne kuullut. Osa sanoista ääntyi samanakin päivänä usealla eri tavalla ja osasta sanoista ehti ilmestyä ensisanojen kauden aikana myös kehittyneempi muoto. Taulukossa samana päivänä ilmaantuneet eri muodot on erotettu pilkulla. Myöhemmin saman kauden aikana ilmaantuneet kehittyneemmät muodot on merkitty Myöhempi muoto -sarakkeeseen. Samaan sarakkeeseen on merkitty vaihtoehtoisista muodoista käyttöön jääneet muodot niistä sanoista, joiden kohdalla vakiintumista ehti ensisanojen kaudella tapahtua. Yhteensä ensisanojen kaudella kerätyssä listassa on 83 Jasperin tuottamaa sanaa 52 eri tavoitesanalle. Erisnimet, kuten koehenkilöiden perheenjäsenten nimet, on jätetty listauksen ulkopuolelle henkilöllisyyksien suojaamiseksi. Oman nimeni Jasper sanoi ensimmäisen kerran iässä 1:5. Ensin se oli muodossa *ənni*, sitten *nenni* tai *tenni*, joista *tenni* valikoitui suosittumaksi vaihtoehdoksi ja vakiintui myöhemmin ääntymisasiin *tinni*.

ASETELMA 1. Jasperin kumulatiivinen sanasto iässä 1:3:5–1:5:5

Tavoitesana	Lapsen tuotos	Myöhempi muoto
1. puu	puu	
2. tänne	täj	
3. tätä	tätä	
4. reikä	eii, eij, iig	
5. auto	aw, awa	aata
6. kakka	kakka	
7. kukka	kakka, k'ka	
8. kahva	kaaka, kakka	
9. kaakeli	kaaka, kakka	
10. sukka	'ka	
11. vaippa	pappa	
12. vettä	että, 'tä	
13. äiti	äiä, äijä	
14. frissiä (kivennäisvesi)	ešš, šš, (fs I)	
15. vauva	vaava	vauva
16. avain	ava	
17. avaa	ava, avaa, aavaa	
18. käpy	päpä, täta, (käpy I)	päpä
19. hiekka	'ka, jakka	
20. kakku	kakku, kakka, kakkø	
21. kuu	kuu	
22. mamma (isoäiti)	mamma	
23. korppu	kou	
24. dvd	deedeedee	
25. pupu	pupu	
26. nappi	nappa	pappi
27. pissa	titta, tišše	
28. maitoa	mammam	
29. napa	papa	
30. hei hei	ei eei	
31. tyttö / tytöt	tyttä, tyttä?	
32. heippa	appa	appa, häppa
33. kirja	iiä	
34. tämä	tämä	
35. jälkiruoka	ää	kakki
36. kurahanska / kurahanskat	ku, koš	
37. apua	apa	
38. karkaa	kaRkaa, kaakaa	
39. haloo	havoo	
40. mummi	mummi	
41. ota	ota	
42. lamppu	pappu	
43. lasi	tati	
44. tähti	tähti	
45. korva	ko	
46. isi	iš	
47. pastilli	pappi	papsi
48. ukki	'ki	
49. päärynä	päppä, pääppä	pääpyä, pääpua
50. vaaka	kaaka	
51. ottaa	taa, 'taa	
52. muumi	m'mi	

4.1.1. Ensisanojen äänteet

Konsonantit

Klusiilit /p/–/t/–/k/ ovat alusta saakka käytössä. Klusiilit esiintyvät myös geminaattoina (esim. *kakka*, *pappa* 'vaippa', *tyttö* 'tyttö'), eikä niiden ääntämisessä ole ongelmia. Ainoastaan sanassa *iig* 'reikä' /k/ on soinnillistunut. Klusiilit myös assimiloivat muita äänteitä konsonanttiharmonian vuoksi, esimerkiksi sanoissa *papa* 'napa', *kaaka* 'vaaka', *pääpyä* 'päärynä', *pappi* 'pastilli' ja *tati* 'lasi'. Varsinaisten fonologisten prosessien ei kuitenkaan katsota olevan vielä ensisanojen kaudella käytössä (ks. Savinainen-Makkonen 1998: 64, Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004: 99). Systemaattisuuden puuttuminen näkyy Jasperin tuotoksissa myös helpoimpina äänteinä pidettyjen klusiilien erikoisissa reaalitumissa, kuten saman sanan erilaisissa varianteissa *päpä*, *täta*, *käpy* 'käpy' sekä /k/:n omissa sanassa *iia* 'kirja'. Kuten sanottua, taulukosta ei voida päätellä klusiilien ilmestymisjärjestystä, mutta vanhemmilta saatujen tietojen mukaan Jasperin ensimmäinen sana oli *kakka*. Inkan ensimmäinen sana oli puolestaan ollut *kukka*. Näiden havaintojen perusteella /k/:n ilmestyminen ennen /p/:tä ja /t/:tä ei olisikaan niin poikkeuksellista suomenkielisillä lapsilla kuin aiemmin on oletettu (vrt. Savinainen-Makkonen 1998: 62). Ensimmäisellä tutkimusviikolla olen kirjoittanut päiväkirjaan myös seuraavan havainnon "k tuntuu erityisen miellyttävältä äännellä, erityisesti *ka-*, *kaa-* ja *kak-*tavut tavoitesanoissa *kakka*, *kukka*, *kahva*, *kaakeli*, *sukka*, *hiekkä* ja *kakku*". Kuten edellä mainitsin, Jasper oli melko hiljainen ensisanojen kaudella, mutta /k/-äänteen sisältäviä sanoja hän toisteli poikkeuksellisesti mielellään usein ja erilaisissa tilanteissa, myös itsekseen (käsittelen /k/ ja /a/ äänteiden suosimisen aiheuttamaa homonymiaa erikseen luvussa 4.3.1).

Nasaalien kehitys on ensisanojen kaudella vaiheessa /m/–/n, ŋ/. Foneemit /m/ ja /n/ esiintyvät myös geminaattana (/m/ esimerkiksi sanassa *mammam* 'maitoa' ja /n/ erisnimessä *ænni*, *nenni*, *tenni* 'Jenny'). Sen sijaan [ŋ], joka aikuiskielessä esiintyy ainoastaan sanan sisässä geminaattana tai yksinäiskonsonanttina sanan lopussa ennen *k*-alkuista sanaa, esiintyy yksinäiskonsonanttina yksittäisen sanan lopussa *täŋ* 'tänne'. Ennusteen mukaisesti Jasper on oppinut ensisanojen kaudella tuottamaan myös puolivokaalit /h/:n ja /v/:n (esim. *vaava*, *avaa*, *havoo* 'haloo'). Konsonanttiharmonian vuoksi /v/ kuitenkin assimiloituu klusiilin sisältävissä sanoissa klusiiliksi: *pappa*

'vaippa', *kakka* 'kahva', *kaaka* 'vaaka', paitsi sanassa *että* 'vettä', jossa /v/:n tilalla on kato. Foneemin /h/ tilalla on myös aluksi kato (*ei eei* 'hei hei', *appa* 'heippa'), mutta sanan *havoo* 'haloo' ilmestyttyä Jasper alkaa käyttää aiemman *appa*-sanana rinnalla myös muotoa *häppä*. Sanoissa *aw*, *awa* 'auto' esiintyy myös suomenkielisestä järjestelmästä poikkeava puolivokaali /w/, joka tässä tapauksessa edustaa /u/:n ja /v/:n välimuotoa ääntämisvaikeuksia tuottavassa diftongissa /au/.

Yllättäen ensisanojen kauden konsonanttiparadigmaan kuuluvat myös vaikeimpina pidetyt foneemit /s/, /r/ ja /d/. Näistä foneemeista /d/ äänny Jasperin puheessa aivan suomen kielen mukaisella tavalla, /s/ äänny joko suhullisena [š]:nä tai aikuiskielen mukaisena [s]:nä ja /r/ kurkussa. Äänneillä /r/ ja /d/ on ainoastaan yksi sanaesiintymä (*kaRkaa* 'karkaa', *deedeede* 'dvd'), jolloin kyseessä olevat sanat ovat luultavasti progressiivisia idiomeja (ks. luku 2.4.3). Foneemi /s/ esiintyy kuitenkin useammassa sanassa eikä katoa missään vaiheessa Jasperin puheesta. Lisäksi /s/ toteutuu vielä systemaattisen kehityksen kaudella toisinaan samalla tavoin suhullisena kuin ensisanojen kaudella, joten edes suhullista [š]-äännettä ei voida pitää progressiivisista idiomeista johtuvana. Toisaalta vaikka Jasperin /r/ onkin sidoksissa progressiiviseen idiomiin *kaRkaa*, erikoista on, että Jasper ylipäättään tavoittelee /r/:ää ennen foneemin /l/ omaksumista.

Huomionarvoista on, että /s/ esiintyy paitsi sanan keskellä (*tišše* 'pissa', *papsi* 'pastilli') myös sanan lopussa yksitavuisissa tuotoksissa *ešš*, *šš* 'frissiä', *koš* 'kurahanskat' ja *iš* 'isi'. Sananloppuisia konsonantteja ei tutkimusten mukaan esiinny suomenkielisten lasten ensisanoissa edes niissä tapauksissa, joissa tavoitesana päättyy konsonanttiin (Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004e: 82). Jasperin viidenkymmenen ensisanan kaudella tuotettujen sanojen listalta löytyy kuitenkin kaiken kaikkiaan yhdeksän konsonanttiin päättyvää sanaa: *täŋ*, *eij*, *iig*, *aw*, *ešš*, *šš*, *mammam*, *koš* ja *iš*. Tavoitesanoista yksikään ei ole konsonanttiloppuinen, ellei monikollisia merkitysvaihtoehtoja *tytöt* ja *kurahanskat* oteta huomioon. Jasperin tuotosten sananloppuisista konsonanteista suomen kielessä mahdollinen on ainoastaan /s/. Eräs mahdollinen syy konsonanttiloppuisten sanojen poikkeukselliseen esiintymiseen voi olla Jasperin lähipiirissä käytetty lounaismurre, jossa loppuheittoa esiintyy runsaasti, esim. *tän* 'tänne', *pal* 'paljon', *onk* 'onko'.

Tavoitesanoissa esiintyvät edellä mainittujen konsonantifoneemien lisäksi myös foneemit /j/, joka Jasperin tuotoksissa joko assimiloituu (*kakki* 'jälkiruoka') tai jonka tilalla on kato (*iia* 'kirja'), /l/, joka korvautuu [v]:llä sanassa *havoo* 'haloo' ja assimiloituu /p/:ksi sanassa *pappu* 'lamppu' ja /t/:ksi sanassa *tati* 'lasi', sekä /f/, jonka Jasper on onnistunut tuottamaan imitaationa yhden kerran. Jasper tuottaa myös äänteen [j] sanoissa *äijä* 'äiti' ja *jakka* 'hiekkä', joiden aikuiskielisessä muodossa äännettä ei ole. Ensimmäisessä tapauksessa [j] on voinut syntyä ikään kuin vahingossa Jasperin siirtyessä äänneestä /i/ äänneeseen /ä/, sillä sanan *äijä* rinnalla Jasper käyttää myös selvästi [j]:töntä muotoa *äiä*. Sanassa *jakka* 'hiekkä' [j]-äänne selittyy puolestaan yrityksellä tuottaa vaikea diftongi /ie/. Jasperin ensisanojen kaudella tuottamat konsonantit olen koonnut asetelmaan 2.

ASETELMA 2. Jasperin ensisanojen kaudella tuottamat konsonanttiäänteet tyypeittäin.

klusiilit	p	[p]	pappa 'vaippa'
	t	[t]	tähti
	k	[k, ɣ]	kakka, iig 'reikä'
	d	[d]	deedeede 'dvd', progressiivinen idiomi
nasaalit	m	[m]	mammam 'maitoa'
	n	[n, ŋ]	nenni 'Jenny', täŋ 'tänne'
frikatiivi	s	[s, š]	papsi 'pastilli', iš 'isi'
likvida	r	[R]	kaRkaa , progressiivinen idiomi
puolivok.	v	[v]	vauva
	h	[h]	havoo 'haloo'

Lisäksi tahaton [j]-äänne kahdessa sanassa vokaalien vaikutuksen vuoksi (*jakka* 'hiekkä' ja *äijä* 'äiti') sekä yksi imitoitu [f] sanassa *fs* 'frissää'.

Jasper tuottaa ensisanojen kaudella myös ensimmäiset konsonanttiyhtymänsä. Jasperin ensimmäiset konsonanttiyhtymät /rk/ (*kaRkaa* 1:4:25), /ht/ (*tähti* 1:4:28) ja /ps/ (*papsi* 'pastilli' 1:5:6) ilmestyvät suunnilleen vuoden ja viiden kuukauden iässä. Imitoimalla sanaa *frissää* Jasperin onnistuu myös tuottamaan suomen kielessä käyttökeltottoman konsonanttiyhtymän /fs/. Huomionarvoista on, ettei esimerkiksi Iivosen E- ja J-pojilla eikä Savinainen-Makkosen Sini-tytöllä ollut samassa iässä yhtään konsonanttiyhtymää. Sinin ensimmäinen konsonanttiyhtymä /nt/ ilmestyi iässä 1:6, J-pojan ensimmäinen yhtymä /st/ iässä 2:2 ja E-pojan ensimmäinen yhtymä /nt/ iässä 2:5. (Iivonen 1998: 15.) Mikään Jasperin ensimmäisistä yhtymistä ei myöskään kuulu aiempien tutkimusten

helpoimmiksi arveltujen yhtymien joukkoon, joskin yhtymä /ps/ oli Iivosen (1998: 15) J-pojan viides konsonanttiyhtymä. Yhtymän /rk/ puuttuminen ensimmäisinä opittujen konsonanttiyhtymien joukosta selittyy foneemin /r/ myöhäisyydellä, mutta yhtymien /ht/ ja /ps/ kohdalla tilanne on erikoisempi. Savinainen-Makkosen Sini-tyttö tuotti /ps/-yhtymän iässä 1:9 (Sinin 14. konsonanttiyhtymä), Iivosen J-poika iässä 2:2 ja E-poika iässä 2:10 (E-pojan 9. yhtymä). Yhtymä /ht/ oli Sinin kymmenes konsonanttiyhtymä, joka ilmestyi Sinin puheeseen niin ikään iässä 1:9 mutta J-pojan puheeseen kuitenkin vasta 25. konsonanttiyhtymänä iässä 3:3. E-pojalta /ht/-yhtymä puuttui vielä viiden vuoden iässä. (Mt: 15.)

Jasperin ensisanojen kauden tavoitesanoista löytyvät lisäksi yhtymät /fr/, /hv/, /rpp/, /lk/, /rj/, /nsk/, /mpp/, /rv/ ja /st/. Näiden konsonanttiyhtymien foneettista toteutumista ei kuitenkaan tutkita tässä tarkemmin, sillä kuten jo aiemmin totesin, varsinaisten fonologisten prosessien ei katsota olevan vielä käytössä. Toiseksi osa yhtymistä esiintyy sellaisissa tavuissa, jotka ovat Jasperin tuotoksissa jääneet kokonaan toteutumatta.

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Jasperin ensimmäisiä sanoja leimaa konsonanttiharmonia: samassa sanassa esiintyy ainoastaan yhtä konsonanttia. Ensimmäisiä sanoja, joissa Jasper tuottaa kaksi eri konsonanttia, ovat *täj* 'tänne', *jakka* 'hiekkä', *nappa* 'nappi', *tšše* 'pissa', *tämä*, *koš* 'kurahanskat', *havoo* 'haloo' sekä konsonanttiyhtymän sisältävät *kaRkaa*, *tähti* ja *papsi* 'pastilli'. Imitoimalla Jasper onnistuu kerran tuottamaan myös sanan *käpy*, mutta sana palaa spontaanissa puheessa muotoon *päpä*.

Vokaalit

Jasperin ensisanojen kauden sanoista löytyy foneettisia esiintymiä kaikista muista suomen kielen vokaaleista, paitsi ö:stä (ks. asetelma 3). Lisäksi Jasperilla on käytössään välivokaali ə, joka esiintyy ensisanojen kaudella ainoastaan sanassa *kakkə* 'kakku' ja erisnimessä *ənni* 'Jenny' ja josta löytyy lisää esimerkkejä systemaattisen kehityksen kauden sanoista. Vokaalien aikuiskielenmukaisessa käytössä on vielä huomattavasti horjuntaa. Erityisen hyvin Jasperin hallussa on vokaali *a*, joka toimii Jasperin puheessa ikään kuin yleisvokaalina esiintyen ö:tä lukuun ottamatta kaikkien vokaalien roolissa.

ASETELMA 3. Vokaalien reaalistuminen ensisanojen kaudella.

- a [a, e] **kakka**, tišše 'pissa'
e [e, a] **että**, kaaka 'kaakeli'
i [i, a] **iiä** 'kirja', nappa 'nappi'
o [o, a] **ko** 'korva', awa 'auto'
u [u, a, ə, 0] **puu**, **kakka** 'kukka', **kakkə** 'kakku', k'ka 'kukka'
y [y, u, ä, a, i] **pääpyä**, **pääpua** 'päärynä', **päpä**, **täta** 'käpy', **önni** 'Jenny'
ä [ä, a] **tätä**, **kakki** 'jälkiruoka'
ö [ä] **tyttä** 'tyttö'

Vokaalien ääntyminen ei ole vielä vakiintunut eikä vokaaliharmonia ole kehittynyt (*täta* 'käpy', *häppa* 'heippa', *pääpua* 'päärynä'). Kvantiteettikaan ei ole vielä vakiintunut (*ava*, *avaa*, *aavaa* 'avaa'). Ensimmäisissä sanoissa esiintyy myös jonkin verran yksivokaalisuutta (*päpä* 'käpy', *nappa* 'nappi').

Jasperin ensimmäiset diftongit ovat /ei/, /äi/, /ou/ ja /au/ (*eii* 'reikä' 1:3:5, *äijä* 'äiti' 1:3:10¹⁴, *kou* 'korppu' 1:4:8, *vauva* 1:4:14). Umpitavuisessa asemassa sanassa *appa*, *häppa* 'heippa' Jasperin osaama diftongi /ei/ ei kuitenkaan toteudu. Tavoitesanoissa esiintyvät myös diftongit /ai/, /ie/ ja /uo/, joista /ai/ on tyypistynyt Jasperin puheessa pelkäksi /a/:ksi (*pappa* 'vaippa', *ava* 'avain'), /ie/ on muuttunut [j]:lliseksi sanassa *jakka* 'hiekkä' ja /uo/ esiintyy sanassa *jälkiruoka*, josta ainoastaan kaksi ensimmäistä tavua ovat toteutuneet Jasperin sanassa *kakki*.

4.1.2. Ensisanojen rakenne

Jasperin 52 tavoitesanasta yksitavuisia ovat ainoastaan *puu* ja *kuu*¹⁵. Selvä enemmistö tavoitesanoista, n. 79 %, on kaksitavuisia (ks. taulukko 3). Kaksitavuisista tavoitesanoista 18 (44 %) sisältää geminaattakonsonantin, joista 14 (78 %) on nimenomaan suomenkielisten lasten suosimia klusiiligeminaattoja, jotka ovat myös

¹⁴ Sana *äijä* oli ilmestynyt tiedettävästi jo paljon aikaisemmin, mutta tutkimuksessa ovat mukana vain itse kuulemani sanat.

¹⁵ Sana *hei* esiintyy ainoastaan toisteisena muodossa *hei hei* ja on siksi laskettu kaksitavuisiin sanoihin.

sanojen perusmuodoissa¹⁶ suomen yleisimpiä geminaattoja (31,5 % Perussanakirjan hakusanoissa esiintyvistä geminaatoista on klusiiligeminaattoja, VISK § 10). Vaikka Jasper ei vielä kykenekään tuottamaan kahta tavua pitempiä sanoja, on tavoitesanoissa myös kolmi- ja nelitavuisia sanoja.

TAULUKKO 3: Ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen tavarakenne.

	yksitavuisia		kaksitavuisia		kolmitavuisia		nelitavuisia	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
tavoitesanat (52)	2	3,8	41	78,8	7	13,5	2	3,8
Jasperin sanat (83)	22	26,5	58	70	3	3,5	0	0

Kolmitavuisia tavoitesanoja on seitsemän: *apua, dvd, frissää, kaakeli, maitoa, pastilli ja päärynä*. Näistä kolme on kolmitavuisia partitiivisijan vuoksi (*apua, frissää, maitoa*). Tavoitesanoista löytyy myös kaksi nelitavuisia yhdyssanaa: *jälkiruoka* ja *kurahanskat*.

Kuten jo edellä on tullut ilmi, joitakin tavoitesanoja vastaa Jasperin puheessa enemmän kuin yksi sana. Jasper tuotti ensisanojen kaudella kaiken kaikkiaan 83 sanaa 52 tavoitesanalle. Jasperin tuottamista sanoista 58 (n. 70 %) on kaksitavuisia (ks. taulukko 4). Näistä lähes puolet (46,5 %) sisältää geminaattakonsonantin, eli jakauma on suunnilleen sama kuin tavoitesanoissa (44 %). Klusiiligeminaattojen osuus (85 %) Jasperin tuottamista geminaatallisista sanoista on hieman suurempi kuin tavoitesanojen klusiiligeminaattojen osuus (78 %). Jasperin ensimmäinen onnistunut kolmitavuisen sana on *pääpyä* 'päärynä' iässä 1:5:6, ellei onomatopoeettisia ilmauksia ja toisteista sanaa *deedeede* 'dvd' oteta huomioon. Kolmitavuisien sanojen osuus on odotetusti pieni, vain 3,5 % (3 sanaa). Nelitavuisia sanoja Jasper ei ole onnistunut tuottamaan vielä ensisanojen kaudella.

Yksitavuisia sanoja Jasperin ensisanojen kauden sanastossa on kuitenkin 22 (26,5 %), vaikka yksitavuisia tavoitesanoja on vain kaksi. Ennen ensimmäisiä kolmitavuisia sanoja rajoitus tuottaa kahta tavua pitempiä ilmauksia aiheuttaa luonnollisesti kolmi- tai useampitavuisien sanojen tyypistymisen joko yksi- tai kaksitavuisiksi. Yksitavuisiksi ovat tyypistyneet molemmat nelitavuisista tavoitesanoista (*ää* 'jälkiruoka', *ku*, *koš* 'kurahanskat') ja yksi kolmitavuisista tavoitesanoista (*ešš*, *šš*, (*fs*) 'frissää').

¹⁶ Tekstissä ja puheessa klusiiligeminaattoja esiintyy taivutuksen vuoksi suhteessa vähemmän (VISK § 10). Ensisanojen kaudella sanat esiintyvät kuitenkin yksittäisinä ja yleensä taipumattomina.

Kaksitavuisista tavoitesanoista 14 toteutuu yksitavuisina. Näistä viisi edustaa kuitenkin vaikeasti luokiteltavaa tyyppiä, jossa sana alkaa sulkeumäänteellä eli glottaaliklusiililla ('*ttä* 'vettä', '*kka* 'sukka', '*kka* 'hiekkä', '*kki* 'ukki, '*taa* 'ottaa'). Sulkeuman ja sitä seuraavan klusiilin väliin on vaikeaa hahmottaa tavarajaa, minkä vuoksi tällaiset sanat on tässä tutkielmassa luokiteltu yksitavuisiksi, vrt. '*ka* 'hiekkä' ja *k'ka* 'kukka'. Verrattaessa sulkeumalla alkavia sanoja tavallisiin klusiilialkuisiin yksitavuisina toteutuneisiin sanoihin, kuten *ko* 'korva', tuntuu sulkeumalla alkava sana kuitenkin kaksitavuisemmalta. Kaksitavuista vaikutelmaa lisää myös se, että jokainen Jasperin tuottama sulkeumalla alkava sana edustaa kaksitavuisen klusiiligeminaatallisen tavoitesanan jälkimmäistä tavua, kun taas klusiiligeminaatottomien tavoitesanojen yksitavuisissa ilmentymissä on toteutunut aina ensimmäinen tavu (*ko* 'korva, *ku* 'kurahanskat').

Sulkeumalla aloittaminen näyttää viestittävän sanan edustavan kaksitavuisen tavoitesanan jälkimmäistä tavua. Voitaisiin siis ajatella, että jos Jasperin sanastossa olisi esiintynyt sana '*ko*, olisi se mitä luultavimmin viitannut johonkin klusiiligeminaatalliseen kaksitavuiseseen sanaan, vaikkapa sanaan *ukko*. Tilanne on sikäli mielenkiintoinen, että aiemman tutkimuksen mukaan suomalainen lapsi tuottaa kaksitavuiset klusiiligeminaatalliset sanat kokonaisina ja yksitavuisiksi typistymisen koskee lähinnä muita kaksitavuisia sanoja (Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004b: 86). Jasperin sulkeumalla alkavat yksitavuiset sanat ovat kuitenkin nimenomaan klusiiligeminaatan sisältäviä kaksitavuisia sanoja, jotka eivät yleensä ole alttiita typistymiselle. Jasperilla ei kuitenkaan muutoin ole vaikeuksia kaksitavuisen eikä klusiiligeminaatallisten sanojen tuottamisessa, vaan päinvastoin klusiiligeminaattoja esiintyy Jasperin puheessa hyvin runsaasti ja geminaatalliset kaksitavuiset sanat kuuluvat Jasperin useimmin käyttämiin sanoihin. Kahdessa tapauksessa sulkeumalla alkavan yksitavuisen sanan rinnalla esiintyy myös kaksitavuinen variantti (*että* 'vettä' ja *jakka* 'hiekkä'). Toisaalta sanalla *ottaa* on myös sulkeumäänteetön, selvästi yksitavuisen variantti *taa*. Ongelma näyttääkin olevan konsonanttiaineksen sijaan Jasperin vokaalijärjestelmän keskeneräisyydessä (ks. edellinen luku).

TAULUKKO 4: Ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen sananloppuisten äänteiden jakauma.

	vokaaliloppuisia		konsonanttiloppuisia	
	kpl	%	kpl	%
tavoitesanat (52)	52 (54)	100 (96,3)	0 (2*)	0 (3,7)
Jasperin sanat (83)	74	89,2	9	10,8

* Jos monikolliset merkitysvaihtoehdot *kurahanskat* ja *tytöt* otetaan huomioon.

TAULUKKO 5: Ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen sananalkuisten äänteiden jakauma.

	konsonanttialkuisia		vokaalialkuisia	
	kpl	%	kpl	%
tavoitesanat (52)	43	82,7	9	17,3
Jasperin sanat (83)	62	74,7	21	25,3

Taulukot 4 ja 5 kuvaavat ensisanojen kauden tavoitesanojen ja Jasperin tuottamien sanojen rakennetta sananalkuisten ja -loppuisten äänteiden perusteella. Jo ensisanojen kauden äänteiden käsittelyn yhteydessä (luku 4.1.1) huomiota herättivät Jasperin konsonanttiloppuiset sanat, joita oli peräti yhdeksän, vaikka tavoitesanoista yksikään ei ole konsonanttiloppuinen, ellei monikollisia merkitysvaihtoehtoja *tytöt* ja *kurahanskat* oteta huomioon (ks. taulukko 4). Konsonanttiloppuisten sanojen lisäksi Jasperin puheessa esiintyy tavoitesanoihin verrattuna enemmän vokaalialkuisuutta (ks. taulukko 5). Jasperin tavoittelemista sanoista 9 on vokaalialkuisia (*apua, auto, avaa, avain, isi, ota, ottaa, ukki, äiti*). Näistä sanat *ukki* ja *ottaa* eivät Jasperin puheessa toteudu vokaalialkuisina vaan sulkeumalla alkavina yksitavuisina sanoina *'kki* ja *'taa* (ks. edellä). Erityistä huomiota kiinnittää jälleen Jasperin suosima vokaaliäänne /a/: neljää *a*:lla alkavaa tavoitesanaa vastaa Jasperin puheessa kaksinkertainen määrä sanoja (*aw, awa, aata* 'auto', *ava* 'avain', *ava, avaa, aavaa* 'avaa' ja *apa* 'apua'). Tämä kertoo paitsi samankaltaisten sanojen valitsemisesta sanastoon myös sanojen toistuvasta käytöstä. Uskon, että muidenkin sanojen ääntymisessä olisi esiintynyt enemmän vaihtelua, jos Jasper olisi käyttänyt niitä yhtä usein. Edellä mainituilla seitsemällä vokaalialkuisella tavoitesanalla on Jasperin puheessa yhteensä 12 vokaalialkuista vastinetta. Lisäksi vokaalialkuisina toteutui seitsemän konsonanttialkuista tavoitesanaa (*eii, eij, iig* 'reikä', *ešš* 'frissiä', *ää* 'jälkiruoka', *että* 'vettä', *ei eei* 'hei hei', *appa* 'heippa' ja *iia* 'kirja').

Näistä suurin osa selittyy Jasperille hankalien äänteiden omissiolla. Sana *jälkiruoka* on Jasperille liian monimutkainen sekä äänteellisesti että tavurakenteeltaan. Kahdessa muussa tapauksessa on sanan alusta jäänyt pois foneemi /h/, jota lapsen voi olla vaikea havaita puheessa. Kaiken kaikkiaan Jasperin puheessa on 21 vokaalialkuista sanaa. Konsonanttien omissio ei ole sananalkuisessakaan asemassa mitenkään poikkeavaa. Sen sijaan konsonanttiin päättyviä sanoja on aikaisemmissa tutkimuksissa pidetty suomalaisten lasten puheessa Jasperin iässä suorastaan mahdottomina (esim. Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004e: 82).

4.2. Systemaattisen kehityksen kauden alku 1:5:6–1:10:17

Lapsen ohittaessa 50 merkityksellisen sanan rajapyykin tapahtuu vähittäinen siirtyminen ensisanojen kaudelta systemaattisen kehityksen kaudelle, joka jatkuu noin neljän vuoden ikään asti (esim. Savinainen-Makkonen 2004a: 55, Savinainen-Makkonen–Kunnari 2004c: 99). Tässä tutkimuksessa on mukana Jasperin systemaattisen kehityksen kauden viisi ensimmäistä kuukautta. Jasperin sanavarasto kasvoi kasvamistaan, ja tutkimuksen loppuun mennessä tavoitesanoja ehti kertyä 469, minkä lisäksi sanoista esiintyy useita eri taivutusmuotoja. Jasper alkoi systemaattisen kehityksen kauden ensimmäisten kuukausien aikana myös yhdistää sanoja lauseiksi. Aikaisemmin vain satunnaisesti puhuva lapsi alkoi äkkiä tuottaa puhetta innolla ja toistaa kuulemiaan sanoja, vaikka ei olisikaan ymmärtänyt niiden merkitystä. Päiväkirjamerkinnot näiltä kuukausilta kertovat Jasperin alkaneen puhua yhä enemmän ja myös yksin leikkiessään, mikä luonnollisesti lisäsi sanojen keruun haastavuutta. Jasper alkoi myös vaihtaa eleitä sanallisiin ilmauksiin, esimerkiksi sanan *ei* hahmotettuaan Jasper lakkasi pudistamasta päätään ja vastasi pelkällä *ei*-sanalla. Jasper näyttää systemaattisen kehityksen alkuvaiheessa todella ymmärtäneen ”sanon mahdin”.

4.2.1. Äänteellinen kehitys ja fonologiset prosessit

Konsonantit

Jasperin konsonanttijärjestelmään kuuluivat ensisanojen kaudella /p/, /t/, /k/, /m/, /h/, /v/ ja /s/. Nasaalit /n/ ja /ŋ/ eivät olleet vielä eriytyneet toisistaan. Progressiivisten idiomien yhteydessä Jasperin puheessa esiintyivät myös konsonantit /d/ ja /r/, joka toteutui uvulaarisena [R]:nä. Erityistä huomiota herättää /r/, sillä foneemilla /l/ ei ollut tuolloin vielä yhtään esiintymää. Foneemi /j/ puuttui myös, vaikkakin Jasper onnistui tuottamaan äänteen [j] tahattomasti kahdessa sanassa, joissa äännettä ei aikuiskielessä ole. Systemaattisen kehityksen kaudelle tultaessa konsonanttiharmonia alkaa vähetä ja samassa sanassa esiintyy entistä useammin enemmän kuin yksi konsonantti.

Foneemi /n/ ääntyy vielä systemaattisen kehityksen kaudellakin toisinaan [ŋ]:nä, esim. sanoissa *kana* 'kana' ja *kinju* 'keinu'. Foneemi /ŋ/ ääntyy kuitenkin systemaattisesti aikuiskielen mukaisella tavalla eikä koskaan [n]:nä, esim. *manjo* 'mango', *kenjä* 'kengät'. Vaikuttaa siltä, että foneemit /n/ ja /ŋ/ eriytyvät systemaattisen kauden alussa, mutta /n/:n edustus [n, ŋ] ei vielä vastaa aikuiskieltä. Foneemi /j/ onnistuu ensimmäisen kerran iässä 1:8:14 sanassa *jenni* 'Jenny', mutta vakiintuu käyttöön vasta iässä 1:10 (*ajamaan*, *juo*, *joo*). Ensisanojen kaudella ensimmäisen kerran ilmestynyt [d] toistuu ensin foneemien /r/ ja /l/ paikalla sanoissa *pödö* 'poro' ja *pippidə* 'pippeli'. Iässä 1:8:0 ilmestyy seuraava /d/-foneemin sisältävä sana *sjydam* 'sydän'. Aluksi foneemin käyttö on hieman horjuvaa: sanat *sjydam* ja *iida* 'iida' korvautuvat iässä 1:10:1 muodoilla *syän* ja *iita*, ja sanastoon ilmestyy uusi sana *otattaa* 'odottaa'. Kuitenkin jo kahden viikon kuluttua iässä 1:10:15 /d/ palaa käyttöön sanoissa *iida* ja *odottaa*. Oletettavasti /d/ hahmottui tällöin omaksi foneemikseen, sillä seuraavana päivänä Jasper tuottaa spontaanisti monikollisen sanan *kädet* ensimmäisen kerran.

Ääntämisen tarkentuminen ja systemaattistuminen eivät kuitenkaan vielä tutkimuksen aikana toimi yhtä suoraviivaisesti, kuin aikaisemman tutkimuksen perusteella olisi voinut olettaa. Esimerkiksi foneemia /r/ vastaavat uusissa sanoissa [r, R, ylilyhyt (r), d] sekä kato ja sijaispidennys (*rapsa*, *Rassa* 'rasva', *to(r)ni* 'torni', *pödö* 'poro', *ikki* 'rikki', *pyö'ii* 'pyörii', *pukka* 'purkka', *kookki* 'korkki'). Lisäksi /r/ on altis assimilaatiolle ja substituutiolle (*tiittää* 'riittää', *kuukka* 'ruokaa', *siisi* 'riisi', *pappuses* 'rappuset',

viivupupu 'Viiru-pupu', *pipabi* 'pipari', *hemme* 'herne', *tikkoo* 'rikkoo'). Foneemin /r/ toteutuminen ei näytä riippuvan mitenkään selvistä säännöistä, eikä se ole tavoitesanan perusteella ennustettavissa. Yhtä sekavasti toteutuu myös foneemi /l/, joka ääntyy joissakin tapauksissa jopa samassa sanassa samana päivänä eri tavoin. Iässä 1:7:22 Jasper tuottaa ensimmäisen kerran liudentuneen [ʀ]:n sanassa *taʀʀi* 'talli' ja iässä 1:8:14 ensimmäisen aikuiskielen mukaisen [l]:n sanassa *autotalli*. Huolimatta tästä näennäisestä kehityksestä /l/ ääntyy jatkossa paitsi aikuiskielen mukaisesti (*löytys* 'löyti', *lentä* 'lentää') myös liudentuneena [ʀ]:nä, [d]:nä, [j]:nä, [t]:nä, [v]:nä tai assimiloituneena, ja joissakin tapauksissa sitä vastaa Jasperin puheessa kato ja joskus myös sijaispidennys (*pippidə* 'pippeli', *tehmä*, *mehmä* 'lehmä', *namme* 'nalle', *kiukuu* 'liukuu', *tentä* 'lentää', *tumitasa* 'lumikasa', *keʀʀo*, *kevvo* 'kello', *pääjje* 'päälle', *vaot päällä* 'valot päällä').

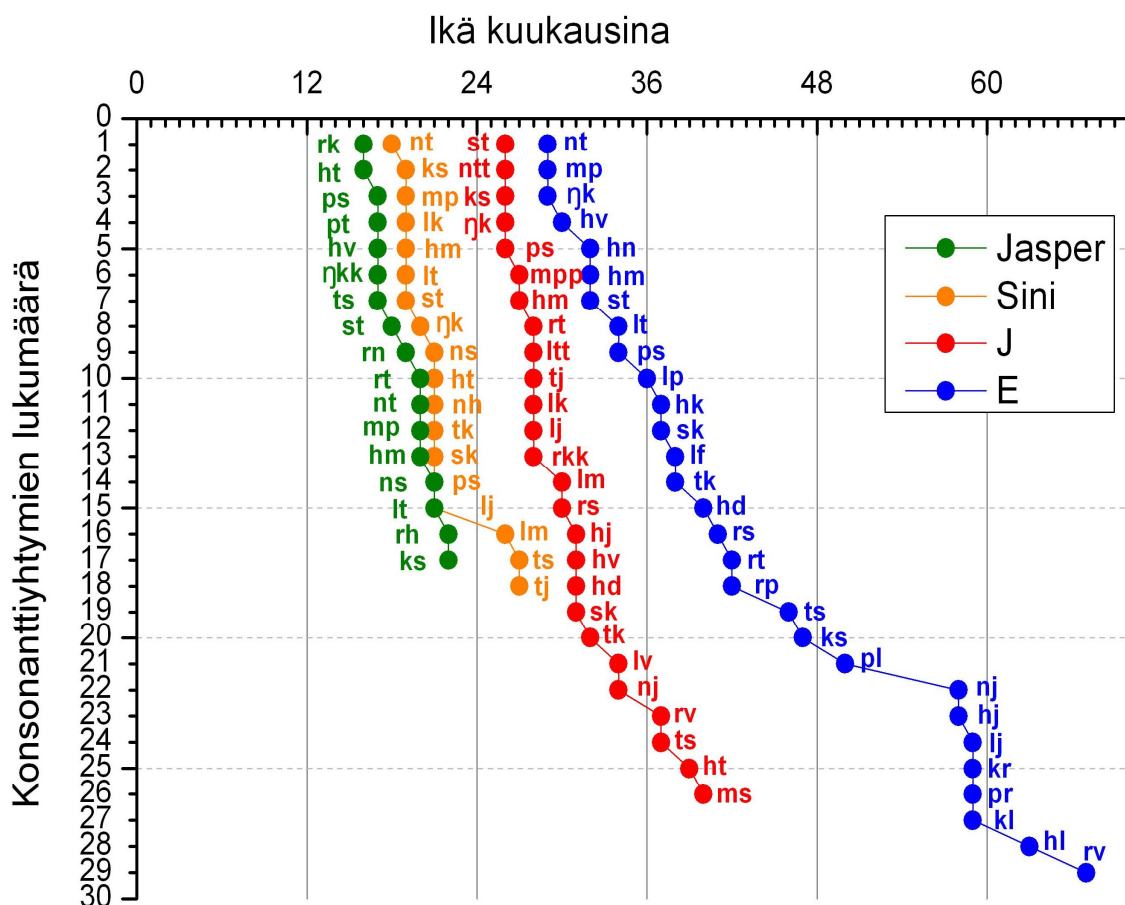
Jo ensisanojen kaudella ilmestynyt /s/ toteutuu myös vaihtelevasti. Sanan keskellä ja lopussa /s/ toteutuu yleensä aikuiskielen mukaisesti (*pois*, *uos* 'ulos', *nammis* 'valmis', *kokis*, *tässä*, *uusuu* 'housut', *pesuun*). Sanan alussa /s/ saattaa toteutua myös [t]:nä (*tiihen* 'siihen', *tokku* 'sotku', *tetä* 'setä' mutta *sinne*, *somme* 'sormeen', *sjydam* 'sydän' ja *suu*). Joissakin tapauksissa /s/ assimiloituu (*pammatto* 'sammakko') ja joissakin assimiloii muita äänneitä (*sinsi* 'kynsi' ja *siisi* 'riisi'). Konsonanttiyhtymä /ts/ toteutuu yleensä vaivatta (*tätsi* 'jätski', *itse*), mutta yhtymässä /st/ foneemi /s/ on aluksi altis assimiloitumaan (*ittuu* 'istuu', *uutto* 'juusto', *pettään* 'pestään'). Yhtymän /ks/ sisältävissä sanoissa on vaihtelua, esim. *yöksi* mutta *juokkee* 'juoksee'. Tietyistä säännönmukaisuuksista huolimatta /s/:n toteutuminen Jasperin kielessä on vielä systemaattisen kehityksen kauden alussa melko satunnaista.

Jasperin konsonanttiparadigmaan kuuluvat ikään 1:10 mennessä jo kaikki 13 suomen kieleen kuuluvaa konsonanttia. Vierassanoissa esiintyviä äänneitä [b], [g] ja [f] Jasper onnistuu tuottamaan tahattomasti esim. sanoissa *papebi* 'paperi', *aagi* 'auki' ja *vaffi* 'kahvi'. Tavoitesanoissa esiintyneet /b/, /g/ ja /f/ jäävät kuitenkin vielä toteutumatta (*papi* 'barbi', *pamimi* 'banaani', *ikku* 'iglu', *utti* 'jogurtti', *ussissi* 'muffinssi' ja *tantta* 'Fanta').

Konsonanttiyhtymät

Konsonanttiyhtymiä Jasperin puheessa esiintyi odotustenvastaisesti jo ensisanojen kaudella. Jasperin ensimmäiset konsonanttiyhtymät olivat /rk/, /ht/, /ps/ ja aikuiskieleen kuulumaton /fs/. Systemaattisen kehityksen kaudella ikään 1:10 mennessä ilmestyvät seuraavassa järjestyksessä yhtymät /pt/, /hv/, /ŋk/, /ts/, /st/, /rn/, /th/, /dh/, /sj/, /rt/, /nt/, /mp/, /hm/, /ns/, /lt/, /hb/, /rh/, /ks/ ja kolmen eri konsonantin yhtymä /nts/. Yhtymiä /dh/ ja /hb/ ei esiinny suomen kielessä ja yhtymiä /sj/ ja /th/ ainoastaan muutamassa slangisanassa (esim. Stadin slangissa *sjungaa* 'laulaa', *sjyykis* 'sairaala' ja *thinkkaa* 'ajatella', esimerkit Paunonen 2000). Kyseiset yhtymät ovat jääneet myös Jasperin kielessä harvinaisiksi tapauksiksi. Vierassanoissa (esim. *apteekki*, *kapteeni*, *konsepti*) esiintyvä /pt/-yhtymä ilmenee Jasperin kielessä tavunsisäisenä yhtymänä sanojen *ptissa* 'pissa' ja *ptysyy* 'pysyy' alussa. Molemmissa sanoissa erikoinen yhtymä on syntynyt yrityksestä tuottaa sekä /p/ että /s/ samassa sanassa. Jasper oli tottunut korvaamaan /p/:n /s/:n kanssa helpommin äännettävällä /t/:llä samantyyppisissä sanoissa (*ptissa* aiemmin muodossa *tišše* 'pissa'). Konsonantit eivät peräkkäin tuota Jasperille ongelmia, sillä /ps/-yhtymä on yksi Jasperin ensimmäisistä konsonanttiyhtymistä, joka esiintyy myös systemaattisen kehityksen kaudella useassa sanassa (*rapsa* 'rasva', *upsi* 'pussi' tai 'bussi'). Sanoissa *piipos* 'piilossa' ja *pois* samaan tavuun kuuluvat /p/ ja /s/ onnistuvat kuitenkin vaivatta. Myös kolmitavuinen sana *pappuses* 'rappuset' onnistuu ilman /t/:tä. Yhtymä /pt/ ei ole Jasperin ainoa sananalkuinen konsonanttiyhtymä, sillä myös muutamassa slangisanassa sananalkuisina esiintyvät /sj/ ja /th/ sekä suomen kieleen kuulumaton yhtymä /dh/ esiintyvät Jasperin puheessa sananalkuisina (*thiisi.akki* 'fleecetakki', *thäsi* 'käsi', *dhissi* 'tissi', *sjydam* 'sydän').

Kuvioon 1 on koottu Jasperin, Savinainen-Makkosen Sini-tytön ja Iivosen E- ja J-poikien aikuiskielen mukaiset konsonanttiyhtymät omaksumisjärjestyksessä (Iivonen 1998: 15):

KUVIO 1: Ensimmäisten aikuiskielessä esiintyvien kahden konsonantin yhtymien ilmaantuminen neljän suomalaislapsen kieleen. (Sinin, E:n ja J:n aineisto Iivonen 1998:15.)

Tutkimuksen aikana Jasper tuotti yhteensä 17 aikuiskielessä esiintyvää konsonanttiyhtymää, mikä on huomattava saavutus. Savinainen-Makkosen Sini-tytöllä oli samaan ikään mennessä 15 konsonanttiyhtymää, Iivosen E- ja J-pojilla ei vielä ainoatakaan (ks. kuva 1). Lasten omaksumat yhtymät poikkeavat myös toisistaan. Esimerkiksi /st/ on muiden lasten kielessä ilmestynyt kuukausia ennen yhtymää /ts/, mutta Jasperin kieleen /ts/ ilmestyi ennen /st/-yhtymää. Yhtymä /ts/ oli Jasperin 7. konsonanttiyhtymä, Sinin 17., E-pojan 19. ja J-pojan 24. konsonanttiyhtymä. Helpoimmiksi konsonanttiyhtymiksi arvelletut nasaalin ja samapaikkaisen klusiilin yhtymät /mp/, /nt/ ja /ηk/ eivät myöskään ilmestyneet Jasperin puheeseen odotuksenmukaisesti vaan /nt/ oli 11. ja /mp/ 12. yhtymä (ks. Savinainen-Makkonen-Kunnari 2004c: 101). Yksilölliset erot ovat huomattavat, vaikka vertailtaisiin ainoastaan suunnilleen samaan tahtiin kehittyneitä Jasperia ja Siniä (ks. asetelma 4).

ASETELMA 4. Jasperin ja Sinin 17 ensimmäistä konsonanttiyhtymää.

Jasper	Sini	Sini	Jasper
1. rk	-	1. nt	11.
2. ht	10.	2. ks	17.
3. ps	14.	3. mp	12.
4. pt	-	4. lk	-
5. hv	-	5. hm	13.
6. ŋk	8.	6. lt	15.
7. ts	17.	7. st	8.
8. st	7.	8. ŋk	6.
9. rn	-	9. ns	14.
10. rt	-	10. ht	2.
11. nt	1.	11. nh	-
12. mp	3.	12. tk	-
13. hm	5.	13. sk	-
14. ns	9.	14. ps	3.
15. lt	6.	15. lj	-
16. rh	-	16. lm	-
17. ks	2.	17. ts	7.

Kuten asetelmasta 4 näkyy, Sini ja Jasper ovat omaksuneet eri yhtymiä, eikä molempien hallitsemien yhtymien omaksumisjärjestyksessä ole juurikaan vastaavuutta, vaikka konsonanttiyhtymien määrällinen kehitys onkin tapahtunut suunnilleen samaa vauhtia. Konsonanttiyhtymien omaksumista eivät näytä ohjaavan fonologiset universaalit. Konsonanttiyhtymien omaksumisjärjestykseen vaikuttanee sen sijaan lapsen kuulema sanasto yhdessä lapsen foneemiparadigman ja kielenomaksumisstrategian kanssa.

Vokaalit

Vokaalien ääntäminen tarkentuu systemaattisen kehityksen kauden ensimmäisinä kuukausina huomattavasti. Myös vokaalien kvantiteetti selkenee ja sanat noudattavat yhtä ainoaa poikkeusta lukuun ottamatta vokaaliharmoniaa (*sjydam* 'sydän'). Ensikauden äänteistöstä puuttunut /ö/ ilmaantuu iässä 1:8:0 (*töttä* 'röyhtäys'). Äänne [ö] esiintyy tosin ensimmäistä kertaa jo kaksi kuukautta aiemmin sanassa *pödö* 'poro'. Välivokaalia ə esiintyy iässä 1:6 muutamassa sanassa (*pəpepiia* 'piparia', *əppä* 'hyppää'), minkä jälkeen äänne katoaa. Yksittäisten vokaalien tarkentuessa ja yksivokaalisuuden kadotessa myös diftongien määrä kasvaa. Jasper tuotti ensimmäiset neljä diftongiaan (/ei/, /äi/, /ou/ ja /au/) jo ensisanojen kaudella. Systemaattisen kehityksen kaudella ilmaantuvat /ai/ (*aijajja* 'ananas' iässä 1:6:3), /ui/ (*ui* iässä 1:7:24), /uo/ (*tuoti* 'tuoli' iässä 1:7:28), /ie/ (*piemi* 'pieni' iässä 1:7:29), /yö/ (*yös* 'ylös' iässä

1:8:21, sana *syö* ilmestyi jo muutamaa viikkoa aiemmin mutta jäi kirjaamatta), /iu/, /öy/ (*kiukuu* 'liukuu ja *töytään* 'pöytään' samana päivänä iässä 1:8:25), /öi/ (*töi'in* 'töihin' iässä 1:9:5), /oi/ (*pois* iässä 1:9:11) ja /äy/ (*ei näy* iässä 1:10:1).

ASETELMA 5. Jasperin diftongit ilmestymisjärjestyksessään.

diftongi	sana	ikä
1. ei	eii 'reikä'	1:3:5
2. äi	äijä 'äiti'	1:3:10
3. ou	kou 'korppu	1:4:8
4. au	vauva	1:4:14
5. ai	aijajja 'ananas'	1:1:6:3
6. ui	ui	1:7:24
7. uo	tuoti 'tuoli'	1:7:28
8. ie	piemi 'pieni'	1:7:29
9. yö	yös 'ylös'	1:8:21
10. iu	kiukuu 'liukuu'	1:8:25
11. öy	töytään 'pöytään'	1:8:25
12. öi	töi'in 'töihin'	1:9:5
13. oi	pois	1:9:11
14. äy	ei näy	1:10:1

Suomen kielen kahdeksastatoista diftongista Jasper tuottaa ikään 1:10 mennessä neljätoista (ks. asetelma 5). Puuttumaan jäävät /ey/, /eu/, /iy/ ja /yi/. Näistä /eu/ esiintyy kyllä tavoitesanassa *peukku*, joka Jasperin puheessa toteutuu muodossa *peikku*. Diftongin /yi/ puuttuminen johtunee puhekielestä ja paikallisesta murteesta, sillä diftongi esiintyy tavoitesanoissa vain kahdessa imperfektimuodossa, *näky* 'näkyi' ja *löytys* 'löytyi', jotka Jasper ääntää täsmälleen kanssaihminen mallin mukaan. Diftongeja /ey/ ja /iy/ ei esiinny Jasperin tavoitesanoissa lainkaan. Diftongien omaksumisjärjestykseen vaikuttaa siis varmasti ainakin lapsen sanasto. Aikuiskielen mukaisten diftongien lisäksi Jasperin puheessa esiintyvät myös suomen kielelle vieras diftongi /öi/ (*pöi'i* 'pilvi') iässä 1:5:26 ja murteellisessa puheessa esiintyvä diftongi /iä/ (*työmiäs* 'työmies') iässä 1:10:1.

Diftongien ilmestymistä suomenkielisten lasten puheeseen ei ole aiemmin tutkittu, joten kattavaa vertailuaineistoa ei ole saatavilla. Muussa tutkimuksessa esitettyjen sanalistojen perusteella voidaan kuitenkin päätellä jotakin muutamien lasten ensimmäisistä diftongeista. Savinainen-Makkosen (1998: 58–59) Sini-tytön ensimmäiset kolme diftongia /ei/, /äi/ ja /oi/ ilmestyivät ensisanojen kaudella iässä 1:2–1:3. Lieon tutkimalla Annella oli kahden vuoden ikään mennessä ainakin yhtymät /äi/, /ai/, /oi/, /au/, /ei/, /ui/, /ou/, /ey/, /ie/ ja /eu/, mutta yhtymien ilmestymisjärjestyksestä ei ole tarkkaa tietoa

(Lieko 1998a: 28–34). Annen yhtymien joukossa ovat Jasperilta puuttuvat yhtymät /ey/ ja /eu/, joskin ensimmäinen esiintyy diftongin /äy/ asemesta sanassa *teynä* 'täynnä'. Diftongien vaikeustasoa ei tässä esitettyjen tietojen perusteella voida selvittää. Diftongien suppea–väljä-asteikolla ei näyttäisi ainakaan olevan merkitystä, sillä Jasper osasi tuottaa kaikki kolme suomen kieleen kuuluvaa väljää diftongia (/ie/, /uo/ ja /yö) ikään 1:8:21 mennessä. Huomionarvoista on, että Jasper omaksui väljät diftongit peräkkäin.

Fonologiset prosessit

Vaikka Jasperilla on käytössä erilaisia fonologisia prosesseja, ei niiden käyttö ehdi vielä ikään 1:10 mennessä systemaattistua, kuten edellä käsitellyistä /r/:n ja /l/:n äänteellisistä toteutumista on havaittavissa. Klusiilien keskinäisiä assimilaatiosuhteita tarkasteltaessa voidaan kuitenkin havaita joitakin säännönmukaisuuksia. Ensiksikin klusiiligeminaatta assimiloii edeltävän klusiilin:

k, p → t, kun sanassa tt	<i>teittiö</i> 'keittiö', <i>totta</i> 'potta'
p, t → k, kun sanassa kk	<i>kukka</i> 'pulkka', <i>kakki</i> 'takki'
k, p → p, kun sanassa pp	<i>paappi</i> 'kaappi', <i>pumppu</i> 'tumppu'

Klusiiligeminaatat assimiloivat Jasperin puheessa usein minkä tahansa muunkin edeltävän äänteen, esim. /s/:n sanassa *paappa* 'saappaat', /m/:n sanassa *kakka* 'a makkara', /r/:n sanassa *tiittää* 'riittää' ja /l/:n sanassa *tätty* 'lätty'. Klusiiligeminaatan regressiivinen assimilaatiovoima ei kuitenkaan päde kaikkiin sanoihin. Jasperin sanastosta löytyvät esimerkiksi sanat *ötöttä* 'ötökkä' ja *pappibi* 'patteri', joissa assimilaatio kohdistuukin progressiivisesti klusiiligeminaattaan.

Toinen klusiilien keskinäisiin assimilaatiosuhteisiin liittyvä havainto koskee sanoja, joiden ensimmäinen tavu alkaa /k/:lla ja toinen /t/:llä. Näissäkin tapauksissa assimilaation suunta on regressiivinen: *taatuu* 'kaatuu', *toti* 'kotiin'. Suunta on siinä mielessä odotuksenmukainen, että esim. Jakobsonin (1968: 54) mukaan /k/ korvautuu aluksi /t/:llä. Jakobsonin mukaan tätä vaihetta seuraa /k/:n ja /t/:n sekoittumisvaihe, jolloin korrekrit /t/:n esiintymät korvautuvat /k/:lla, minkä jälkeen foneemit eriytyvät toisistaan. Suomalaislasten kielessä /k/ ei kuitenkaan ole yhtä myöhäinen kuin

universaalisti, eivätkä klusiilit sekoitu Jasperinkaan kielessä toisiinsa (ks. luku 4.1.1). Näyttääkin siltä, ettei Jakobsonin esimerkeissä olekaan välttämättä kyse substituutiosta vaan assimilaatiosta, esim. *gakka* 'docka' voisi johtua myös säännöstä {p, t → k, kun sanassa kk} eikä säännöstä {t = k}. Sanoissa *geka* 'Greta' ja *gakk* 'god natt' voisi puolestaan olla kyse /k/:n aiheuttamasta progressiivisesta assimilaatiosta.

Ääntenä [t] on Jasperille mieluinen, ja hän korvaa sillä myös sananalkuisia /s/-foneemeja. Lisäksi [t] korvaa /k/:n ja /s/:n muutamissa muissakin tapauksissa (esim. *titta* kissa, *tasi* 'käsi'). Toisaalta myös assimilaation suunta näyttää olevan syynä /k/:n assimiloitumiseen sanoissa, joissa se edeltää /t/:llä alkavaa tavua, sillä Jasperin kielessä esiintyy enemmän regressiivistä kuin progressiivista assimilaatiota. Systemaattisen kauden sanalistan sataa ensimmäistä tavoitesanaa vastaavissa sanoissa on 43 sanaa, joissa esiintyy regressiivistä assimilaatiota, mutta vain 14 sanaa, joissa assimilaation suunta on progressiivinen. Huomionarvoista on, että progressiivista assimilaatiota näissä sanoissa aiheuttaa 11 tapauksessa /p/ (kahdessa /k/ ja yhdessä /v/).

Klusiilit assimiloivat Jasperin puheessa odotuksenmukaisesti muita äänneitä, erityisesti niitä, joiden omaksuminen on vielä kesken. Tällainen helposti assimiloituva äänne Jasperin puheessa systemaattisen kauden alussa on esimerkiksi // (esim. *peipä* 'leipä', *kiukuu* 'liukuu', *tuoti* 'tuoli'). Muissa tapauksissa Jasperin käyttämät fonologiset prosessit vaikuttavat enemmän tai vähemmän satunnaisilta. Asetelmassa 6 on esimerkkejä systemaattisen kauden alun fonologisista prosesseista Jasperin puheessa.

ASETELMA 6. Fonologiset prosessit Jasperin kielessä systemaattisen kehityksen kaudella.

progressiivinen assimilaatio: *namme* 'nalle', *papebi* 'paperi', *pippä* 'pitkä', *vavo* 'valo'

regressiivinen assimilaatio: *soosu* 'possu', *säsä* 'mäsä', *sinsi* 'kynsi', *muuma* 'kuuma'

lähiassimilaatio: *komme* 'kolme', *pymmää* 'kylmää', *juokkee* 'juoksee', *ätti* 'lähti'

substituutio: *kevvo* 'kello', *tiihen* 'siihen', *pääjje* 'päälle', *tikkoo* 'rikkoo'

omissio: *ikki* 'rikki', *apia* 'apina', *vao* 'valo', *'kka* 'rekka', *muumitsi* 'muumikeksi'

sijaispidennys: *kookki* 'korkki', *kuukkuun* 'kurkkuun', *uukona* 'ulkona'

reduplikaatio: *puppu* 'loppu', *päpä* 'pallo', *amimi* 'avaimet', *paapaa* 'varpaat'

metateesi: *upsi* 'pussi / bussi', *itsuu* 'istuu', *enata* 'etana'

additio: *pappuppa* 'saippuaa', *kiikäkää* 'kiipeää', *piipossassa* 'piilossa'

Assimilaation, omission, sijaispidennyksen ja substituution lisäksi Jasper käyttää systemaattisen kehityksen kauden alussa jo ensisanojen kaudella käytössä ollutta reduplikaatiostrategiaa esim. sanoissa *puppu* 'loppu', *päpä* 'pallo' ja *amimi* 'avaimet'. Sanastosta löytyy myös muutama metateesi (esim. *upsi* 'pussi' ja *enata* 'etana') ja additio (esim. *pappuppa* 'saippua'). Konsonanttiharmonia ei vielä systemaattisen kehityksen kaudella katoa, ja Jasperin ensisanojen kaudella omaksumat äänteetkin toteutuvat jokseenkin satunnaisesti. Näyttääkin siltä, että vielä systemaattisen kehityksen alussa fonologiset prosessit ovat hyvin tilapäisiä strategioita eikä niiden perusteella voi muodostaa yleispäteviä sääntöjä.

4.2.2. Varhaiset taivutusmuodot

Verbit

Jasperin ensimmäiset verbimuodot ilmestyivät ensisanojen kaudella. Iässä 1:3:10 ilmestynyt ensimmäinen verbi *avaa* on sikäli mielenkiintoinen, että sama muoto edustaa sekä yksikön kolmannen persoonan preesensia että yksikön toisen persoonan imperatiivia, jotka ovat lasten ensimmäiset verbin taivutusmuodot (Toivainen, J. 1980, Laalo 1994: 434). J. Toivaisen (1980: 34, 44) tutkimuksen lapset omaksuivat y. 2. p. imperatiivin keskimäärin iässä 1:7 ja y. 3. p. preesensin iässä 1:8. Jasper omaksui molemmat taivutusmuodot varmasti jo ensisanojen kaudella iässä 1:3–1:5, sillä ensisanojen kauden sanastosta löytyvät myös muodoltaan toisistaan poikkeavat muodot *ota* 'ota' ja *taa*, 'taa' 'ottaa'. Systemaattisen kehityksen kaudella Jasper käyttää edelleen jatkuvasti y. 3. p. preesensia ja y. 2. p. imperatiivia. Jasper käyttää yksikön kolmatta persoonaa myös monikollisista tarkoitteista puhekielen mallin mukaisesti: *innut tentä* 'linnut lentää'. Lisäksi Jasper puhuu itsestään yksikön kolmannessa persoonassa "vauvana", esim *vauva syö* 'minä syön'. Kysymykseen "Kuka?" Jasper vastaa kuitenkin toisinaan myös pronomiinilla *mää*, jos vastaukseksi riittää yksi sana. Myös osa Toivaisen (1980: 47) tutkimista lapsista puhui itsestään kolmannessa persoonassa vielä kahden ikävuoden jälkeenkin. Yksikön ensimmäinen persoona ilmestyykin lasten puheeseen keskimäärin vasta iässä 2:2 (mt.: 51).

Ensimmäiset imperfektimuodossa olevat sanat *pippu* 'tippui' (1:5:22) ja *ätti* 'lähti' (1:6:16) Jasper oppi tilannesidonnaisina eikä niiden rinnalla esiintynyt preesensmuotoa, joten niitä ei voida vielä pitää varsinaisina imperfekteinä. Imperfektin omaksumisen voi katsoa tapahtuneen iässä 1:8:14, jolloin sanan *pippu* rinnalle ilmestyy preesensmuoto *pippuu*. Jasper omaksuu siis imperfektin hieman keskimääräistä nopeammin, sillä Toivaisen (1980: 71) tutkimuksen mukaan imperfekti ilmestyy keskimäärin iässä 1:11. Puolentoista viikon kuluttua ensimmäisestä varsinaisesta imperfektimuodosta Jasper alkaa käyttää lounaismurteelle tyypillistä *s*-päätteistä imperfektiä (*taatus* 'kaatui' ja *ukkus* 'nukkui' 1:8:25, lounaismurteiden erityispiirteistä esim. Rapola 1969: 106–114). Perheenjäsenten silloin tällöin käyttämän murteellisen päätteiden omaksumiseen voi olla syynä myös järjestelmän selkeyttäminen, sillä preesensin käyttö ei enää rajoittunut vokaalinpidennyksellä tuotettaviin muotoihin vaan käytössä olivat myös y. 3. p. preesensit *ui*, *on* ja *syö*. *i*-päätteellisen imperfektin puuttuminen ei ole yllättävää, sillä Jasper oli luultavasti kuullut *i*-päätteellisiä imperfektejä vain harvoin, koska päätte jää puhekielessä yleensä pois vokaalin jäljestä (*puhu*, *makso*) ja */s/*:n jäljestä *nousta*-verbin tyypisissä verbeissä (*nous*, *pääs*) ja supistumaverbeissä (*halus*, *hävis*) (VISK § 113). Tällaisia sanoja esiintyy Jasperinkin puheessa, esim. *tutos* 'putosi', *uppos* 'upposi' ja *aukes* 'aukesi'. Puhekielessä */s/*-äänteeseen päättyvät imperfektimuodot ovat varmasti tukeneet Jasperin tulkintaa imperfektin *s*-päätteisyydestä. Tutkimuksen aikana ilmestyivät vielä imperfektit *löytys* 'löytyi', *laittas* 'laittoi' ja *annas* 'antoi' sekä ensimmäiset *i*-päätteiset muodot *meni*, *tui* 'tuli' ja *syäi* 'söi'.

Sana *ei* ilmestyy Jasperin puheeseen iässä 1:7:17, ja iässä 1:8:19 se toimii ensimmäisen kerran varsinaisena kieltoverbinä ilmauksessa *ei oo*. Seuraava vastaava ilmaus on *ei tykkä* 'ei tykkää' kahden päivän kuluttua ensimmäisestä. Kieltoisanan keskimääräinen omaksumisikä on 1:8 ja kieltoverbin 1:11 (Toivainen, J. 1980: 36, 181). Iässä 1:9 ilmestyy kaksi NUT-partisiippia *työny* 'syönyt' (1:9:9) ja *pessy* 'pessyt' (1:9:25). Jasper käyttää sanoja perfektin merkityksessä ('olen/on syönyt', 'olen/on pessyt') vaikka niihin ei liitykään apuverbiä. Aikaisempien tutkimusten mukaan apuverbit kuuluvatkin lasten viimeisinä omaksumiin sanaryhmiin (Tomasello 2003: 45). Varsinaisiksi perfektimuodoiksi Jasperin ilmauksia ei kuitenkaan voi vielä laskea. Toivaisen (1980: 78) mukaan perfektin ilmaantuu lasten puheeseen keskimäärin vasta iässä 2:4. Suunnilleen samoihin aikoihin NUT-partisiippien kanssa Jasper tuottaa kuitenkin myös ensimmäisen passiivimuotoisen ilmauksen *Tinni pettään peppu autossa* 'Jenny, pestään

peppu autosta (pestään auton perä)' (1:9:12) ja ensimmäisen yksikön toisen persoonan muodon toteamuksessa *Tinni tässä olet* (1:9:15), mikä viittaa jälleen huomattavaan kehitykseen, sillä Toivaisen (1980: 54, 58) tutkimat lapset käyttivät passiivia keskimäärin iässä 2:2 ja yksikön toista persoonaa iässä 2:7; lapsista nopeinkin tuotti yksikön toisen persoonan vasta iässä 1:11.

Systemaattisen kehityksen kauden alussa Jasperin puheeseen ilmestyvät yllättäen myös ensimmäiset infiniittiset verbimuodot. Ensimmäisenä ilmestyy MA-infinitiivin illatiivi *työmä* 'syömään' iässä 1:8:25. Sitä seuraavat *piipemä* 'kiipeämään', *peittämään*, *nukkunaan* 'nukkumaan', *ajamaan*, *akemaan* 'hakemaan', *attomaan* 'katsomaan', *pyömään* 'syömään' ja *menemään*. Jasper tulkitsee MA-infinitiivin illatiivin ilmeisesti eräänlaiseksi futuuriksi, sillä hän käyttää muotoa myös ilman finiittiverbiä: *Kauppaan menemään kakkua akemaan*. Kuitenkin myös paikallissijainen merkitys on hahmottunut: *Ukkee tähän ajamaan* 'laitan legoukkelin tähän ajamaan'. Erityisen käyttökelpoinen MA-infinitiivin illatiivi on käskyissä, esim. *Tinni pyömään pöytään!* 'Jenny syömään pöytään'. Iässä 1:10:11 Jasper käyttää ensimmäisen kerran MA-infinitiivin inessiiviä sanassa *ajamassa*. Hän oli kuitenkin jo kuukautta aiemmin, iässä 1:9:4, käyttänyt MA-infinitiivin inessiiviä vastaavaa verbikantaista substantiivijohdosta *tu'ossa* 'tulossa'. Toivaisen (1980: 83) tutkimat lapset käyttivät ensimmäisen kerran MA-infinitiivin illatiivia keskimäärin iässä 2:4 ja inessiiviä vasta lähempänä kolmen vuoden ikää, iässä 2:10. Jasper omaksui taivutusmuodot paitsi keskimääräistä aikaisemmin myös hieman eri järjestyksessä kuin Toivaisen tutkimat lapset. Asetelmaan 7 on koottu Jasperin ikään 1:10:17 mennessä omaksumat verbintaivutusmuodot ja niiden keskimääräinen omaksumisikä Toivaisen (1980) mukaan.

ASETELMA 7: Jasperin ikään 1:10:17 mennessä omaksumat verbintaivutusmuodot ja niiden keskimääräinen omaksumisikä J. Toivaisen (1980: 44, 181) mukaan.

Verbimuoto	Jasperin omaksumisikä	keskimääräinen omaksumisikä
1. y. 2. p. imperatiivi	1:3–1:5	1:7
2. y. 3. p. preesens	1:3–1:5	1:8
3. y. 3. p. imperfekti	1:8	1:11
4. y. 3. p. preesens, kielt.	1:8	1:11*
5. MA-infinitiivin illat.	1:8	2:4
6. NUT-partisiippi	1:9	-
7. passiivin preesens	1:9	2:2
8. y. 2. p. preesens	1:9	2:7
9. MA-infinitiivin iness.	1:10	2:10

* J. Toivaisen (1980: 37, 181) väitöskirjassa ajoitetaan kieltoverbillisen konstruktion ilmestyminen (joko y. 3. p. preesens tai y. 2. p. imperatiivi).

Nomininit

Nominatiivia ja partitiivia Jasper käytti jo ensisanojen kaudella. On kuitenkin vaikea havaita, missä vaiheessa Jasper omaksui kyseiset sijamuodot, sillä jaollisista tarkoitteista Jasper käytti yksisanavaiheessa yleensä partitiivia (*että* 'vettä', *pappupppaa* '(neste)saippuaa', *teetä*) ja jaottomista nominatiivia (*pappu* 'lamppu', *akki* 'takki'). Muutamille tavoitesanoille löytyy kuitenkin molemmat muodot: *pipabi* 'pipari' – *papepiia* 'piparia' (1:5:22), *jakka* 'hiekkä' (1:3:19) – *kekkaa* 'hiekkää' (1:8:8), *uutto* 'juusto' (1:8:21) – *uuttoo* 'juustoa' (1:9:9). Joka tapauksessa näyttää siltä, että Jasper omaksui partitiivin hieman keskimääräistä aiemmin, sillä Toivaisen (1980: 181) tutkimien lasten puheeseen se ilmestyi keskimäärin iässä 1:11.

Ensimmäiset monikolliset nominatiivit liittyvät Jasperin puheessa sanoihin, joista ei ollut vielä yksikköä: *kinga* 'kengät' ja *paapaa* 'varpaat' iässä 1:6. Samoihin aikoihin ilmestyy kuitenkin myös sana *amimi* 'avaimet', jonka yksikkö *ava* 'avain' oli ilmestynyt iässä 1:3. Iässä 1:9:1 ilmestyy ensimmäinen varsinainen *t*-päätteinen monikon nominatiivi *innut* 'linnut' ja kolmen päivän kuluttua, iässä 1:9:4, Jasper käyttää myös yksikköä *lintu*. Seuraava pari ilmestyy iässä 1:9:22, jolloin Jasper käyttää sekä sanaa *tyysi* 'kynsi' että sanaa *kyhjet* 'kynnet'. Erityistä on paitsi se, että Jasper käyttää monikon nominatiivia 9 kuukautta keskimääräistä aiemmin, myös se, että monikon nominatiivi ilmestyy Jasperin puheeseen ennen partitiivin monikkoa (vrt. Toivainen, J. 1980: 159).

Ennen nominatiivin monikkoa Jasperin puheeseen ovat ilmestyneet myös inessiivi (*kovos* 'kolossa' 1:8:4), genetiivi (*vauvan*, *Tinnin*, *auton* 1:8:14) ja illatiivi (*töytään* 'pöytään' 1:8:25). Genetiivi esiintyy Jasperin puheessa määritteenä (*vauvan auto*) ja postposition täydennyksenä (*mummin luo*, *piipaa-auton alle*). Systemaattisen kauden alussa *n*-päätteistä akkusatiivia¹⁷ esiintyy vasta muutaman verbin yhteydessä (*auton piivtäs* 'piirsin auton'), muissa tapauksissa objektin sijamuotona on akkusatiivin sijaan nominatiivi (*piemi pala ottas vauva* 'pienen palan otti vauva'). Inessiivistä esiintyy sekä *s*-päätteistä lyhentynyttä muotoa (*piipos* 'piilossa') että kokonaista *ssA*-päätteistä muotoa

---

¹⁷ Tässä tutkimuksessa akkusatiiviin ja genetiivin erottelu on tarkoituksenmukaista. *Akkusatiivi*-termiä on käytetty myös aiemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Jorma Toivainen 1980, 1995). ISK:ssa *n*-päätteinen akkusatiivi lasketaan genetiiviksi.

(*huu*'issa 'huulissa, *kukissa* 'mukissa'). Illatiivista esiintyy päätteitä *-Vn*, *-hVn* ja *-seen* vastaavia muotoja (*kuukkuun* 'kurkkuun', *tätee* 'käteen', *pauppan* 'kauppaan', *pähäm* 'pähän', *huoneese* 'huoneeseen').

Seuraavaksi Jasperin puheeseen ilmestyvät omistusta ilmaisevat adessiivi *vauvalla* iässä 1:10:2 ja allatiivi *vauvalle* iässä 1:10:4. Iässä 1:10:11 seuraavat sijaintia ilmaisevat allatiivit *atolle* 'katolle', *etupihalle* ja *takapihalle*. Lauseessa *Tinni pettään peppu autossa* (1:9:12) Jasper tuottaa myös elatiiviksi tulkittavan muodon *autossa* 'autosta'. Iässä 1:10:15 ilmestyy ensimmäinen varma elatiivi *ikkunatta* 'ikkunasta' ja kaksi päivää myöhemmin ensimmäinen elatiivimuotoinen verbintäydennys lauseessa *Vauva tykkää kanasta*. Samana päivänä ilmestyvät myös ensimmäiset ablatiivit *ankata* ja *ankanta* 'ankalta' lauseissa *Peppu pestään ankata* ja *Suu estään ankanta*. Aikuiskielen mukaista *ItA*-päätteistä ablatiivia Jasper ei kuitenkaan onnistu ääntämään vielä tutkimuksen aikana. Jasperin sanastoon kuuluu myös translatiivi *yöksi*, mutta sitä ei yksinään voida pitää todisteena translatiivisijan hallinnasta.

Jasperin kielenomaksumisstrategiaa ei ohjannut pyrkimys kaksitavuisuuteen, minkä vuoksi esimerkiksi paikallissijat ja illatiivi *-seen* ilmestyivät puheeseen jo varhain (vrt. Laalo 1994: 434). Kuten asetelmasta 8 (s. 75) näkyy, Jasper on omaksunut sijataivutuksen hyvin nopeasti. Taivutusjärjestelmän omaksuminen näkyy myös proadverbien¹⁸ runsautena: Jasperilla on niitä ikään 1:10:17 mennessä yhdeksän (*tässä*, *täältä*, *tänne*, *tuossa*, *tuohon*, *tuonne*, *siellä*, *siihen* ja *sinne*), vaikka ensimmäinen ilmestyy lasten puheeseen keskimäärin vasta iässä 1:11 ja yhdeksäs iässä 2:10 (Toivainen, J. 1980: 101).

Jasperin taivutusjärjestelmään kuuluu iässä 1:10:17 kaiken kaikkiaan 10 eri sijaa (nominatiivi, partitiivi, genetiivi, akkusatiivi, inessiivi, elatiivi, illatiivi, adessiivi, allatiivi ja ablatiivi) sekä 9 erilaista taivutusmuotoa verbeille (ks. asetelma 7). Genetiiviä esiintyy sekä genetiivimääritteenä että postpositioiden täydennyksinä. Nominatiiveja esiintyy myös monikkomuotoisina. Verbeistä ehtivät tutkimuksen aikana ilmestyä aktiivin indikatiivin preesens (y. 3. p., kielteinen y. 3. p., y. 2. p.) ja imperfekti (y. 3. p.), passiivin indikatiivin preesens, imperatiivi (y. 2. p.), MA-infinitiivi (illatiivi ja

---

¹⁸ Toivainen (1980) käyttää termiä *demonstrative adverb*.

inessiivi) sekä NUT-partisiippi. Jasper omaksui lähestulkoon kaikki taivutusmuodot selvästi keskimääräistä nopeammin. Suurimmillaan ero Jasperin ja Toivaisen (1980) määrittämien keskiarvojen välillä on kokonainen vuosi, ja ablatiivin kohdalla Jasper on peräti 17 kuukautta edellä, joskin *-ltA*-päänteen // ei vielä äänteellisesti toteudu aikuiskielen mukaisesti (*-ta*, *-ntA*).

ASETELMA 8. Jasperin ikään 1:10:17 mennessä omaksumat sijat ja niiden keskimääräinen omaksumisikä J. Toivaisen (1980: 181) mukaan.

sija	Jasperin omaksumisikä	keskimääräinen omaksumisikä
1. partitiivi	1:5–1:8	1:11
2. inessiivi	1:8:4	2:1
3. genetiivimäärite	1:8:14	2:2
4. illatiivi	1:8:25	1:11
5. monikon nominatiivi	1:9:1	2:6
6. -n-päät. akkusatiivi	1:9:1	2:2
7. adessiivi	1:10:4	2:1
8. allatiivi	1:10:4	2:3
9. genetiivi + postpositio	1:10:9	2:4
10. elatiivi	1:10:15	2:8
11. ablatiivi	1:10:15	3:3

4.2.3. Ensimmäiset lauseet

Yksisanavaiheen väistyessä ilmestyvät ensimmäisinä laajennuksina adjektiivimääritteet. Ensimmäinen tällainen ilmaus on *iso ussi* 'iso bussi' iässä 1:6:13. Suosittuja ilmauksia ovat myös "uusi X" ja "hyvä X" (*uusi auto*, *uusi popo* 'uusi mopo', *hyvät keijät*, *hyvä puvva* 'hyvä pulla'), joita Jasper käyttää lähes mistä tahansa esineistä tutkimuksen loppuun asti. Genetiivin ilmestyessä Jasper innostuu ilmoittamaan asioiden välisiä suhteita, esim. *vauvan auto*, *vauvan njääki* 'vauvan kengänjälki lumessa', *auton valo*, *kakkuin ääni* 'traktorin ääni'. Samaan aikaan Jasper alkaa käyttää numeraaleja kaksisanaisissa ilmauksissa, esim. *tatsi vauva* 'kaksi vauvaa'. Ensimmäiset lauseensa Jasper tuottaa iässä 1:7:16, ja ne ovat muotoa "X (X) nukkuu", esim. *ukki mummi ukkuu*. Yksikön kolmannen persoonan preesensin avulla syntyy vähitellen yhä vaativampia lauseita:

Jasperin tuottama lause	ikä	lauseenjäsennys ¹⁹
1. <i>Kava ui.</i> 'kala ui'	1:7:24	subj + pred
2. <i>Itsuu kovos.</i> 'istuu kolossa'	1:8:3	(subj) + pred + advl
3. <i>Annu on pipi.</i> 'Arno on kipeä'	1:8:8	subj + pred + compl:s
4. <i>Tinni peppi hakee.</i> 'Jenny kepin hakee'	1:9:11	subj + obj + pred
5. <i>Tinni laitta vauvalle kaņaņuokaa.</i> 'Jenny laittaa vauvalle/minulle kanaa ruoaksi'	1:10:4	subj + pred + advl + obj
6. <i>Uuni on vaunussa.</i>	1:10:17	subj + pred + advl

Samanlainen kehitys näkyy myös lauseissa, joiden predikaatti on imperfektissä:

7. <i>Vauva ukkus.</i> 'vauva nukkui/ nukuin'	1:8:25	subj + pred
8. <i>Täältä löytys.</i> 'täältä löytyi'	1:9:22	advl + pred
9. <i>Piemi pala ottas vauva.</i> 'pienen palan otti vauva'	1:9:25	nmod + obj + pred + subj
10. <i>Isä laittas puutatete isän huoneese.</i> 'isä laitto Puuha-Peten (dvd) isän huoneeseen'	1:9:25	subj + pred + obj + nmod + advl
11. <i>Anno meni mummin luo nukkunaan.</i> 'Arno meni mummin luo nukkumaan'	1:10:9	subj + pred + pmod + advl + advl

Vaikka produktiivisen syntaksin indeksiä (IPSyn, ks. luku 2.6) ei voidakaan yksittäisten lauseiden perusteella laskea, näkyy syntaktisen kompleksisuuden lisääntyminen kuitenkin jo irrallisista esimerkkilauseista (lausetyypeistä VISK § 891). Jasperin ensimmäiset lauseet ovat intransitiivilauseita, jotka laajentavat aiemmin käytössä olleita yksisanaisia ilmauksia (*putos, ukkuu, ui*) yhdellä, subjektia ilmaisevalla sanalla (esimerkkilauseet 1 ja 7). Seuraavassa vaiheessa Jasper lisää lauseeseen adverbiaalini (2). Intransitiivilauseiden kehitys lauseesta 1 *Kala ui* lauseeseen 11 *Anno meni mummin luo nukkunaan* on jo huomattava, eikä siihen mene Jasperilta kuin noin kaksi kuukautta. Pian ensimmäisten intransitiivilauseiden jälkeen Jasper alkaa käyttää myös kopulalauseita (3) ja transitiivilauseita (4, 9, 10). Intransitiivilauseiden tavoin transitiivilauseet monimutkaistuvat vähitellen. Myös lauseiden semanttiset suhteet ovat yllättävän monenlaisia ja monimutkaisia (semanttisista rooleista esim. KK s. 155 ja aspektuaalisista tilannetyypeistä VISK § 1501–1505):

¹⁹ Käytän Lauseopin arkiston mukaista termistöä: subj = subjekti, pred = predikaatti, advl = adverbiaali, compl:s = subjektinpredikatiivi, obj = objekti, nmod = substantiivin määräite, pmod = adposition komplementti

12. <i>Auto tutos.</i> 'auto putosi'	- eloton subjekti on toiminnan kohde (Jasper pudotti auton lattialle)
13. <i>Anno taatu.</i> 'Arno kaatui'	- elollinen subjekti toimii tahattomasti
14. <i>Tinni peppi hakee.</i> 'Jenny kepin hakee'	- elollinen subjekti on agenttiivinen tekijä
15. <i>Issa äkyy.</i> 'kissan kuva lautasen pohjassa näkyy'	- elollista tarkoitetta edustava eloton kuva, statiivinen, ateeninen tila
16. <i>Isä laittas puutatete isän huoneese.</i>	- punktuaalinen, teelinen teko
17. <i>Anno syäi.</i> 'Arno söi'	- duratiivinen teelinen toiminta, päätepieste saavutettu
18. <i>Isä on tu'ossa.</i> 'Isä on tulossa'	- duratiivinen teelinen toiminta, päätepiestettä ei saavutettu
19. <i>Vauva tykkää kakkui.</i> 'Vauva tykkää traktorista'	- tunnetila, ei johda päätepiesteeseen

Tämän pro gradu -tutkielman puitteissa en valitettavasti voi käsitellä Jasperin ensimmäisten lauseiden syntaktisia ja semanttisia suhteita tarkemmin. Edeltävien esimerkkien funktio on havainnollistaa Jasperin lausetajun kehitystä, joka ikään 1:10 mennessä on jo varsin pitkällä.

Jasperin puheessa esiintyy varsinaisten lauseiden ja yksi/kaksisanaisten ilmausten (*taatus* 'kaatui', *kakkuin ääni* 'traktorin ääni') lisäksi myös sellaisia aikuiskielessäkin käytettyjä lausumia, joista finiittiverbi puuttuu. Osa näistä lausumista on tilannetta tai toimintaa selostavia toteamuksia: *kakku uuniin, uuviveissei piipaa-auton alle* 'ruuvimeisseli ambulanssin alle', *ukkei tähän ajamaan*. Osa puolestaan ilmaisee aivan aikuiskielen mukaisesti lasten itseilmaisun kannalta tärkeitä käskyjä, kielloja ja toiveita (ks. Toivainen, J. 1980: 31). Asetelmassa 9 on muutamia esimerkkejä erilaisista käskyistä, kielloista ja toiveista Jasperin puheessa.

ASETELMA 9. Käskyt, kiellot ja toiveet Jasperin puheessa.

Käsky:

Ovi auki!
Isää teittoa! 'lisää peittoa'
Maisa heti tänne!
Tinni pyömään pöytään! 'Jenny syömään pöytään'
Tinni nosta!
Tinni auttaa.
Tinni istu tähän yös!

Kielto:

Ei tiihen! 'ei siihen'

Toive / ehdotus:

Pupu ukan essaan.
'otetaan pupu mukaan vessaan'
Entsin maitoa. 'ensin maitoa'
Tinni pettää peppu autossa.
'Jenny, pestään auton perä'
Äiti tuee peittämään.

Verbillisissä käskyissä ja toiveissa teemapaikalla on henkilö, jota käsky koskee, kun taas tehokkaissa verbittömissä ilmauksissa itse tekijällä ei ole niinkään väliä vaan pääasia on, että Jasper saa tahtonsa läpi, esim. *Ovi auki!, Maisa heti tänne!* Päiväkirjamerkinnöissä ei ole enempää kieltoja, sillä Jasper käytti kieltämiseen yleensä pelkkää sanaa *ei*. Ensimmäisten lauseiden myötä Jasperin itseilmaisuus tuli tehokkaammaksi. Lauseiden yhteydessä ilmaantui yhä uusia taivutusmuotoja, ja lauseet pitenivät ja saivat uusia komponentteja. IKP:n (ks. luku 2.6) sijaan irrallisten lausumien avulla voi määrittää ilmausten maksimipituuden. Jasper tuotti tutkimuksen aikana useita lausumia, joissa on 6 morfeemia, mutta parhaimmillaan morfeemeja on 9 (esim. /isä/ laitta/s/ puuta/tete/ isä/n/ huonee/se/). IKP ei varmasti yltäisi lähellekään kahdeksaa, sillä Jasper käytti vielä runsaasti yksi- ja kaksisanaisia ilmauksia. Aiemmissä tutkimuksissa esimerkiksi Andrew Radford (1995: 507) on kiinnittänyt huomiota noin kaksivuotiaiden lasten puheessa ilmenevään vaiheeseen, jolloin yksinkertaisia leksikaalisia rakenteita esiintyy yhtäaikaaisesti kompleksisten funktionaalisten rakenteiden kanssa.

Toisaalta yksinkertaisten ilmausten karsiutuminen päiväkirjamerkinnöistä helpottaa lauseiden kehityksen tutkimista, sillä varsinaisista lauseista progressio on havaittavissa jo silmämääräisesti. IKP:n laskeminen vaikuttaa oman kokemukseni perusteella hyvin satunnaiselta menetelmältä, sillä lapsen puheliaisuus riippuu hyvin pitkälle tilanteesta ja ajankohdasta, eikä esimerkiksi järjestetyn kirjankatseluhetken perusteella voida päätellä paljoakaan lapsen todellisesta kielikompetenssista (lapsenkielen tutkimusmetodeja on arvosteltu aiemminkin, ks. esim. Lieko 1993: 539, Bates–Dale–Thal 1995: 133). Kun sama otetaan huomioon taivutuksen kehityksen yhteydessä, on oletettavissa, että myös taivutus kehittyy todellisuudessa ainakin jonkin verran nopeammin kuin Toivaisen (1980) tutkimuksen perusteella näyttää.

4.3. Kokoavaa tarkastelua Jasperin kielestä

4.3.1. Jasperin sanasto iässä 1:3:5–1:10:17

Jasperin sanasto karttui hyvin nopeasti. Tutkimuksen loppuun mennessä Jasper oli tuottanut yli 500 erilaista sanamuotoa. Joissakin aiemmissä tutkimuksissa ensisanojen kauden ja systemaattisen kehityksen kauden väliin on hahmotettu sanapyräysvaihe, jossa

sanasto kasvaa erityisen nopeasti. Jasperin kohdalla tällaista vaihetta ei kuitenkaan voi erottaa, käytettiinpä mitä tahansa kriteerejä (esim. 15 uutta sanaa kuukaudessa tai kahdeksan uutta sanaa viikossa, ks. Kunnari–Savinainen-Makkonen 2004d: 72), sillä uusia sanoja ilmestyy kriteerit ylittävä määrä jo ensisanojen kaudella (ks. taulukko 6).

TAULUKKO 6: Jasperin sanaston kehitys ikäkuukausittain.

	1:4	1:5	1:6	1:7	1:8	1:9	1:10
tutkimuspäiviä	8	15	12	10	12	17	6
uusia sanoja	25	51	49	56	71	141	48
uusia sanoja / pv keskimäärin	3,1	3,4	4,1	5,6	5,9	8,3	8
uusia sanoja parhaana päivänä	6	13	8	11	12	16	18

Sanapyräyksen voisi katsoa alkaneen jo iässä 1:4, mutta varsinaista sanapyräysvaihetta ei voida erottaa, sillä vaiheen päätepisteen määrittäminen on ongelmallista, koska sanoja ilmestyy päivää kohden yhä enemmän koko tutkimuksen ajan. Iässä 1:4 Jasper tuottaa keskimäärin 3 uutta sanaa hoitopäivän aikana, ja ikään 1:10 mennessä keskimääräinen päiväsaldo on kasvanut 8 sanaan. Parhaimmillaan Jasper tuottaa peräti 18 uutta sanaa hoitopäivän aikana. Tutkimuksen viimeisten kuukausien aikana sanoista oli jo hyvin vaikea pitää kirjaa, sillä minun oli mahdotonta käydä mielessäni läpi Jasperin sanasto kyllin nopeasti havaitakseni kaikki uudet sanat puhevirrasta.

Aluksi sanojen valintaan vaikutti niiden äännerakenne. Tutkimuksen ensimmäisinä kuukausina Jasperin sanastossa oli useita homonyymeja, mikä viittaa Vihmanin (1981) esittämään homonymistrategiaan, jonka mukaan lapsi valitsee mielellään sanastoonsa äänteellisesti ja rakenteellisesti toisiaan muistuttavia sanoja siitä huolimatta, että sanat saavat lapsen fonologisen kehityksen vuoksi saman äänneasun. Ensisanojen kaudella ja systemaattisen kauden ensimmäisinä kuukausina Jasperin suosiossa olivat /k/- ja /a/-äänteet, joita yhdistelemällä Jasper onnistui tuottamaan joukon erilaisia sanoja, joissa kyseiset äänteet esiintyvät. Homonymia ei kadonnut vielä silloinkaan, kun Jasper onnistui tuottamaan /i/:n samassa sanassa /k/:n ja /a/:n kanssa. Jasper tuntui todella keräävän sopivia tavoitesanoja hallitsemilleen sanahahmoille, sillä kymmenellä eri sanalla Jasper viittasi 25 eri tavoitesanaan (ks. asetelma 10). Erityisen käyttökelpoiseksi osoittautui KVKKV-rakenteellinen muoto *kakka*, joka merkitsi tilanteesta riippuen

kakkaa, kukkaa, kahvaa, kaakelia, kakkua tai nakkia. Savinainen-Makkosen (1998: 73) Sini-tytön monikäyttöisin sana oli puolestaan yksitavuinen *kii*, joka viittasi sanoihin *kissa, kirja, kiinni ja kiipeää*.

ASETELMA 10. Jasperin /k/-, /a/- ja /i/-foneemeista koostuvat sanat ensisanojen kaudella ja systemaattisen kehityksen kauden alussa.

<i>akka</i>	hakkaa, ankk
<i>kaaka</i>	kahva, kaakeli, vaaka
<i>kaakaa</i>	karkaa
<i>kaka</i>	räkä
<i>kakka</i>	kakka, kukka, kahva, kaakeli, kakku, nakki
<i>kakka'a</i>	makkara
<i>'kka</i>	hiekk
<i>akki</i>	lakki, takki, ukki, äkkiä
<i>kakki</i>	karkki, takki, jälkiruoka
<i>kaakki</i>	kaakeli

Jasperin tavoitesanoja tarkasteltaessa huomiota herättävät *kahva, kaakeli* ja *vaaka*, joiden nimitysten osaamisella ei kuvittelisi olevan relevanssia pienelle lapselle. Kaikki kolme sanaa tulivat tutuksi pottaharjoituksissa, kun kulutimme aikaa nimeämällä kylpyhuoneessa olevia esineitä. Jasper ei noihin aikoihin toistanut mielellään kuulemiaan sanoja, mutta /k/:n ja /a/:n sisältävien sanojen kohdalla hän teki poikkeuksen ja otti ne käyttöönsä siitäkin huolimatta, etteivät ne olleet erityisen käyttökelpoisia.

Jasperin sanastossa oli muutamia muitakin homonyymeja, esim. *paappa* 'vaippa, saappaat, kauppa'. Homonymia alkoi kuitenkin väistyä foneemiparadigman täydentyessä (vrt. Ingram 1985). Jasper alkoi kiinnittää huomiota sekaannusta aiheuttaviin sanoihin eikä esimerkiksi hyväksynyt enää muidenkaan suusta alun perin pingviinistä käyttämäänsä sanaa *tinniini* sen jälkeen, kun oli oppinut sanomaan *pimmiini*. Ilmeisesti sana *tinniini* muistutti liikaa hänen minulle antamaansa nimitystä *Tinni*, sillä hän rupesi sanan kuultuaan nauramaan ja osoitti minua sormellaan toistellen *Tinniini!*

Sanasto monipuolistui paitsi äänteiden osalta myös rakenteeltaan. Ensimmäisen kolmitavuisen sanan Jasper tuotti jo ensisanojen kaudella, ja systemaattisen kehityksen kaudella kolmitavuisia sanoja ilmestyi jatkuvasti lisää. Tavumäärää koskevan rajoituksen poistuminen lienee yksi syy Jasperin aikaiseen taivutukseen (vrt. Laalo 1997 ja 1998). Iässä 1:6:23 ilmestyi ensimmäinen nelitavuinen yhdyssana *puutatete* 'Puuha-

Pete'. Nelitavuisia yhdyssanoja alkoi tämän jälkeen ilmestyä Jasperin puheeseen jatkuvasti (mm. *piipaa-auto*, *Tellu-ankka*, *aamupala*, *piivoveikki* 'piiloleikki' ja *patapappu* 'patalappu'). Sanojen yhdistämisestä tulikin Jasperin ensimmäinen uudissanatyökalu, jonka avulla syntyivät Jasperin ensimmäiset uudissanat *unimopo*, *aamukakku* ja *vaattoeikki* 'vahtoleikki'. Jasperin yhdyssanoja ei kuitenkaan voida pitää varsinaisina nelitavuisina sanoina, sillä ne koostuvat kahdesta kaksitavuisesta sanasta, ja ovat siksi lapsille yleensä helpompia omaksua (ks. esim. Laalo 1994: 431). Joissakin tapauksissa yhdysosien välillä oli Jasperin puheessa lyhyt tauko, esim. *pämpä.sieni* 'kärpässiäni'. Varsinaisia nelitavuisia sanoja Jasperin sanastoon ei tutkimuksen aikana kuulunut.

Jasperin puheeseen ilmestyi myös uusia sanaluokkia. Jasper alkoi systemaattisella kaudella vähitellen käyttää adjektiiveja substantiivien ja verbien ohella (ks. luku 4.2.3). Kaikkien Jasperin sanastoon kuuluvien adjektiivien merkitys ei kuitenkaan ollut vielä täysin aikuiskielen mukainen. Kuten aiemmissakin tutkimuksissa (esim. Karjalainen 1992), ongelmia tuottivat erityisesti värien nimitykset. Jasper käytti kyllä monia värejä kuvaavia sanoja (esim. *punanen*, *pihhee* 'vihreä', *akkonen* 'valkoinen', *ukkee* 'ruskea'), mutta niiden käyttökonteksti oli hyvin satunnainen. Myös *kylmä* ja *kuuma* sekoittuivat usein toisiinsa, eivätkä edes kokoon liittyvät sanat *pieni* ja *iso* esiintyneet Jasperin puheessa aina aivan loogisella tavalla. Jasper käytti mielellään myös lukusanoja (esim. *tatsi* 'kaksi', *komme* 'kolme'). Värien nimitysten tavoin numeraalien käyttö oli kuitenkin vielä enimmäkseen epäloogista.

Funktionaalisten ja kieliopillisten sanojen tarve kasvoi ilmausten pidentyessä. Adjektiivien ja numeraalien lisäksi Jasper alkoi systemaattisen kehityksen kaudella käyttää adverbeja (*pois*, *ylös*, *alas*, *kaukana*, *irti*, *äkkiä*, *paljon*, *hiljaa*) ja adpositioita (*luo*, *alle*, *päälle*) sekä muutamia partikkeleja (*annes* 'anteeksi', *kiitos*, *joo*). Aikaan liittyvien ilmausten *tänään* ja *uomenna* 'huomenna' käytöstä ei voi päätellä, onko Jasper todella ymmärtänyt niiden merkityksen vai käyttääkö hän niitä sattumalta sopivissa yhteyksissä. Sattuman todennäköisyyttä vähentänee kuitenkin se, että Jasper käytti aikuiskielen mukaisella tavalla myös muita aikaan liittyviä ilmauksia (*nyt*, *heti*, *taas*, *entsin* 'ensin'). Lisäksi Jasperilla oli käytössään yhdeksän erilaista proadverbia (ks. luku 4.2.2). Pronomineista Jasper käytti demonstratiivipronominien *tämä* ja *tuo* sekä

interrogatiivipronominin *mi* 'mikä' lisäksi silloin tällöin persoonapronominia *mää* 'minä'.

Tomasellon (2003: 45) väite pitää siis paikkansa: lapset poimivat jo varhain sanastoonsa esimerkkejä kaikista suurista sanaluokista. Sanaluokkien ilmestyminen korreloi odotuksenmukaisesti sanamäärän kasvun kanssa (ks. Bates ym. 1994: 116–117).

Jasperin ikään 1:10:17 mennessä kertynyt sanasto koostuu siis tuttujen esineiden ja asioiden nimityksistä, keskeisiä toimintoja kuvaavista verbeistä sekä muutamasta kymmenestä suhteellisen abstraktia käsitettä kuvaavasta sanasta. Lisäksi Jasperin sanastoon kuuluu muutamia yhdistämällä luotuja uudissanoja (*unimopo*, *aamukakku*) sekä onomatopoeettisia ilmauksia ja höpösanoja, joita käsittelen lyhyesti seuraavassa luvussa. Jasperilla oli käytössään jonkinlainen aktiivinen puheentuottamisstrategia, jonka kautta sanastoon päätyi sellaisiakin ilmauksia, joille ei joko ollut juurikaan käyttöä tai joiden merkityksestä hänellä ei ollut tarkkaa käsitystä (vrt. Laalo 1997 ja 1998). Jotkut sanat Jasper oli mitä ilmeisimmin ottanut käyttöönsä mieleisen äännerakenteen vuoksi (*kaaka* 'kaakeli'), ja joitakin sanoja, esimerkiksi adjektiiveja, Jasper käytti usein mutta epäloogisissa konteksteissa.

4.3.2. Onomatopoeettiset ilmaukset

Jasperin sanastoon kuuluu myös eläinten ja esineiden päästämiä ääniä matkivia onomatopoeettisia ilmauksia. Käsittelen näitä erikseen, sillä onomatopoeettiset sanat poikkeavat muista sanoista merkitykseltään ja rakenteeltaan. Ne ovat usein toisteisia sanoja, ja lapset äänтелеvät niitä erityisen mielellään. Esimerkiksi Savinainen-Makkonen (1998: 75–76) on havainnut onomatopoeettisten sanojen olevan tavallisia sanoja fonologisesti edistyneempiä tavumäärän ja sananloppuisten konsonanttien toteutumisen osalta. Myös Jasper tuotti kolmi- ja nelitavuisia onomatopoeettisia ilmauksia ennen ensimmäisiä varsinaisia kolmi- ja nelitavuisia sanoja (*tiktiktik* 1:3:5, *ähhähää*, *hahahaa* 'ihhahhaa' 1:4:3, *piipaapiipaa* 1:5:15). Suurin osa näistä sanoista on kuitenkin sellaisia, ettei niillä ole mitään vakituista tavumäärää, ja Jasper saattoi toistaa niitä lukemattomia kertoja peräjälkeen (*piipaapiipaapiipaapiipaapiipaa*). Lisäksi osaa ääntelystä (murina, pörinä, syömistä ja juomista kuvaavat äänet) on mahdotonta sovittaa kirjoitusasuun.

Jatkuvuus ja foneettinen variaatio erottavatkin tällaiset ilmaukset varsinaisista sanoista, minkä vuoksi tavuluku ei ole rinnastettavissa varsinaisiin sanoihin muissa kuin vakiintuneissa *ihhahhaa*:n kaltaisissa tapauksissa. Äännerakennetta voidaan kuitenkin pitää joissakin tapauksissa edistyneenä muuhun sanastoon verrattuna. Esimerkiksi klusiilit /t/ ja /k/ esiintyvät samassa tavussa ilmauksessa *tiktiktik* jo iässä 1:3:5 mutta varsinaisessa sanassa vasta iässä 1:8:1 ilmestyneessä sanassa *tukka*. Myös nasaalit /m/ ja /n/ esiintyvät yhdessä ensin ilmauksessa *annam* 'namnam' iässä 1:5:3 ja vasta sitten sanassa *namme* 'nalle' 1:5:19.

Onomatopoeettiset sanat saivat Jasperin puheessa toisinaan tarkoitteen merkityksen. Jasper saattoi esimerkiksi käyttää eläimistä niiden nimityksen sijaan ääntelyä kuvaavaa ilmausta (*ihhahhaa* 'hevonen, poni', *mim* 'kissa'). Jasper keksi myös ambulanssille äänen inspiroimana nimityksen *piippa*, ja vähitellen sen merkitys laajeni koskemaan kaikkia autoja. Kehitys saattoi myös tapahtua päinvastaiseen suuntaan: Jasper otti toisinaan kuulemiaan aikuiskielen sanoja hokemakäyttöön. Esimerkiksi iässä 1:7:28 Jasper leikki autolla ikkunalaudalla ja hoki *yykaakoo yykaakoo*, ja iässä 1:8:0 Jasper oli kuunnellut Inkan kirjoitusharjoituksia tarkasti, sillä hän hoki omassa leikissään itselleen *äs koo äs koo*.

Jasper alkoi tutkimuksen aikana myös nauttia laulamisesta. Suosikkeihin kuuluivat *Ihahaa*, *Huugi guugi*, *Tuu tuu tupakkirulla* ja *Pingviinitanssin* kertosaie. Aluksi Jasper lauloi näistä ainoastaan ne osat, joissa ei ollut ns. oikeita sanoja. Sitten hän alkoi täydentää lauluja itse keksimillään sanoilla (esim. *ihhahhaa*, *ihhahhaa*, *hevo ihanaata* ja *yykaakoo*, *yykaakoo*, *pimmiinit on äi joo*). Täydennyksistä voi päätellä, ettei alle kaksivuotiaan ole helppo hahmottaa laulunsanoja ja että alkuperäisen laulun tavarakennetta mukailevien osien funktio on ainoastaan toimia laulun täyteenä. Iässä 1:10 Jasper alkoi muodostaa höpösanoja (*pumpupumpu*, *kakkapappa*, *kunku*, *puppipappi*) myös muulloin kuin laulaessaan. Sanojen tarkoitus oli tällöin hauskuuttaa kuulijoita. Nämä sanat sijoittuvat varsinaisten sanojen ja onomatopoeettisten sanojen välimaastoon: toisaalta niillä ei ole vakituista merkitystä ja niiden käyttöä leimaa runsas toisto, mutta toisaalta ne eivät kuvaa ääntelyä vaan antavat signaalin vitsailusta ja toimivat joissakin kontekstissa mielikuvitusolentoja merkitsevinä uudissanoina.

4.3.3. Äänteellinen ja morfologinen kehitys

Jasperin äänteellinen ja morfologinen kehitys etenivät aiempiin tutkimustuloksiin nähden hyvin nopeasti. Ikään 1:10:17 mennessä Jasper hallitsi yli 500 sanaa, 14 diftongia, 17 konsonanttiyhtymää, 10 sijaa ja 9 erilaista verbimuotoa. Osaamiaan kielenaineiksia hän liitti yhteen erityyppisiksi lauseiksi, joiden perusteella on pääteltävissä, että myös aspektuaaliset seikat olivat alkaneet hahmottua. Sanamäärän suhteen nopeimmin kehittyviä ovat tutkimusten mukaan ylemmästä sosiaalisesta luokasta lähtöisin olevat esikoistytöt (Bates ym. 1994: 110). Myös fonologisen kehityksen on arveltu olevan tytöillä varhaisempaa kuin poikien (ks. esim. Iivonen 1998: 16)²⁰. Vaikka Jasper osoittautuisikin harvinaiseksi poikkeukseksi, osoittavat Jasperin tulokset nopean kehityksen olevan mahdollista myös kuopuspojille. Mitä ilmeisimmin Jasperin käyttämä kielenomaksumisstrategia kuuluu aktiivisen puheentuottamisen strategioihin, joissa tavoitteena on äänteellisen tarkkuuden sijaan monipuolinen ilmaisu (vrt. Laalo 1997 ja 1998). Esimerkiksi fonologiset prosessit eivät Jasperin puheessa ikään 1:10 mennessä toimineet systemaattisella tavalla. Variaatio ei kuitenkaan tehnyt puheesta vaikeasti ymmärrettävää.

Puheentuottamisen aktiivisuus näkyy myös siinä, että Jasper siirtyi yksittäisistä taivutusmuodoista hyvin nopeasti kompleksisiin lauseisiin. Ensimmäisten lauseiden kanssa yhtäaikaisesti esiintyi yhä hyvin paljon yksisanaisia ilmauksia, mikä osoittaa, ettei lapsen kielellisestä kompetenssista saa yhden kielenkäyttötilanteen perusteella totuudenmukaista kuvaa (vrt. IKP, IPSyn). Koska lapsi oppii yksisanavaiheessa ilmaisemaan itseään tehokkaasti, ei hänellä ole suurta tarvetta mullistaa ilmaisuaan täysin, vaikka lausetaju kehittyikin. Tässä mielessä lapsen syntaktista osaamista voi seurata ainoastaan yksittäisiä saavutuksia tarkastelemalla. Lapsen ilmaisu on myös vahvasti sidoksissa tilanteeseen. Jasper tuotti pisimmät lauseensa tilanteissa, joissa hän halusi kertoa jotakin, mitä kuulijat eivät tieneet. Tällaisissa tilanteissa asiaa ei olisi voinut ilmaista yhdellä sanalla, vrt. **Anno ja Anno meni mummin luo nukkunaan*. Aiemmissä tutkimuksissa käytetyt kirjankatseluhetket eivät ole erityisen inspiroivia tässä mielessä, sillä lapset eivät ainakaan vielä ensimmäisten lauseiden ilmestymisen aikoihin välttämättä vaivaudu selostamaan entuudestaan tutun kuvan

---

²⁰ Jorma Toivaisen (1980: 167) morfologiaa koskevassa tutkimuksessa sukupuolten välillä ei ollut eroja.

tilannetta vaan tyytyvät kommentoimaan sitä yhdellä sanalla. Ikävä kyllä tutkijoilla ei usein ole mahdollisuutta seurata koehenkilöitä, saati kokonaista ryhmää, useita tunteja viikossa kuukausien ajan (poikkeuksena esim. Kangassalo 1995, Karjalainen 1996, Nieminen 2007). Kirjankatseluhetkiin perustuvat äänitteet eivät kuitenkaan missään tapauksessa ole hyödyttömiä. Esimerkiksi neljävuotiaille lapsille tarinoiden kertominen kuvien avulla on jo mielenkiintoinen tehtävä, sillä se antaa heille mahdollisuuden käyttää mielikuvitustaan ja esitellä narratiivisia taitojaan.

Kaiken kaikkiaan tämän tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, ettei kielenomaksuminen ole yhtä mekaaninen ja säännönmukainen prosessi, kuin aiemmin on voitu olettaa. Äänneiden, äänneyhdistelmien, tavujen ja taivutusmuotojen omaksumisjärjestys riippuu lapsen käyttämistä strategioista, joita voidaan tarkastella ainoastaan yksilökohtaisesti. Keskimääräisten tulosten tarkastelu peittää alleen lasten erilaiset kielenomaksumismallit, joita tarkastelemalla vasta voitaisiin tehdä ennusteita kehityksen etenemisestä ja vauhdista. Yhdenkin lapsen dokumentointi tuo lisää tietoa kielenomaksumisesta. Lapsen kielen tutkimuksessa samoja asioita voi ja pitääkin tutkia yhä uudelleen, jotta prosessia voitaisiin kuvata totuudenmukaisesti. Kyse on äärimmäisen deskriptiivisestä tieteestä, ja rajapyykkien ja keskiarvojen määrittämisen sijaan olisikin mielekkäämpää asettaa fokukseen kysymys *Miten?*

5. Inkan kieli iässä 4:8–5:3

Jasperin isosiskon Inkan kielenkehitys oli jo tutkimuksen alkaessa fonologisen viimeistelyn vaiheessa. Toisin sanoen Inkan puhe oli jo lähestulkoon aikuiskielen mukaista, minkä vuoksi olenkin hänen osaltaan kiinnittänyt huomiota niihin seikkoihin, jotka paljastavat kehityksen olevan vielä kesken. Luvussa 5.1 käsittelem äänteellisiä poikkeamia, luvussa 5.2 aikuiskielestä poikkeavia taivutusmuotoja ja rakenteita, ja luvussa 5.3 tarkastelen Inkan luomia uudissanonoja ja -johdoksia. Lisäksi olen kerännyt muistiin Inkan tutkimuksen aikana tekemät sanavalintavirheet, joita käsittelem luvussa 5.4.

Inkan puhetta leimaa satunnaisten poikkeavien taivutusmuotojen ja innovatiivisen kielenkäytön lisäksi myös Turun murre. Inkan puheessa esiintyy avartuneita ja puoliavartuneita diftongeja (*viäl* 'vielä', *tuål* 'tuolla', *ty8mi3s* 'työmies') sekä runsaasti loppuheittoa (*onk* 'onko', *viäl* 'vielä', *mis* 'missä', *et* 'että', *koivus* 'koivussa'). Lisäksi Inka käyttää persoonapronomineja *mää* ja *sää*, genetiivimuotoa *mein* 'meidän' ja sanoja *sellattii* 'sillä tavalla' ja *tollattis* 'tuollaisia, tuolla tavalla'. Lounaismurteiden vaikutus näkyy myös taivutuksessa. Inkalla on käytössään mm. *si*-imperfekti (*tippusivat*, *tahmentus*) ja sana *ketä* sanan *kuka* tilalla (*Ketä sanos?*, *Se ei oo ketään*). Jotkut sanat Inka taivuttaa elatiivissa yleiskielestä poikkeavalla tavalla, esim. *kotoota*, *ulkoota* (lounaismurteiden erityispiirteistä tarkemmin esim. Rapola 1969: 106–114). Tässä tutkimuksessa murteellisia taivutusmuotoja ei kuitenkaan pidetä varsinaisina poikkeamina eikä niitä ole kerätty systemaattisesti päiväkirjaan.

5.1. Äänteellinen kehitys ja fonologiset prosessit

Inkan foneemiparadigma on tutkimuksen alussa lähestulkoon valmis. Foneemi /r/ korvautuu kuitenkin vielä [l]-äänteellä²¹. Toisinaan myös /b/ ja /f/ sekoittuvat Inkan puheessa, esim. *blunssa* 'flunssa' ja *Felle* 'Belle'. Vieraiden äänteiden ja sanojen sekä konsonanttiihtymien yhteydessä esiintyy lisäksi omissioita ja assimilaatiota, esim. *top-*

---

²¹ /r/ ilmestyi reilun kuukauden kuluttua tutkimuksen päättymisestä.

melkki 'stop-merkki', *phaketti* 'spaghetti', *adogdoida* 'adoptoida'. Sanasta *pyjamabileet*, joka koostuu kahdesta vieraasta sanasta ja sisältää äänteen /b/, Inka käyttää samassa tilanteessa sanoja *byjamafileet*, *byjamamamfileet* ja *byjambafileet*. Sekaannusta on varmasti lisännyt myös se, että hetkeä aiemmin olimme jutelleet kanafileistä. Vokaaliharmonian rikkominen tuottaa myös ongelmia, esim. sana *labyrintti* ääntyy asussa *labulintti*.

Kaikissa tapauksissa poikkeava ääntäminen ei johdu sanan äänteellisistä ominaisuuksista vaan pyrkimyksestä jäljitellä ”hienoa” puhetta tai ääntämystä. Ilmiötä kutsutaan hyperkorrektiudeksi. (ks. esim. Öhman 1947: 134 ja Itkonen, Erkki 1966: 200–201). Hyperkorrektia ääntämistä esiintyy Inkan kielessä kahta eri tyyppiä. Ensimmäisessä tyyppissä Inkalle uusien tai muuten korosteisten sanojen klusiilit ääntyvät soinnillisina. Tutkimuksen aikana Inka tuotti viisi soinnillistunutta erisnimeä (*Banama*, *Ganada*, *Jabania*, *Esblit* 'Esprit', *Madilda*) ja viisi soinnillitunutta yleisnimeä (*golalli* 'koralli', *glaglitsia* 'lakritsaa', *deippiä*, *buudeli*, *bioni*). Vieraiden äänteiden sovittamista omaperäisiin sanoihin on havaittu myös aikuisten hyperkorrektissa puheessa (esim. venäjän *tabak* → karjalan *dabakka*, ks. Itkonen, Erkki 1966: 200–201). Toinen Inkan puheessa esiintyvä hyperkorrektiuden tyyppi liittyy *-nen-* ja *-inen-*päätteisten sanojen sekoittumiseen. Erityisesti silloin, kun Inka esittää jonkun leikkiin liittyvän roolihahmon vuorosanoja, *-inen-*pääte korvaa *-nen-*päätteen. Tällaisia sanoja aineistossa on yhdeksän (*hyttyinen*, *kukkainen*, *pelhoinen*, *nokkoinen*, *lentävä lautainen*, *vain vähäisen*, *linnunpoikaiseni*, *leivänmuluisia*, *hevoiset*). Myös aikuiset saattavat pitää *i-*äänteellistä muotoa kauniimpana (Öhman 1947: 134). Esimerkiksi *-oitta-* ja *-otta-*vartaloiset verbit sekaantuvat toisinaan aikuisten kielessä (**hajoittaa*, **inhoittaa*, ks. Ikola 2005: 97–98). Hienoa puhetta jäljitellessään Inka saattoi myös käyttää ei-inhimillisistä tarkoitteista persoonapronominia, esim. *Minun pitää jatkaa kukkien kastelua, kun he ovat niin kuivia*. Toisaalta kyse voi olla myös lounaimurteiden mukaisesta sävypronominin käytöstä. Siitosen (2008: 94) mukaan sävypronomeja *hän* ja *he* käytetään kuitenkin yleensä esineistä, joihin liittyy toimintaa tai liikettä, esim. koneista ja ihmisenkaltaisista leluista. Hänen aineistossaan on kuitenkin muutama esimerkki, joissa tarkoitteen kauneus, suuri koko tai uutuus ovat aiheuttaneet sävypronominin valinnan. Eräs turkulainen oli esimerkiksi todennut uusista verhoista *Kyl he ovat sit hiano*.

Inkan puheessa esiintyy lisäksi muutamia metateesejä, mikä ei ole mitenkään tavatonta fonologisen viimeistelyn kaudella, sillä varsinkin nopeassa puheessa metateesejä voi syntyä vielä aikuisenakin (Iivonen 1996: 77). Tutkimuspäiväkirjaan taltioitui kaksitoista tapausta, joista seitsemässä metateesi on sanansisäistä (*tukappa*, *Ebykti*, *alavuuteen* 'avaruuteen', *mustekkisotuli*, *kilsseli* 'sirkkeli', *lekapoille* 'lepakoille', *kuusiokulmi* 'kuusikulmio'). Muissa tapauksissa eri sanojen tavut ovat vaihtaneet paikkaa. Kolmessa tapauksessa sekaantuvat erisnimet (*Tupu Pupuna* 'Pupu Tupuna', *Anni ja Tommika* 'Tommi ja Annika', *Melina ja Silena* 'Milena ja Selina'). Kaksi muuta tapausta ovat lauseissa *Olava näpyä kapeltaa* 'orava käpyä nakertaa' ja *Ehkä sieltä tulee pelkkää sajua eikä lievua*. Huomionarvoista on, etteivät metateesiin osallistuvat sanat välttämättä esiinny peräkkäin (*Anni ja Tommika*, *sajua eikä lievua*). Yhdessäkään näistä tapauksista Inka ei itse havainnut virhettä siitä päätellen, ettei hän reagoinut tekemiini korjausaloitteisiin.

5.2. Morfologiset poikkeamat

Vaikka Inkan puhe onkin jo lähes aikuiskielen kaltaista, vielä meneillään oleva kehitys paljastuu myös morfologisina poikkeamina. Vaikka poikkeavia tapauksia onkin noin 80, tulee muistaa, että aineistoa on kerätty seitsemän kuukauden ajan. Keskimäärin morfologisia poikkeamia esiintyy siis enää noin kolme viikossa. Poikkeuksien taustalla on hyvin monenlaisia seikkoja, joita erittelen seuraavaksi aloittaen sanavartalon liittyvistä ongelmista. Tämän jälkeen käsittelen muita morfologisia erikoisuuksia, kuten possessiivisuffiksin käyttöön ja verbien rektioon liittyviä poikkeuksia.

Sanavartalon liittyviä ongelmia on 32 tapausta (ks. asetelma 11). Kuudessa tapauksessa vaikeuksia aiheuttaa astevaihtelu. Neljässä tapauksessa Inka käyttää heikkoa astetta vahvan sijaan (*audon* 'auton') ja yhdessä vahvaa heikon sijaan (*läkän* 'rään'). Viidessä tapauksessa supistumaverbin taivutusvartalon toimii vokaalivartalo konsonantivartalon sijaan (*makakaa* 'maatkaa'). Sanoissa *susi* ja *lehti* ongelmia aiheuttaa *i~e*-vaihtelu, ja sanassa *susi* lisäksi *t~s*-vaihtelu. Inka on päätenyt molemmissa tapauksissa käyttämään taivutusvartalon sanojen nominatiivia (*susit*, *minun lehtini*). Yksivartaloisille verbeille *ajaa*, *kasvaa* ja *perua* Inka on muodostanut konsonantivartalon (*ajata*, *kasvata* ja *pelutkaa*). Sanojen *ajata* ja *kasvata* taustalla voi olla myös lounaismurteille tyypillinen

A-infinitiivien supistumaverbiytyminen, jos tällaisia muotoja käytetään Inkan lähipiirissä (ks. esim. Jalonen 2006). Lisäksi *i*-suffiksin aiheuttama vokaalivaihtelu on vielä vakiintumatonta (*äijöjä* 'äijä' mutta *leunista* 'reunoista'). Sanojen *kaksi* ja *hyvä* poikkeavat paradigmat eivät myöskään ole vielä täysin hallussa (*kaheksi* 'toiseksi', *hyvin* 'paras').

ASETELMA 11: Sanavartaloon liittyvät ongelmat Inkan kielessä iässä 4:8–5:3.

<u>Ongelma (tapauksia kpl):</u>	<u>Esiintymät:</u>
heikko aste vahvan sijaan (4):	<i>pello, pelloja, audon, aalleita</i> 'aarteita'
vahva aste heikon sijaan (1):	<i>läkän</i> 'rään'
i~e-vaihtelu (+ t~s-vaihtelu) (3):	<i>susit, susin, minun lehtini</i>
i-suffiksin aiheuttama vokaalivaihtelu (3):	<i>äijöjä, leunista</i> 'reunoista' <i>hauskii</i> 'hauskoja'
vokaalivartalo konsonanttivartalon sijaan (5):	<i>pulea</i> 'purra', <i>se pussas eikä pulennu</i> (purrut) <i>makakaa</i> 'maatkaa' <i>melua</i> 'meluta', <i>siivoa</i> 'siivota'
konsonanttivartalo yksivartaloiselle verbille (3)	<i>kasvata</i> 'kasvaa', <i>ajata</i> 'ajaa' <i>pelutkaa</i> 'perukaa'
poikkeava paradigma (7):	<i>kahennen</i> 'toisen', <i>kaheksi</i> 'toiseksi' <i>sain kahden pisteen</i> (toisen) <i>hyvempään</i> 'parempaan' <i>hyvemmin</i> 'paremmin' <i>hyvästi</i> 'hyvin', <i>hyvin</i> 'paras'
muu paradigman sekoittuminen (6):	<i>valian</i> 'valitsen', <i>en valia</i> 'en valitse' <i>taidan lupea</i> , 'taidan ruveta' <i>täytyy lupea</i> 'täytyy ruveta' <i>tuhmuukset, kaunia</i> 'kauniita'
Sanavartaloon liittyviä ongelmia yhteensä: 32	

Hyvin samantyyppisiä sanavartaloon liittyviä ongelmia esiintyy myös suomea toisena ja vieraana kielenä puhuvien kielessä (esim. *äidinsä, polkulla, susin*, ks. Lieko–Laaksonen 1992: 127).

Kuudessa tapauksessa verbin taivutusparadigma on sekoittunut muista kuin edellä mainituista syistä. Esimerkiksi verbi *valita* on taipunut supistumaverbin *haluta* mallin mukaisesti: *valian, en valia*. Sanassa *lupea* 'ruveta' on vokaalivartalo konsonanttivartalon sijaan sekä vahva aste heikon tilalla. Taivutuksen mallina on voinut olla esim. verbi *lukea*, vrt. puhekielinen *rupee* ja yleiskielinen *lukee*. Suomen kielessä *s-*loppuisia sanoja on useita tyyppisiä, mikä aiheuttaa lasten kielessä tyypillisesti sanan *tuhmuukset* kaltaisia taivutusmuotoja (esim. *valvakset* 'varpaat', *kolkeukselta* 'korkeudesta', Brown, A. 2004: 114–115). Sanan *kaunia* 'kauniita' vartalo näyttää erikoiselta tyypistymältä vokaalivartalosta *kaunii*. Tapaus selittyy kuitenkin kontekstin kautta skeemakongruenssin aiheuttamaksi: *Katsellaan kaunia kukkia* (vrt. Laalo 1995). Skeemakongruenssi liittyy myös sanoihin *ajata* ja *melua* (*Ei itkeä saa, ei melua saa* ja *Me ei osata ajata*) ja pleonastiseen partitiivimuotoon *lämpimiitä* (*lämpimiitä maita*).

Eräs varsin usein poikkeuksellisesti toteutuva ilmiö Inkan puheessa on possessiivisuffiksien käyttö. Inka liittää possessiivisuffiksin usein määritteeseen: *Täällä on minun punaiseni mopo, En ota enää ikinä toisiani vaatteita!* Erityisesti *oma*-sana toteutuu lähes poikkeuksetta omistusliitteellisenä: *omani läksyt, omasi kengät, omansa pupun*. Ilmeisesti suffiksilliseen muotoon on vaikuttanut *oma*-sanan esiintyminen yksinään suffiksillisenä, vrt. *Minä otan nämä rattaat, ota sinä omasi*. Toisinaan Inka liittää possessiivisuffiksin sekä pääsanaan että määritteeseen, esim. *Minä menen uudellani vekottimellani* ja *Rakenna omasi talosi!* Myös Laalon (1995: 166) tutkimus Tuulikki käytti possessiivisuffikseja samalla tavalla kuin Inka, ja Laalo selittää ilmiön NP:n sisäisen kongruenssin voimakkuudella lapsen kielessä. Toisaalta Inka liittää muutamassa tapauksessa sanoihin väärään persoonaan viittaavan liitteen (*Ja luut melkein tippusivat heidän kasvoistamme, Pidä huoli itsestäni!*). Kahdessa tapauksessa myös vartalonvaihtelu on tuottanut ongelmia: *minun lehtini, Haluatko nähdä minun uudenti kolua?* 'uutta koruani'. Edeltävät esimerkit osoittavat, ettei possessiivisuffiksien poikkeuksellinen käyttö selity kokonaan voimakkaalla skemaattisuudella. Samantyyppisiä havaintoja on tehnyt myös Riionheimo (2002: 108) tyttärensä Alinan

puheesta. Joissakin tapauksissa Inkan ilmaukset ovat myös semanttisesti erikoisia, vaikka possessiivisuffiksi onkin oikein valittu, esim. *Minä olen lapseni äiti*.

Lisäksi aineistossa on sekalainen joukko muita morfologisia poikkeamia. Jotkut ilmaukset eivät noudata verbin rektiota aikuiskielen mukaisesti (*Hän voi kiinnostua palloon, Apua, nyt se saalistaa minun!, Kaipaam plinssin, Hän iloitsee kakkaa, Eikä huomennakaan hän antanut tiskata minua 'eikä hän antanut minun tiskata eilenkään'*). Joissakin tapauksissa ongelmia aiheuttaa erisnimien taivutus (*Venäjästä, Nalle Puhta, Peetel Paanta 'Peter Pania'*). Samankaltaisia erisnimien taivutukseen liittyviä huomioita on tehnyt myös Riionheimo (2002b: 106) tyttärensä Alinan puheesta (esim. *Pokemonta, Kaunotarta ja Kulkurta*). Inkaa koskevista päiväkirjamerkinnöistä löytyvät lisäksi mm. seuraavat erikoistapaukset:

1. *Ahvenet voivat onkia ja toukat voi kelätä pulkkiin.*
2. *Katso **miten kauniimmaksi** tämä aamu on tullut!*
3. *Se vauva on niin pieni ettei sillä ole nimeä. Se on just syntyny multa.*
4. *Ne ei tykkää olla **yksinäksen**.*
5. *Nyt saadaan olla **ilman tulematta** vieläita.*
6. *Täällä on kielletty hyppimisessä.*

Esimerkissä 1 monikollinen sana *ahvenet* on jostain syystä saanut Inkan liittämään monikon päätteen nollapersoonaan mutta sana *toukat* ei. Esimerkissä 2 on poikkeava komparatiivimuoto²² (vrt. *miten kauniiksi* tai *miten paljon kauniimmaksi*) ja esimerkissä 3 puolestaan suomen kieleen kuulumaton agenttirakenne ”syntyä joltakin”. Esimerkin 4 sana *yksinäksen* näyttää olevan sanojen *yksikseen* ja *yksinään* sulauma. Esimerkin 5 *ilman tulematta* on pleonastinen ilmaus. Asian voisi ilmaista kieliopillisesti oikein lauseilla *Nyt saadaan olla ilman vieraita* ja *Nyt saadaan olla ilman, että tulee vieraita* (ei kuitenkaan **Nyt saadaan olla tulematta vieraita*). Esimerkissä 6 sana *hyppiminen* on taivutettu tarpeettomasti. Syitä esimerkin 6 kaltaisten ilmausten syntyyn on hyvin vaikea päätellä. Ne voivat johtua kielen keskeneräisyydestä tai olla pelkkiä lipsahduksia. Inka ei kuitenkaan pyrkinyt korjaamaan sanomaansa yhdenkään esimerkin kohdalla.

---

²² Aineistossa on myös toinen erikoinen esimerkki komparoinnista: *Minä olen sinua maailman isompi*. Taustalla on ilmeisesti ilmaus *maailman suurin*.

Inka käyttää taivutusta myös aikuiskieltä produktiivisemmin. Esim. lausumat *Tuu Kapteeni Koukun tukalle!* 'tule laittamaan Kapteeni Koukun tukka päähäsi' ja *Mee housuille!* 'mene laittamaan housut jalkaan' ovat ilmeisesti syntyneet *mennä kahville* -tyyppisten ilmausten pohjalta. Johtuivatpa poikkeamat siis lipsahduksista, innovaativisuudesta tai tiedon puutteesta, todistaa niiden olemassaolo kielen olevan lapselle jossain määrin joustavampi ilmiö kuin aikuisille.

5.3. Uudissanat ja -johdokset

Tutkimusaineistossa on yhteensä 67 uudismuodostetta (virheellisten sanavalintojen ja kontaminaation kautta syntyneitä sanoja käsitellään erikseen luvussa 5.4). Osan sanoista Inka on kehittänyt paikkaamaan sanastossaan olevia aukkoja (*sanasivu* 'sisällysluettelo', *lipputuomari*²³ 'lipunmyyjä', *tyrmäläinen* 'vanki'), osa lienee syntynyt spesifiointipyrkimyksen vuoksi (*hepokoida* 'ratsastaa hepokatilla', *kouluunmenopotkuri*, *miesmainos* 'mainos, jossa puhuu mies') ja osa varsinaisten innovaatioiden kautta (*muffinssivieteri* on englantilainen ruoka, prinsessoilla on uimapuvun sijaan *vesihame*, *mopopeppu* on henkilö, joka ajaa liikaa mopolla jne.). Uudismuodosteista 51 on substantiiveja, 10 verbejä ja 6 adjektiiveja (vrt. edellä s. 38). Lisäksi Inka tuotti useita uudisnumeraaleja (*satakymmentäviisi*, *ykskytkuus*, *siljoona*, *tiljoona*, *kiljoona*), joiden määrää ei produktiivisuuden vuoksi voi laskea.

Uudissubstantiiveista 35 (n. 69 %) on syntynyt yhdistämällä, 12 (n. 24 %) johtamalla ja 4 (n. 8 %) luomalla kokonaan uusi sana itse keksimällä. Muutamassa yhdistämällä luodussa uudissanassa on hyödynnetty myös johtamista (*maitopyyhin*, *syömämato* 'mato, joka syö'). Inka on luonut uusia sanoja sekä tarkoitteisiin liittyvän toiminnan perusteella (*kelluttimet*, *jäähakkain*, *puhdistin*, *liputtaja* 'lipunmyyjä', *ulkosyöntipaikka* 'parvekkeen ruokailuryhmä', *kaivamus* 'kuoppa') että niiden ulkoisten ominaisuuksien inspiroimana (*sanasivu* 'sisällysluettelo', *vaunuperä* 'asuntoauto', *jääkantele* 'jäästä tehty kantele' ja *pienikantele*). Asetelmaan 12 olen koonnut Inkan uudismuodosteissa käyttämät nomininjohtimet.

---

²³ Foneemia /r/ vastaa Inkan puheessa kaikissa tapauksissa [l].

ASETELMA 12. Inkan uudismuodosteiden nomininjohtimet.

-in	<i>jäähakkain, puhdistin, kaukosähdin</i> 'kaukosäädin', <i>kelluttimet</i> 'kellukeet'
-(i)nen	<i>sinitautinen, verhonmuotoinen</i>
-jA	<i>liputtaja</i>
-kAs	<i>reijikäs</i>
-lAinen	<i>tyrmäläinen</i> 'vanki'
-llinen	<i>pallollinen</i> 'pilkullinen'
-mA	<i>syömämato</i> 'mato, joka syö'
-mAton	<i>arestimaton</i>
-mUs	<i>kaivamus</i> 'kuoppa', <i>antamus</i> 'lupa'
-pA	<i>syöpämato</i> 'mato, joka syö'
-tUs	<i>ovenavatusaine</i>
-vA	<i>mielenkiinnostava</i>

Johtimet *-in*, *-(i)nen*, *-jA*, *-kAs*, *-lAinen*, *-mUs*, *-tUs* ja *-vA* ovat tyypillisiä lasten uudisjohdosten johtimia (ks. esim. Lieko 1998b ja Vänntilä 1998). Adjektiivinen *arestimaton* koostuu erikoisella tavalla substantiivista *aresti* ja johtimesta *-mAton*, joka liittyy yleensä vain verbeihin. Inkan kielestä löytyy myös yksi esimerkki (*syömämato*) johtimesta *-mA*, joka on suomalaislasten uudisjohdoksissa yleinen deverbaalinen substantiivin johdin (*leikkaamat* 'paperisilput', *uimapoika*, *ampumanapa*, ks. Vänntilä 1998: 116 – 117). Sanalla on myös *-pA*-johtimellinen variantti *syöpämato*. Substantiivi *käyttökelpo* on syntynyt takaperoisjohdon avulla sanasta *käyttökelpoinen* (*Sinulla on sille käyttökelpoa*). Sanojen *tietska* 'tietokone' ja *pepsa* 'peppu' muodostaminen on vaatinut johdoksen lisäksi vartalon rakenteen modifiointia. Samantyyppisiä lasten slangisanoja on havainnut myös Vänntilä (1998: 111).

Siinä missä slangisanat toistuvat Inkan puheessa usein, itse keksityt sanat *tuli(h)ainen* 'sammakonpoikanen, nuijapää', *rääpänä* 'kravatti', *poltti* 'kravatti' ja *phait* 'paita englanniksi' ovat hyvin tilapäisiä. Sanan *phait* 'paita englanniksi' tarkoitus on hauskuuttaa kuulijoita (vrt. *mopopeppu*, *sielupossu*). Sanat *poltti*, *rääpänä* ja *tuli(h)ainen* ovat syntyneet muistivirheen kautta. Sanat muistuttavat hyvin paljon sanavirheiden kautta syntyneitä sanoja (ks. luku 5.4), mutta käsittelen niitä uudissanoina, koska ne poikkeavat rajusti Inkan hakemista sanoista. Sanat eivät syntyneet virheiden tavoin vahingossa, vaan Inka kehitti ne tietoisesti paikkaamaan sanastossa olevia aukkoja. Esimerkiksi sanan *rääpänä* kohdalla Inka selitti, ettei osaa sanoa "sitä oikeaa sanaa", minkä vuoksi hän on päättänyt kutsua miehen kaulaan kiinnitettävää kangassuikaletta *rääpänsiksi*. Kaikki Inkan uudissubstantiivit on koottu liitteeseen 1, s. 125.

ASETELMA 13. Inkan uudismuodosteiden verbinjohtimet.

-i-	<i>lukkia</i> 'lukita', <i>plompsia</i> 'pudota (vedestä)'
-tA	<i>tapata</i> 'lyödä, rökittää'
-Oi-	<i>hepokoida</i> 'ratsastaa hepokatilla', <i>mittaroida</i> 'liikkua, kuin mittarimato'
-AhtA-	<i>löysähtää jtk</i> 'tehdä löysäksi'
-ile-	<i>kaukoilla</i> 'katsoa kauas, esim. kaukoputkella', <i>irtoilla jtk</i> 'irrottaa'
-ttA-	<i>lätyttää</i> 'litistää'

Inkan uudisverbit on verbiä *mennä pudoksiin* lukuun ottamatta muodostettu johtimilla (ks. asetelma 13). Johdoksista kuusi on denominaalisia (*lukkia* : *lukko*, *hepokoida* : *hepokatti*, *mittaroida* : *mittarimato*, *löysähtää* : *löysä*, *kaukoilla* : *kaukoputki*, *lätyttää* : *lätty*). Kaikkien kolmen yhdyssanan jälkiosa on jäänyt ainakin osittain verbijohdoksesta pois. Jälkiosan poisto on looginen ratkaisu paitsi sanan pituuden myös semantiikan kannalta. Verbin *kaukoilla* merkitys hahmottuu parhaiten kontekstista: *Ei mun tissi oo mikään kaukoputki, ei sillä voi kaukoilla*. Koska *kaukoilu* merkitsee kauas katsomista minkä tahansa välineen avulla, ei sana *putki* ole verbin osa. Molempien osien mukana olo edellyttäisi *mittarimadon* tapauksessa myös johtimen *-ile* käyttöä (**mittarimatoilla*). Merkityksen kannalta lienee informatiivisempaa ajatella, että mittarimadon liikehdintä on *mittaroimista* (*mittarimato mittaroi*) eikä *mittarimatoilemista* (**mittarimato mittarimatoilee*).

Sanat *plompsia* ja *tapata* on luotu onomatopoeettisten ilmausten pohjalta. Inka käytti lausumaa *Nyt plompsii jo vesi* katsellessaan ikkunasta sadepisaroiden putoamista vesilätäkköön. *Tapata* on saanut alkunsa eräässä sadussa esiintyvistä kohdasta *hän tappaa*, ja Inka on tulkinnut verbin taipuvan *minä tappaan, sinä tappaat* jne. Sanan tarkka merkitys ei selvinnyt tarinasta, joten Inka on ilmeisesti olettanut sen liittyvän lyömisestä kuuluvaan *tap tap* -ääneen. Niinpä Inka huutaa leikin takaa-ajokohtauksessa ”*Nyt minä tappaan sinut!*”, millä ei ole mitään tekemistä tappamisen kanssa (vrt. sanavirheet luvussa 5.4).

Suuri osa uudismuodosteista syntyi leikkien aikana (*ovenavatusaine*, *hepokoida*, *yhteismopo* 'mopo, jolla voi ajaa yhtäaikaaisesti kaksi ihmistä'). Mielikuvituksesta kertoo sekin, että Inka kehitti unohtamiensa sanojen tilalle uusia sen sijaan, että olisi ensin selvittänyt puhekumppanin avulla puuttuvan sanan (*rääpäinä*, *sanasivu*). Inka hahmotti kuulemastaan puheesta nopeasti produktiivisia sääntöjä, joiden avulla hän loi joskus

hyvin tilapäisiäkin sanoja. Esimerkiksi kuullessaan minun sanovan Jasperille *Pestään nassu ja massu* Inka lisäsi saman tien omalla hoivaaänellään *Inka pesee kässen ja jallan, nennän, kollan* 'korvan', *susun ja sisin* 'silmän'. Inkan käyttämää hoivakieltä käsittelemme tarkemmin erikseen luvussa 6.2.

5.4. Virheelliset sanavalinnat

Leksikon kehitys näkyy Inkan puheessa uudismuodosteiden lisäksi myös erilaisina sanavalintavirheinä, kuten edellä olen todennut. Muodon samankaltaisuudesta johtuvia parafasiavirheitä kertyi tutkimuksen aikana 24 ja muista sekaannuksista johtuvia virheitä 34. Olen jakanut Inkan parafasiavirheet kolmeen eri tyyppiin: äänteellisen samankaltaisuuden vuoksi sekoittuneisiin eri alkuperää oleviin sanoihin, kontaminaatioihin ja johdosvirheisiin (vrt. Vihman 1981: 249–252, Lähdemäki 1995: 62–63). Muut virheet liittyvät lähinnä semanttiseen lähekkäisyyteen tai ymmärrysvaikeuksiin. Joukossa on myös muutamia tapauksia, joissa keskenään sekoittuneiden sanojen välillä ei tunnu olevan minkäänlaista yhteyttä.

Foneettisen samankaltaisuuden vuoksi sekoittuneita eri alkuperää olevia sanoja on aineistossa 12. Useassa tapauksessa uusi sana on sekoittunut tuttuun sanaan (*penkoa* 'ponkaista', *kurssi* 'huussi', *byjamafileet* 'pyjamabileet', *mustikkisoturi* 'muskettisoturi'). Kaikkien parafasiavirheiden syitä on kuitenkin mahdotonta päätellä. Esimerkiksi lausumissa *Onks totta et liisis on mantele? Et jos löytää manteleen niin tulee onnea?* ('onko totta, että riisipuurossa on manteli') Inkan *mantelin* sijaan käyttämä sana *mantere* on Inkalle suunnilleen yhtä vieras. Toisaalta Inka käyttää usein ilmausta *autoa* 'outoa', vaikka hyvin tutun *auto*-sanan semantiikan ei luulisi joustavan tällä tavoin. Homonymia ei siis välttämättä häiritse lasta vielä fonologisen viimeistelyn kaudellakaan (vrt. Ingram 1975, ks. myös luku 2.3.2).

Seitsemässä tapauksessa äänteellisesti toisiaan muistuttavat sanat ovat sekoittuneet yhdeksi uudeksi sanaksi. Tällaisia kontaminaatioiksi kutsuttuja sanoja voitaisiin käsitellä myös uudissanoina, mutta koska ne ovat Inkan tapauksessa metateesejä muistuttavia lipsahduksia (vrt. *Kiila Kolvinen* 'Kiira Korpi' (+ Karvinen) ja *Anni ja Tommika*), olen sijoittanut niiden käsittelyn Vihmanin (1981) mallin mukaisesti sanavirheiden yhteyteen.

Viiden kontaminaation merkitys ei ole muuttunut sekoittuneen sanan myötä: *Kiila Kolvinen* 'Kiira Korpi', *Japania* 'Japani' ja *Vietnamia* 'Vietnam' (+ Italia), *kekään* 'kukaan' (+ ketään), *Loljos* 'Julius' (+ lurjus). Kahdessa tapauksessa kontaminaatio on kuitenkin aiheuttanut merkitystenkin sulautumisen: *tlippikoulu* (rippikoulu + trippimehu) on koulu, jonne nuoret ottavat mukaan trippimehujä, ja *haukutteleminen* (haukkua + houkutella) on "vihaista houkuttelemista" eli käskemistä tai komentamista (*Mä sain sen haukuteltua täältä pois sen tyhmän lumiaulan*).

Aineistossa on lisäksi kuusi parafasiavirhettä, joita voidaan pitää johdosvirheinä:

7. *Pahantekijä on kalannut vangista!* 'vankilasta'
8. *Oletko totta että...* 'tosissasi'
9. *Tontut talvii vähän potkulautaa, että ne voi viilettää ilmaansa.* 'viilentää'
10. *Paina sinisestä napista kun haluat viiletellä.* 'viilentyä, viilennystä'
11. *Kipu alkaa supista.* 'alkaa supistella'
12. *Älkää yhtään liikkuko, teillä voi olla paha mullos.* 'murtuma'

Virheet johtuvat sekä muodon samankaltaisuudesta että semanttisesta läheisyydestä (Lähdemäki 1995: 62–63). Esimerkin 11 sana *supista* on korvannut sanan *supistella* puutteellisten semanttisten tietojen vuoksi, kun taas esimerkkien 8 ja 12 sanavalinnat *totta* 'tosissasi' ja *murros* 'murtuma' johtuvat puutteellisista pragmaattisista tiedoista. Esimerkissä 7 Inka on poistanut johtimen *-la* tutusta sanasta *vankila* ilmeisesti tarpeettomana – vankiahan Inka kutsui tuolloin *tyrmäläiseksi* (ks. luku 5.3). Esimerkissä 10 Inka on puolestaan tulkinnut sanan *viilettää* 'liikkua nopeasti' sanan *viileä* johdokseksi.

Loput sanavalintavirheistä johtuvat semanttisesta samankaltaisuudesta, ymmärtämiseen liittyvistä ongelmista, muistivirheistä ja muista erehdyksistä. Eniten semanttisesta läheisyydestä johtuvia virheitä aiheuttavat Inkan puheessa aikaan liittyvät ilmaukset, jotka ovat semanttisen monimutkaisuutensa vuoksi tyypillisesti vaikeita lapsille (ks. luku 2.8.2, Helkama 1981 ja Lieko 1996). Aikaan liittyviä sanavalintavirheitä on yhteensä 17. Sana *eilen* korvautuu sanoilla *tänään* ja *huomenna*:

13. *Minulla oli tänään kiva ilta.
Tänään mä olin nopeampi.
Mul oli tänää- eilen kaikenlaista.
Mä jumppasin huomenna.
Eikä huomennakaan hän antanut tiskata minua.
Huomenna sanottiin säässä että...
Joku vaali antoi sen huomenna niin siksi otin sen.*

Lisäksi aineistossa on lausuma *Ne on käynyt huomenna ja eilen*, jossa on tulkinnasta riippuen joko yksi tai kaksi sanavalintavirhettä ('tänään ja eilen', 'eilen ja tänään' tai 'ovat käyneet eilen ja tulevat taas huomenna'). Tulkinta 'eilen ja huomenna' on aivan mahdollinen, sillä aineistossa on myös lausuma *Muuten sä olet niin väsynyt eilen ettet jaksa leikkiä*, jossa Inka käyttää sanaa *eilen* sanan *huomenna* asemesta. Lisäksi puhehetki sijoittuu aamuun, mistä on pääteltävissä, etteivät puheena olevat mummi ja ukki ole sinä päivänä ('tänään') vielä käyneet. Tulkinta on myös siinä mielessä todennäköisin, ettei sana *tänään* korvautunut tutkimuksen aikana sanoilla *eilen* tai *huomenna*. Toisin sanoen ongelmia aiheuttaa sanojen *eilen* ja *huomenna* käyttö, ja vakiintunein sana *tänään* toimii tästä syystä joskus myös sanan *eilen* merkityksessä.

Sanat *enää*, *vielä* ja *jo* Inka sekoittaa toisiinsa siten, että sana *vielä* voi toimia kaikissa merkityksissä:

14. *Mutta siitä on vielä pitkä aika. (jo)
Ne on vielä isoja. (jo)
Melihevoseni on vielä vanha. (jo)
Se ei ole vielä kipeä. (enää)*

Myöskään sanojen *ensi* ja *viime* käyttö ei ole vielä vakiintunut (*Tää menee jo palemmin ku ens kellalla!*, *Muuten te ette saa viime jouluna lahjoja!*). Sanojen *ensi* ja *viime* sekoittuminen tuntuu selkeämmän vastakohtaisuuden vuoksi erikoiselta (vrt. *ensimmäinen*, *viimeinen* – *enää*, *vielä*, *jo*). Vastakohtat ovat sekoittuneet toisiinsa myös lausumassa *Ei se saa helätä niin myöhään* 'ei se saa herätä (päiväunilta) niin aikaisin'. Havainto on mielenkiintoinen, sillä vastakohtat ovat yleensä kielensisäisistä semanttisista suhteista lapsille suhteellisen helppoja hahmottaa (ks. esim. Peccei 2006, 16–18).

Muita semanttisesta lähekkäisyydestä aiheutuneita sanavalintavirheitä on 13. Sekaantuneiden sanojen semanttisen läheisyyden aste vaihtelee hyvin paljon, vrt. esim. *nää menis häihin* 'naimisiin', *lasku* 'pääsylippu/kuitti', *peräkärri* 'asuntoauto' ja *henkselit* 'legoautojen peräkoukut'. Siinä missä lasku ja kuitti muistuttavat toisiaan sekä käyttötarkoitukseltaan että ulkonäöltään, henkseleillä ja legoauton peräkoukulla on yhteistä ainoastaan se, että molempia käytetään kiinnittämiseen. Muutamassa tapauksessa sekaantuneiden sanojen välistä yhteyttä on hyvin vaikea päätellä. Esimerkiksi katosvuoteen verho on voinut saada nimityksen *helтта* muotonsa perusteella.

Inkalta kerätyssä aineistossa on myös muutama epätyypillinen verbivalinta (*Niistä muuttu pelhoisia* 'niistä tuli perhosia', *Mummi on saanut autokolalin* 'mummi on joutunut autokolariin'). Ilmaus 'saada katua jtk' on saanut Inkan kielessä poikkeuksellisen tulkinnan: *Annetaan sille muka katua. Ei ku ei anneta sille katua vaan tehdään kunnon alesti!* Inka on tulkinnut verbin *katua* substantiiviksi *katu*, mikä on mahdollistanut ilmauksen kääntämisen muotoon 'antaa katua jllk'.

Aina ei ole kuitenkaan helppoa erottaa sanavalintavirheitä muusta tiedon puutteesta johtuvista ongelmista. Esimerkiksi lausumassa *Kuumetta on satakymmentäviisi euloa* on sana *euloa* 'euroa' hahmotettavissa sanavalintavirheeksi, koska se voidaan korvata samaan semanttiseen kenttään (yksiköt) kuuluvalla ilmauksella *astetta*. Sana *satakymmentäviisi* on puolestaan tulkittava rajallisen ymmärryksen aiheuttamaksi virheeksi. Samantyyppinen tiedon puutteesta johtuva virhe on lausumassa *Kello on jo kuusikymmentä*. Sanaa *kuusikymmentä* on vaikea pitää sanavalintavirheenä, koska se on periaatteessa muodoltaan oikea eikä sitä voi korvata yhdellä oikealla sanalla. Toisaalta sana *euro* on tullut valituksi yhtä lailla puutteellisen tiedon vuoksi.

Puutteellinen ymmärrys voi näkyä lapsen puheessa silloinkin, kun lausuman osat ovat oikeita sanoja oikeassa muodossa. Toisinaan tällaiset lausahdukset ovat tahattomasti hauskoja, minkä vuoksi Inkan puheesta tekemiini päiväkirjamerkintöihin kuuluu mm. seuraavanlaisia repliikkejä:

15. *Toi emoki on ollu lapsena tyttö.*
16. *Sillä on vauva ja kaksi lasta.*
17. *Minä en olekaan plinsessa, minä olenkin ihminen.*
18. *Toi on toiseks keskikokoinen.*
19. *Mutta minähän olen siskon äiti!*

Esimerkkien kautta havainnollistuu kielen ja tiedon suhde. Vaikka Inka ymmärtääkin käyttämiensä sanojen merkitykset, hän ei ymmärrä vielä kaikkia sanoihin liittyviä implikaatioita.

5.5. Kokoavaa tarkastelua Inkan kielestä

Ennen tutkimuksen aloittamista oletin, että aikuiskielestä poikkeavat seikat vähenisivät tutkimuksen edetessä. Huomattavaa muutosta ei kuitenkaan ehtinyt seitsemässä kuukaudessa tapahtua. Poikkeuksellista taivutusta, metateesejä, hyperkorrektia ääntämistä, uudissanoja ja sanavalintavirheitä esiintyy itse asiassa jo tutkimuksen alussa hyvin satunnaisesti. Tämä ei tietenkään tarkoita, että Inkan kielen kehitys olisi pysähtynyt. Inka alkoi esimerkiksi tutkimuksen puolivälissä liittää possessiivisuffikseja määritteen sijasta pääsanaan, mutta poikkeukselliset muodot eivät kadonneet puheesta vielä kokonaan. Sanavarasto on myös varmasti kasvanut. Lisäksi tulee ottaa huomioon, että esimerkiksi vartalonvaihteluun liittyvät poikkeamat ovat hyvin heterogeeninen joukko ja ettei satunnaisten havaintojen perusteella pysty päättelemään, milloin kyseessä on keskeneräinen sääntö ja milloin yksittäinen lipsahdus.

Kielenkehitys kulkee käsi kädessä tiedon karttumisen kanssa. Seuratessani neljä-viisivuotiasta Inkaa seitsemän kuukauden ajan sain usein huomata, kuinka lähellä kieli ja ajattelu ovat toisiaan (kielenomaksumisen ja ajattelun suhteesta tarkemmin Bloom, P. 2000). Periaatteessa lähes kaikki Inkan puheessa esiintyvät poikkeamat johtuvat järjestelmän keskeneräisyydestä, liittyivätpä ne sitten kehittymättömiin foneemeihin, vartalonvaihteluun tai sanavalintaan. Vaikka Inkan kieli ei seitsemässä kuukaudessa muuttunutkaan poikkeusten osalta selvästi aikuiskielisemmäksi, ilmaisu kehittyi huomattavasti. Inka alkoi mm. riimitellä ja keksiä lauluja. Hän aloitti keskusteluja elämään liittyvistä tärkeistä asioista kuten syntymästä, rakkaudesta ja kuolemasta. Samalla hänen leikkinsä irtaantuivat samanlaisena toistuvasta kaavasta. Myös fyysiset taidot karttuivat huomattavasti seitsemässä kuukaudessa. Koordinaatiokyvyn kehitys lisäsi Inkan itseilmaisun mahdollisuuksia, ja Inka mm. piirsi tutkimuksen viimeisinä kuukausina useita kuvakertomuksia.

Siinä missä Jasperia oli helppo seurata kehitysten merkkipaalujen kautta, Inkan kielenkehityksen vaihe näkyi enää satunnaisina poikkeuksellisina tuotoksina. On selvää, ettei kummankaan lapsen todellista kielenkäyttöä voida kuvata pelkkien virstanpylväiden ja kompastuskivien kautta. Seuraavassa luvussa esittelen muutamia reaalisia arkitilanteita, joista tämän tutkimuksen aineisto koostuu. Äänitys on tehty lasten huomaamatta, ja tallenteet on litteroitu tarkasti sekä murteentutkimuksen että keskustelunanalyysin menetelmin.

6. Inkan ja Jasperin keskinäinen kommunikaatio

Inkan ja Jasperin vuorovaikutusta olen tallentanut sekä äänitteille että videoille. Lisäksi olen tehnyt lasten keskinäisestä kommunikaatiosta merkintöjä päiväkirjaan. Olen valinnut tutkimukseen kymmenen erimittaista äänitettä, jotka kuvaavat lasten tyypillistä kanssakäymistä sekä minun kanssani että toistensa kanssa. Neljässä äänitteessä lapset leikkivät keskenään sillä aikaa, kun itse tyhjennän tiskikonetta (*005_hienoin_lippu*, *010_tsiileen*, *014_pikkuveli_joutuu_pyörteeseen* ja *017_tinni*). Kaksi äänitettä on hankittu meidän kaikkien kolmen istuessa pöydän ääressä piirtämässä (*011_piirustuksia_tontuille*, *015_tuttu*). Äänitteistä neljä on puolestaan hankittu tarkoituksellisesti tilanteissa, joissa olen olettanut Inkan käyttävän hoivailmaisuja (*007_isosisko1*, *008_isosisko_pukee_pienen*, *009_isosisko2* ja *016_sielupossu*). Äänitteet ovat reilun kuukauden mittaiselta ajanjaksolta, jolloin Jasperin ikä oli 1:8:0–1:9:9 ja Inkan 5:0:22–5:2:3. Äänitteiden kesto vaihtelee noin kuudesta minuutista noin kolmeenkymmeneenkahdeksaan minuuttiin (äänitteiden tarkat kestot lähdeluettelossa). Äänitteiden yhteispituus on 2 tuntia 54 minuuttia.

Luvussa 6.1 käsittelen Inkan ja Jasperin vuorovaikutuksen erityispiirteitä ja luvussa 6.2 Inkan käyttämää hoivakieltä. Olen nimennyt äänitteistä poimimani esimerkit äänitteiden tiedostonimen perusteella (esim. Hienoin lippu 005 a). Esimerkkien otsikkojen yhteyteen olen merkinnyt myös lasten iän. Litteraateissa Inkan vuorot on merkitty I:llä ja Jasperin vuorot J:llä. Omat vuoroni olen merkinnyt T:llä (= tutkija). Jokaisen esimerkin rivinumerointi alkaa selvyuden vuoksi ykkösestä – esimerkkejä ei siis välttämättä ole poimittu litteraattejen alusta. Esimerkkinä kokonaisuudesta litteraatista on liitteenä äänitteen *014_pikkuveli_joutuu_pyörteeseen* litteraatti (liite 2).

6.1. Inkan ja Jasperin vuorovaikutuksen erityispiirteet

Inkan ja Jasperin vuorovaikutusta ei vielä useinkaan voi kutsua varsinaiseksi keskusteluksi. Välillä lasten keskinäinen kommunikaatio koostuu esimerkiksi pelkästään naurusta ja ääntelystä (ks. esimerkki 1) ja välillä kommunikaatio koostuu Inkan jatkuvasta puhevirrasta, josta Jasper saa poimittua yksittäisiä sanoja (ks. esimerkki 2,

jossa Jasper on saanut kiinni ainoastaan sanasta *karttakirja*, jota hän toistaa neljän vuoron ajan). Tämän tyyppinen kommunikaatio ei jakaudu systemaattisesti vuoroihin, vaan molemmat osallistujat saattavat puhua tai pitää ääntä yhtä aikaa (ks. esimerkki 2, rivit 9 ja 10). Inka ja Jasper ovat kumpikin hyväksyneet sen tosiasian, ettei kolme vuotta nuorempi Jasper ymmärrä vielä kuin murto-osan siitä, mitä Inka puhuu. Tämä aiheuttaa sen, ettei kumpikaan lapsista esitä juuri lainkaan korjausaloitteita. Lapsilla ei myöskään ole samanlaista tarvetta täyttää keskustelussa syntyviä hiljaisia hetkiä kuin aikuisilla. Äänitteissä esiintyy jopa puolen minuutin mittaisia taukoja niissä kohdin, kun en itse osallistu puhetilanteeseen.

1. Tsilleen 010 a

(Jasper 1:8:14, Inka 5:1:5)

01 I: *karjuu*
02 J: *hymähtää*
03 I: kato jaspel. *näyttää kieltä ja pitää ääntä*
04 J: *matkii*
05 I: [*nauraa*] jaspel:, kato.
06 J: [*nauraa*]
07 J: kikki
08 I: kato. bjö. kato. *pitää ääntä* HÄHÄHÄÄ bäämjää
09 keskuste- jaspel keskustellaan. bjäääbjääbjääbissi.

2. Hienoin lippu 005 a

(Jasper 1:8:0, Inka 5:0:22)

01 I: se on hauskinta, tässä lukee pihalla leikitään se on
02 hauskin lue vaikka sillä aikaa kalttakiljaa,
03 J: kattaa,
04 I: niin se on hauskinta? se on niin ihanin lippu. hollanti
05 on musta.
06 J: tatta:, kiiaa.
07 I: sieltä löytyy, sieltä- on vaikka mitä, hi:enoja aaleita
08 on sitä, (('aarteita'))
09 J: [kattaa kiiaa]
10 I: [en tiennyt että], siel_on hienoin aalleita mitä.
11 J: attaa iiaa,

Inkan ja Jasperin ikäero aiheuttaa usein puhetilanteen hajaantumista siten, että Inka kyllästyy lopulta Jasperin yksinkertaiseen kommunikaatioon ja alkaa puhua lähinnä itselleen (ks. esimerkki 2). Jasper puolestaan kyllästyy nopeasti toimimaan pelkästään kuuntelijana, jolloin hän kääntyy minun puoleeni. Esimerkiksi äänitteen *005_hienoin_lippu* litteraatissa Inka puhuu itselleen tauotta 45 rivin ajan, minkä seurauksena Jasper siirtyy keittiöön juttelemaan minulle. Tutkimuksen kannalta olikin

ongelmallisinta saada tallennettua puhetilanteita, joissa en itse olisi mukana. Koska lapset eivät ikäeronsa vuoksi kyenneet aina luomaan molemmille mieluisaa puhetilannetta ja koska aikuisena pystyin ottamaan puheessani huomioon kummankin lapsen kielenkehitysasteen, lapset kilpailivat huomiostani. Niissä kohdin äänitteitä kun olen itse mukana, on hyvin tyypillistä, että käyn yhtäaikaaisesti kahta eri keskustelua. Toisaalta keskustelen Inkan kanssa ja toisaalta pyrin ottamaan huomioon Jasperin kommunikaatiotarpeen. Lapset eivät aina olleet tyytyväisiä jaettuun huomioon, mikä ilmenee seuraavasta esimerkistä, jossa on meneillään piirustushetki:

3. Piirustuksia tontuille 011 a

(Jasper 1:8:22, Inka 5:1:13)

01 I: [mut sun täytyy vielä välittääs se?]
02 J: [kala. kala,]
03 T: [se on oikeestaan valkonen ku] (.) se on lunta.
04 J: [KALA, kala.]
05 I: niim mut val- lumihevosella on myös sinistä ku mä- mää
06 oon välittäny aina lumen siniseksi.
07 T: [mä oon piirtäny sinisellä kynällä.]
08 J: [KALA. KALA.] tinni: kala. kala. kala.
09 I: jaspel piilsi kalan,
10 T: ↑kalan. onpa hieno kala. aika hyvä.
11 J: uusi. kala.
12 T: missä kalan silmä?
13 I: to- tossa.
14 T: ↑siinä. hy:vä:.
15 J: vauva.
16 I: mut kyl sen vois välittää (.) tietenk. kyl sen silti
17 vois välittää?
18 T: mä voiv vähän varjostaa sinisellä täältä näit kohtii mut
19 emmä tätä kyllä kokonaan siniseksi väritä ku lumi on
20 tommost valkost kuitenki.
21 I: mummi3lest lumi täytys välittää jonki väliseksi. ku mä
22 välitänki täs munki piillustukses sen lumen? ku mum
23 mi3lest on kivempi olla vä- väli- väliä (.) siinä (.)
24 piillustuksesta?
25 T: mm-m. sä saat värittää.
26 J: KALA,
27 T: tuliks ↑taas uusi kala, missä se kala nyt on?
28 I: tossa, tos_on kalan silmä.

Inka vaatii minua värittämään piirtämäni lumihevosen siniseksi (rivit 1, 5, 16–17, 21–24) ja Jasper on innoissaan piirtämästään kalasta (rivit 2, 4, 8, 11, 15). Kun Jasper viimein saa – ironista kyllä, Inkan aloitteesta – minun huomioni, Inka yrittää katkaista keskustelun vastaamalla Jasperille kohdistettuun kalan silmää koskevaan kysymykseen

(rivi 13) ja palaamalla edelliseen puheenaiheeseen (rivi 16). Jasper on puolestaan huomannut saavansa huomion helpommin, kun hän korottaa ääntään. Niinpä hän toteaa toisen kalan piirrettyään painokkaasti *kala!* (rivi 26), jolloin hän saa huomioni välittömästi. Inka ennakoi tilanteen kulkua edellisen tilanteen perusteella ja päättää lopettaa keskustelun alkuunsa kertomalla minulle samantien, missä kalan silmä tällä kertaa on. Huomionarvoista on, etteivät lapset halua tilanteessa huomiota toisiltaan eivätkä suuntaa puhettaan lainkaan toisilleen (Jasper kohdistaa puheensa minulle käyttämällä rivillä 8 sanaa *Tinni*, kun taas Inka reagoi rivillä 9 Jasperin puheeseen toteamalla minulle *Jaspel piilsi kalan*).

Kuten edellisistäkin esimerkeistä näkyy, Jasperin puhe on vielä hyvin toisteista ja ilmaukset useimmiten yksisanaisia. Joissakin tapauksissa toistossa on kyse huomiohakuisuudesta. Esimerkiksi äänitteellä *017_tinni* Jasper huutaa *Tinni* 17 kertaa viiden minuutin aikana, koska en osallistu kauppaleikkiin vaan tyhjennän tiskikonetta. Muilta puhujilta imitoimiaan sanoja Jasper toistelee kuitenkin ikään kuin harjoittelumielessä (esim. *karttakirja* esimerkissä 2). Jasper ei kuitenkaan nojaa pelkästään toistoon. Esimerkissä 4 Jasper kieltäytyy ottamasta tuttia pois suusta ja selventää sanomaansa muulla tavalla:

4. Piirustuksia tontuille 011 b

(Jasper 1:8:22, Inka 5:1:13)

01 J: khissa?

02 T: joo ota tutti pois et mä kuulem mitä sä sanot?

03 J: issa.

04 T: kissa vai pissa.

05 J: /piau miiu/

06 T: joo, kissa. /miau miau/

Valitettavasti minulla ei ollut sanelinta käytössä enää tutkimuksen viimeisinä viikkoina, jolloin Jasper tuotti useammin lausemuotoisia ilmauksia (ks. luku 4.2.3). Äänitteisiin on tallentunut ainoastaan muutama lausuma, joissa on finiittiverbin lisäksi joku muukin sana (*tinni tuu tattoon, kakka tuli, äiti antas, vauva piittää, kynä antaa, gynä otta*). Toisaalta yksisanavaihe on varhaisvuorovaikutuksen ja hoivakielisten elementtien tutkimisen kannalta erittäin otollinen tutkimuskohde, eikä vastaavanlaista tutkimusasetelmaa ole tietääkseni aiemmin käytetty.

Inkan puheenvuoroja värittää liioittelu (*Mul on melkeen satoja mummeja*), fantasia (esimerkit 2 ja 5) sekä ääntely ja pyrkimys hauskuuttamiseen (esimerkki 1). Inkan vuoroissa esiintyy lisäksi huomattavan paljon itsekorostusta (ks. esimerkit 3 ja 5). Esimerkissä 5 Inka rehentee itse itselleen suomiensa ”bussimerkkien” määrällä ja jopa onnittelee itseään (rivi 3). Huomaamattaan hän vaihtaa lopulta bussin lentokoneeseen (rivi 21). Rehentelyä, liioittelua, fantasiaa ja ääntelyä esiintyi myös Karjalaisen (1996: 218–222) tutkimien päiväkotikäisten lasten keskusteluissa.

5. Tsileen 010 b

(Jasper 1:8:14, Inka 5:1:5)

01 I: HEI MÄÄ SAAN TINNI matkustaa tosi monessa bussissa kato
02 (.) miten paljon melkkejä, .hh .hh lisää melkkejä mä-.
03 .ooh =onnea inka= saat melkkejä:£ hei se om mum paikka.
(15 riviä poistettu)
19 I: su- shä saat käydä kyl noiv vähäsen bussis ja mä saan
20 käydä näi vähäse- ja mä saan käydä näin paljon
21 lentokoneessa kato.

Lisäksi Inka käyttää etenkin yksin puhuessaan riimejä (esim. *koila sanoo vuh vuh, kolppi sanoo kuh kuh*, ks. myös esimerkki 2, rivit 7 ja 10), alkusointuja (*Pois pois postin tieltä, posti se kulkee pespellä pietä*) ja kuulemiensa tarinoiden narratiivisia elementtejä (*Kiitos, että tulitte syntymäpäivilleni, sanoi Bioni*). Inka puhuu välillä myös laulaen. Vaikka Jasper imitoi useimmiten Inkaa, imitaatio toimii joskus myös toiseen suuntaan siten, että Inka imitoikin Jasperia. Tutkimuksen ensimmäisinä kuukausina Inkan hetkittäisen taantumisen taustalla on tarve tasoittaa hänen ja Jasperin ikäeroa. Inka on esimerkiksi vakuuttunut, että Jasper puhuu erityistä vauvojen kieltä ja ymmärtää näin ollen mitä tahansa höpösanoja (esimerkki 6, ks. myös liite 2).

6. Pikkuväli joutuu pyörteeseen 014 a

(Jasper 1:9:1, Inka 5:1:23)

01 J: a:uku.
02 I: alku? katto? altutat-. alsu? alku? katto? tattoo, shee
03 shee shä,
04 T: mitäs sää inka nyt oikeen, mä en saanum mitään selvää.
05 J: mm mm mmm
06 I: mä puhuij jaspelille vaan,

Myöhemmin Inka imitoi Jasperia saadakseen aikuisilta samankaltaista huomiota kuin Jasper. Esimerkissä 7 Inka luopuu lausemuotoisesta ilmaisusta ja jäljittelee Jasperin puhetapaa. Hän kopioi Jasperilta myös nimityksen *Tinni 'Jenny'* (rivi 7).

7. Tsileen 010 c

(Jasper 1:8:14, Inka 5:1:5)

01 J: tinni: tinni, tinni:
02 I: kovoo, (('koloon'))
03 J: tinni:,
04 T: no nyt voin tulla.
05 I: melkki-
06 T: teillähän on peitot ja tyynyt ja kaikki.
07 I: tinni. melkki?
08 T: kiitos?
09 J: vauvva kekki.

Usein Inkan tahallinen taantuminen oli hyvin kokonaisvaltaista. Hän saattoi heittäytyä lattialle makaamaan ja kieltäytyä nousemasta vedoten siihen, ettei vielä osaa kävellä. Hän yritti muutaman kerran jopa vaihtaa ruokansa Jasperin soseeseen. Huomionkipeän vauvaa matkivan Inkan vastapainona oli kuitenkin aikuisia imitoiva hoivaava Inka, jota käsittelen seuraavassa luvussa. Huomionarvoista on, että molempien ääripäiden taustalla on lasten ikäero.

6.2. Hoivakieli Inkan puheessa

Leikkien aikana hoivaavat ilmaukset ovat hyvin satunnaisia. Tyypillisesti Inka etäänny leikeissä vähitellen omaan fantasiamaailmaansa tai vaihtoehtoisesti taantuu Jasperin tasolle (ks. luku 6.1). Tietysti imitaatiota voitaisiin pitää puheen tarkoituksellisena selkeyttämisenä nuorempaa keskustelukumppania varten, mutta kuten edellisessä luvussa tuli ilmi, kommunikaatio ei näissä tilanteissa sisällä hoivaavia elementtejä. Varsinaiset hoivailmaukset esiintyvät lähinnä tilanteissa, joissa Inkalla on selvä rooli Jasperin hoivaajana, esim. kun Inka auttaa Jasperia pukemaan, riisumaan tai syömään. Tällaisista tilanteista on tutkimuksessa mukana neljä äänitettä: *007_isosisko1*, *008_isosisko_pukee_pienen*, *009_isosisko2* ja *016_sielupossu*. Äänitteessä *008_isosisko_pukee_pienen* Inka yrittää pukea Jasperille ulkovaatteita ja äänitteissä *007_isosisko1*, *009_isosisko2* ja *016_sielupossu* Inka syöttää Jasperille välipalaa

päiväunien jälkeen. Myös lasten leikkiä sisältävä äänite *010_tsileen* sisältää poikkeuksellisen paljon hoivaelementtejä.

Inka puhuu hoivatilanteissa erityisellä, heleällä äänenpainolla. Intonaatio on etinen ja loppunousuinen aivan kuten aikuistenkin käyttämässä hoivakielessä (vrt. Toivainen, K. 1994: 43). Inkan hoivaavaa puhetta leimaa imperatiivien runsas käyttö. Inka liittyy imperatiiveihin usein joko päätteen *-s* tai *-pAs*: *katos, annas nassu tänne, äläs liiku, tuuppas pois, pysyppäs liikkumatta nyt* jne. Lisäksi Inka selkeyttää puhettaan ja käyttää runsaasti toistoa. Hän käyttää Jasperin huomion herättämiseen usein ääntelyä (ks. esimerkit 1, 8 ja 11) ja huomiosanoja, jotka hyvin usein liittyvät juuri imperatiiveihin. Esimerkiksi seitsemän ja puolen minuutin mittaisessa äänitteessä *008_isosisko_pukee_pienen* Inka tuottaa peräti 45 huomiosanaa, kun taas pisimmässä, noin 38 minuutin mittaisessa piirustustilanteen sisältävässä äänitteessä *011_piirustuksia_tontuille* on vain 12 huomiosanaa. Vähiten esiintymiä on äänitteissä *015_tuttu* (1 kpl) ja *005_hienoin_lippu* (2 kpl). Taulukkoon 7 olen koonnut kaikkien viiden hoivaelementtejä sisältävän äänitteen huomiosanat esiintymämäärineen.

TAULUKKO 7: Inkan viidessä äänitteessä käyttämät huomiosanat.

	007	008	009	010	016	yhteensä
Jasper	19	5	12	22	19	77
nyt	2	8	2	0	9	21
no niin	4	4	4	0	8	20
älä, äläs	1	14	1	0	2	18
hei	2	8	3	1	2	16
kato, katos	6	1	1	5	3	16
ei, eipäs	0	5	0	2	6	13
yhteensä	34	45	23	30	49	181

Inkan viidellä äänitteellä käyttämät huomiosanat ovat *nyt*, *no niin*, *älä*, *hei*, *kato*, *ei* ja Jasperin nimi, jota Inka käyttää kaikkein eniten (77 esiintymää). Myös Dunn ja Kendrick (1982: 583–585) ovat havainneet runsasta huomiosanojen käyttöä vanhempien sisarten vauvaikäisille sisaruksilleen suunnatussa puheessa. Jasper ei kuitenkaan ole enää

vauvaikäinen vaan osaa jo tuottaa puhetta itse. Tämä lienee syy siihen, että Inka käyttää hoivakieltä enää lähinnä niissä tilanteissa, joissa Jasperin nuoremmuus korostuu.

Dunnin ja Kendrickin (1982: 589–591, 593) tutkimuksen lapset eivät juurikaan esittäneet nuoremmille sisarilleen kysymyksiä eivätkä käyttäneet hellitteleviä hoivasanoja ja leikittelevää toistoa. Inkan hoivarekisteriin kaikki edellä mainittu kuitenkin kuuluu. Esimerkiksi äänitteessä *016_sielupossu* Inka esittää Jasperille 32 vuoron aikana 12 kysymystä. Inka ei kuitenkaan odota Jasperin vastaavan kysymyksiinsä ja, aivan kuten Snown (1976) tutkimat äidit, hän korjaa keskustelun kulkua vastaamalla omiin kysymyksiinsä (rivit 3 ja 30):

8. Sielupossu 016 a

(Jasper 1:9:5, Inka 5:1:27)

01 I: mikä jaspel tulee seulaavaksi? mikä jaspel tulee
02 seulaavaksi? tuleeko pupu vai kala vai +kissa+ vai
03 kalhu vai apina, ((vastaa itse)) apina. +uh-uh-uh-uh+
04 he:i jaspel.
((25 riviä poistettu))
29 I: meneekö täällä seulaavaksi äiti, vai inka.
30 ((vastaa itse)) ä:iti. mh-mh-mhää.

Hoivasanastoa ei ole mielekästä erottaa 4–5-vuotiaan Inkan puheesta, sillä hänelle takapuolen nimittäminen *pepuksi* ja kasvojen nimittäminen *nassuksi* ovat normaalia kielenkäyttöä. Hellittely näkyy kuitenkin nimityksistä, joita Inka käyttää Jasperista hoivatilanteissa. Jasperin pyöreät kasvot aiheuttivat Inkalle suorastaan hellyyspuuskia silloin, kun Jasper kurkki jonkun esineen takaa tai kun tämä hymyili makuupussissa herättyään päiväunilta. Tällaisissa tilanteissa Inka käytti Jasperista usein nimityksiä *pikku ananaspää*, *pikku vauva*, *pikku veikka*, *pikku poika* ja *höpsö poika*. Inka intoutui silloin tällöin myös keksimään Jasperille erilaisia metaforia. Hän kutsui tätä mm. *helistimeksi*, *munaksi* ja *lunnunpoikaseksi*. Eräs tällainen hetki on tallentunut myös äänitteelle:

9. Isosisko2 009 a

(Jasper 1:8:12, Inka 5:1:3, + symboloi tässä heleämpää hoivaääntä)

```
01 I: +no::nniin mikäs pieni muna sieltä nousi nyt, mistä on
02   syntyny tämä pieni- pienestä munastaan kuoliutu ↑pie:ni
03   ↑vau:va.+
((8 riviä poistettu))
12 I: khihihi. +niin, nyt pieni muna alkaa kuoliutua ja
13   kuoliutua kunnes se on kuoliutunut+, nostaj jalka, nosta
14   jalka. +kunnes se on kuoliutunut? kunnes siltä
15   kuoliutuu? kunnes, pieni muna kuoliutuu, pieni muna heti
16   leikkii munaa isosiskon kanssa,+
```

Esimerkistä 9 näkyy selvästi syvä kiintymys Jasperia kohtaan. Hoivaäänänen, nousevan intonaation, kyselemisen (*Mikäs pieni muna sieltä nousi nyt? Mistä on syntynyt tämä pieni?*) ja linnunmunavertauksen lisäksi hoivarekisteri näkyy myös siten, että Inka käyttää itsestään kolmatta persoonaa (*isosiskon kanssa*, rivi 16) samalla tavoin kuin äideillä on tapana tehdä lapsilleen puhuessaan (ks. Toivainen, K. 1994: 43). Inka on tutkimuksen aikana jopa niin ihastunut pikkuveljeensä, että hän julistaa menevänsä tämän kanssa naimisiin.

Inkalle Jasperin hoivaaminen syöttämällä tai pukemalla on kuitenkin vielä eräänlaista leikkiä. Aikuisroolin omaksuakseen Inka on poiminut aikuisten puheesta muitakin kuin hoivakieleen liittyviä piirteitä. Rooli näkyy näin ollen myös Inkan minulle suuntamien vuorojen sisällössä. Esimerkissä 10 Inka käyttää Jasperista poikkeuksellisesti sanaa *hän*. Myös vuoron alussa olevat *tota* ja *aa* ovat hyvin aikuismaisia dialogipartikkeleita.

10. Isosisko1 007 a

(Jasper 1:8:11, Inka 5:1:2)

```
01 I: tota, aa, saaks hän sitten LISÄÄ niin s_ois aika hauskaa
02   jos mää syöttäsin (toisenki kellan),
```

Syöttämistilanteissa Inka matkii aikuisten usein käyttämää metodia, jossa lusikassa oleva ruoka nimetään joksikin tutuksi ja mukavaksi asiaksi, jonka täytyy päästä syötettävänä olevan lapsen suuhun turvaan. Inkan metodi koostuu lusikallisen

nimeämisen lisäksi nimetyt tarkoitteen päästämistä äänistä (ks. esimerkit 8 ja 11). Esimerkissä 11 Inka innostuu leikistä itse niin paljon, ettei Jasper pysy perässä.

11. Sielupossu 016 b

(Jasper 1:9:5, Inka 5:1:27)

```
01 I: tääällä menee, >mato< fvääh ääh ääh äähf menikö (-)
02 tääällä, menee, katos mikä tääällä menee? ei nyt jaspel.
03 /puli puli/ tääällä menee myös ja sitten menee &murlrlr
04 murlrl päästä minut koloon mulr mulr& %vit vit vhi-uu
05 vhi-uu% pelhoinen meni /piip piip piip piip päästä minut
06 koloon/
07 J: pato
08 I: &vuh vuh vuh vuh vuh&
09 T: +tais olla sitteŋki koira eikä mato+
```

Rivillä 1 Inka kertoo Jasperille, että seuraavaksi on tulossa mato. Hän ei kuitenkaan malta antaa lusikkaa vielä Jasperille vaan äänтелеe heti perään kalan, karhun, perhosen ja hiiren äänet. Jasper saa suunvuoron rivillä 7, mistä paljastuu, että hän odottaa yhä ensiksi mainittua matoa. Inka ei kuitenkaan tartu pyyntöön vaan alkaa haukkua kuin koira. Mitä enemmän Inka innostuu tehtävästään, sitä heikommin hän ottaa Jasperin huomioon. Yksi erottava tekijä Inkan käyttämän hoivakielen ja aikuisten hoivakielen välillä on nimenomaan leikin maailmaan tempautuminen. Olipa kyse sitten hellittelevistä metaforista (ks. esimerkki 9) tai syömään houkuttelevista keinoista, Inkan motiivina ei ole ainoastaan Jasperin miellyttäminen vaan hän pyrkii viihdyttämään myös itseään. Vaikka Inkan kielessä esiintyykin lähes kaikkia aikuisten hoivakielen piirteitä, kaikista hoivatilanteista näkyy hänen lapsenomaisuutensa.

6.3. Tiivistelmä lasten välisestä vuorovaikutuksesta

Inkan ja Jasperin välinen vuorovaikutus oli tutkimuksen aikana mielenkiintoisessa vaiheessa. Heidän keskinäinen kommunikaationsa muistuttaa keskustelemista vain hetkittäin, vaikka aikuisten kanssa kumpikin osaa keskustella vuorotteluperiaatteella. Kommunikaation hajanaisuuden taustalla on ikäero, jonka vuoksi Inkan on hetkittäin vaikea hahmottaa omaa identiteettiään. Toisaalta hän on pikkuveljeensä Jasperiin verrattuna jo iso tyttö ja toisaalta murrosikäisiin isoveljiinsä verrattuna vielä ihan pieni. Inkan kielessä ikäeron tuomat haasteet näkyvät kahtena vastakkaisena reaktiona:

taantumisena Jasperin tasolle ja aikuismaisen hoivaroolin omaksumisena. Kun kumpikaan vaihtoehto ei sovi meneillään olevaan tilanteeseen, esimerkiksi Inkan keksimään leikkiin, Inka sulkee joissakin tapauksissa Jasperin kokonaan tilanteen ulkopuolelle. Myös hoivatilanteet etenevät muutamassa tapauksessa siihen pisteeseen, ettei Inka anna Jasperille tilaa ilmaista itseään. Kummassakaan tapauksessa poissulkemisen taustalla ei kuitenkaan ole negatiivinen suhtautuminen Jasperia kohtaan vaan Inkan ikäkauteen liittyvät vuorovaikutusta koskevat ilmiöt kuten itsekorostus ja fantasiamaailmaan tempautuminen (Karjalainen 1996: 218–222).

Inkalla ja Jasperilla on kaiken kaikkiaan hyvin läheinen suhde. Heidän sanaton vuorovaikutuksensa on täynnä hassuttelua ja naurua. Dunnin ja Kendrickin (1982: 589–591, 593) mukaan Inkan Jasperista käyttämien hellittelynimien kaltaisia ilmauksia esiintyykin ainoastaan sisaruksilla, joilla on erityisen lämpimät välit. Myös pitkät hiljaiset hetket lasten leikeissä osoittavat, kuinka vaivatonta yhdessäolo on heille. Sisarusten välisessä varhaisvuorovaikutuksessa kielellisellä ilmaisulla lienee huomattavasti vähemmän merkitystä kuin aikuisten välisessä kanssakäymisessä. Kädestä pitäminen ei tallennu ääninauhalle.

7. Lopuksi

Tässä pro gradu -tutkielmassa on käsitelty kahden eri-ikäisen lapsen kielenkehitystä ja keskinäistä kommunikaatiota. Kielenkehityksen kannalta tarkastelun kohteena oli kolme erilaista kielenkehityksen vaihetta: Jasperin ensisanojen kausi ja systemaattisen kehityksen kausi ja Inkan fonologisen viimeistelyn vaihe. Vuorovaikutusta käsittelevässä osassa fokuksessa olivat eri-ikäisten sisarusten vuorovaikutukselle ominaiset piirteet kuten Inkan käyttämä hoivakieli.

Aineiston kerääminen päiväkirjatyyppisesti onnistui tarkoituksenmukaisella tavalla. Jasperin kaikkien sanojen kerääminen kävi viimeisinä tutkimuskuukausina mahdottomaksi, mutta noin 500 sanan kokoelma on tutkimuksen kannalta riittävä. Inkan aikuiskielestä poikkeavia kielenpiirteitä sain kerättyä enemmän kuin odotin, sillä niiden vähittäinen katoaminen hänen kielestään tapahtui oletettua hitaammin, eikä huomattavaa muutosta ehtinyt tutkimuksen aikana tapahtua. Onnistuin myös tallentamaan äänitteille ja videoille tarpeeksi käyttökelpoista materiaalia tukemaan vuorovaikutuksesta tekemiäni havaintoja. Äänitteille tallentui myös yllättävää tietoa esimerkiksi keinoista, joilla lapset pyrkivät kohdistamaan huomion itseensä (ks. luku 6.1, esimerkki 3. Piirustuksia tontuille a). Huomiosanojen runsas määrä olisi myös voinut jäädä ilman äänitteitä huomaamatta.

Käyttökelpoisen materiaalin hankkiminen ja käsitteleminen veivät kuitenkin paljon aikaa. Lasten kielen tallentaminen on sikäli ongelmallista, ettei etenkin pienten lasten puhetta ole helppoa ymmärtää ilman visuaalista apua, sillä lasten korkeahkot äänet sekä vaihtelevat äänenvoimakkuus ja intonaatio asettavat kuullunymmärtämiselle melkoisen haasteen. Leikki-ikäiset lapset eivät myöskään viihdy pitkiä aikoja paikallaan, ja leikkeihin liittyvät äänet, kuten legopalikoiden kolina, peittävät helposti puheen alleen. Ei siis ole ihme, ettei keskusteluntutkimuksen metodeja ole hyödynnetty lapsenkielentutkimuksessa vielä kovin paljoa. Ongelmilta ei välttytty tässäkään tutkimuksessa. Videokamera oli lapsille liian tuttu ja vaikea käyttää huomaamattomasti. Sanelinta lapset eivät tunnistaneet, mutta kuvamateriaalin puuttuessa vuorovaikutuksen äänetöntä osuutta on mahdotonta tutkia. Jos en olisi itse ollut paikalla tutkimustilanteissa, en pelkkien äänitteiden perusteella välttämättä olisi huomannut

sisarusten läheistä suhdetta. Esimerkiksi katseiden ja eleiden analyysi olisi ollut tutkimukseni kannalta antoisa lisä.

Lasten keskinäisen kommunikaation tallentaminen osoittautui odotettua hankalammaksi myös siitä syystä, ettei lasten huomiota voinut kohdistaa toisiinsa pyytämällä. He eivät leikkineet keskenään, ellei heitä itseään kiinnostanut. Tutkimuksen aikana suhteestani lapsiin tuli hyvin läheinen, mikä aiheutti lasten ikäeron vuoksi sen, että leikin tai muun toiminnan tyrehtyessä lapset kääntyivät puoleeni ja alkoivat kilpailla huomiostani. Jälkeenpäin ajateltuna pitempikestoisia sisarustenvälisiä puhetilanteita olisi voinut saada äänitettyä esimerkiksi siten, että äänityksen olisi suorittanut jokaisella kerralla eri, lapsille vieras ihminen, jolloin lapset olisivat luultavasti tukeutuneet toisiinsa pitempään. Toisaalta tällainen järjestetty tilanne saattaisi aiheuttaa myös muita muutoksia lasten käytöksessä, jolloin äänitteet eivät enää kuvaisi todenmukaista kielenkäyttöä.

Tutkimuksen tulokset kertovat kielenomaksumisen ja kommunikaatiokeinojen yksilöllisyydestä. Inkan puheessa esiintyy vielä viidenkin vuoden iässä omalaatuisia poikkeamia, kuten foneemien /b/ ja /f/ sekoittumista ja possessiivisuffiksin yllileistämistä. Vuorovaikutustilanteissa hän toisinaan samaistuu Jasperiin ja toisinaan ottaa aikuisroolin. Hän puhuu paljon myös itsekseen ja värittää puhettaan laulaen, riimitellen ja hyödyntäen tarinankerronnan elementtejä (*Kiitos, että tulitte syntymäpäivilleni, sanoi Bioni*, luku 6.1).

Jasper puolestaan osoittautuu kielellisen kehityksen suhteen keskimääräistä nopeammin eteneväksi yksilöksi. Hän omaksuu odotustenvastaisesti aiemmissä tutkimuksissa vaikeina pidettyjä ääniteitä, esimerkiksi /s/:n, jo ensisanojen kaudella (ks. luku 4.1.1). Tuolloin ilmestyvät myös /r/:n ensimmäiset esiintymät – yli kolme vuotta vanhemman Inkan puheesta /r/ puuttuu edelleen. Seitsemän tutkimuskuukauden aikana Jasper tuottaa peräti 17 erilaista konsonanttiyhtymää ja 14 diftongia (ks. kuvio 1 ja asetelma 5). Myös morfologinen ja syntaktinen kehitys ehtivät päästä hyvään vauhtiin. Jasperilla on ikään 1:10 mennessä 10 eri sijaa, vaikka aiempien tutkimusten perusteella olisi voinut olettaa, ettei tutkimuksen aikana ehtisi välttämättä ilmestyä ensimmäistäkään (ks. asetelmat 7 ja 8). Vaikka Jasper ei ehdikään irtautua kaksisanavaiheesta tutkimuksen aikana, hänen ilmauksensa koostuvat parhaimmillaan yhdeksästä morfeemista: *Isä laittaa puutatete isän huoneese* (ks. luku 4.2.3).

Tutkimustulokset kertovat myös lapsenkielen jokseenkin satunnaisesta ja ainutkertaisesta luonteesta. Esimerkiksi fonologisten prosessien lähestulkoon sattumanvarainen toteutuminen Jasperin puheessa (ks. asetelma 6) sekä uudissanojen ja morfologisten poikkeamien sekalainen joukko Inkan puheessa (ks. luvut 4.2.1, 5.2 ja 5.3) kertovat siitä, ettei lasten kielestä ole läheskään aina löydettävissä säännönmukaisuutta. Etenkään hyvin tilapäisten muodosteiden perusteella ei ole mielekästä yrittää hahmottaa lapsen käytössä olevaa kielioppia. Variaatiota ja lipsahduksia esiintyy toki aikuistenkin puheessa, mutta kieli näyttää olevan lapsille ainakin jossain määrin joustavampi kokonaisuus. Lapsenkielen epäsäännöllisyys on siinä mielessä jopa odotuksenmukaista, ettei lasten ajattelukaan usein noudata aikuisajattelun mukaista logiikkaa. Inkan puhetta havainnoidessani sain usein huomata, ettei kielivirheiden erottaminen puutteellisesta tiedosta johtuvista virheistä ole yksiselitteistä (*Mutta minähän olen siskon äiti!*, ks. luku 5.4).

Tutkimus osoittaa myös sen, että lapset paitsi etenevät eri tahtiin myös omaksuvat asiat eri järjestyksessä (ks. esim. kuvio 1 ja asetelmat 4, 7 ja 8). Ei ole olemassa yhtä tiettyä polkua, jota jokainen lapsi kulkisi omaa tahtiaan, vaan monihaarainen verkosto. Kielenomaksumisen eteneminen riippuu paitsi lapsen yksilöllisistä ominaisuuksista (aktiivisuus, temperamentti) ja kasvuympäristöstä myös lapsen kognitiivisista ominaisuuksista, kielenomaksumisstrategioista ja omaksuttavasta kielestä (vrt. edellä luku 2.1). Jotta lapsen kielellisestä kehityksestä voitaisiin tehdä entistä luotettavampia ennusteita, tulisi seurata entistä suurempaa joukkoa lapsia, jotta erilaisia kielenomaksumismalleja voitaisiin tunnistaa. Koska kielenomaksuminen on prosessina moniulotteinen, on siihen liittyviä strategioita järkevää tutkia entistä tiiviimmässä yhteistyössä psykologian ja kasvatustieteen ammattilaisten kanssa.

Huomionarvoista on, että kielenkehityksen yksilölliseen luonteeseen on kiinnitetty huomiota jo 1970-luvulta lähtien. Esimerkiksi Ferguson ja Farwell (1975: 438) kirjoittavat lasten fonologisen kehityksen tutkimuksesta seuraavasti:

In order to gain a deeper understanding of phonological development and hence of phonology of general, some linguists at the present stage of the art might be well advised to turn away from the fascination of writing rules of maximum generality and conciseness for whole languages, and undertake instead highly detailed analysis of the paths which particular children follow in learning to pronounce their languages. (Ferguson–Farwell 1975: 438)

Tästä huolimatta lapsenkielen tutkimus ei ole 35 vuoden aikana kyennyt kunnolla uudistumaan, irtautumaan yleistyksistä ja löytämään erilaisia kielenomaksumisen tyyppisiä hajanaisia poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. Vihman 1981, Laalo 1994). Lapsenkieli on kiistatta haastava tutkimuskohde, sillä se vaatii tutkijaltaan osittaista luopumista pyrkimyksestä eksakteihin tutkimustuloksiin. Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei säännönmukaisuutta pitäisi yrittää löytää. Päinvastoin, lapsenkielen tutkimuksen etenemisen kannalta olisi erittäin tärkeää selvittää, millaisia säännönmukaisuuksia lapsenkielessä on: mitkä seikat koskevat kaikkia lapsia, mitkä ovat kielikohtaisia, mitkä liittyvät kielenomaksumisstrategiaan ja mitkä ovat puhtaasti yksilökohtaisia. Kielikohtainen tutkimus mahdollistaisi vertailun erikielisten lasten välillä: käyttävätkö erikieliset lapset erilaisia strategioita ja vaihtelevatko strategioiden kannalta relevantit kielen osa-alueet kielestä toiseen? Yksittäisten tutkimusten perusteella yleispäteviä tendenssejä on mahdotonta hahmottaa. Kielenomaksumisstrategioiden kartoittaminen on kuitenkin niin valtava työ, että se vaatii tekijöikseen kokonaisia työryhmiä.

Tutkittavaa riittää kuitenkin yksittäisilläänkin tutkijoilla. Esimerkiksi ensimmäisten lauseiden syntaktisesta kompleksisuudesta ja semanttisista elementeistä olisi kiinnostavaa tehdä jatkotutkimuksia. Semantiikan kannalta olennainen tutkimuskohde olisi myös Jasperin yli 500 ensimmäisen sanan kokoelma, jota ei tämän tutkielman puitteissa ollut mahdollista tarkastella yksityiskohtaisemmin. Inkalta keräämäni tutkimusaineiston epäloogiset mutta kielellisesti aikuiskielen sääntöjen mukaiset lausumat olisivat psykolingvistiikan kannalta antoisa tutkimuskohde. Inkan sanavalintavirheitä voisi puolestaan verrata suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvien tekemiin sanavalintavirheisiin.

Myös tutkimuksen ulkopuolelle jäänyttä materiaalia voisi jatkossa hyödyntää. Esimerkiksi videot, joilla Inka kertoo kirjojen kuvien perusteella tarinoita, voisivat tarjota tietoa paitsi narratiivisten kykyjen kehittymisestä myös siitä, miten nelivuotias lapsi hahmottaa tapahtumien kulkua, syitä ja seurauksia. Lisäksi olisi mielenkiintoista

seurata, miten Jasperin nopea kielenkehitys etenee jatkossa ja miten Inkan ja Jasperin kanssakäyminen muuttuu ajan kuluessa. Olisi myös avartavaa verrata sisarustenvälistä vuorovaikutusta esimerkiksi ystävysten tai isovanhemman ja lapsenlapsen väliseen kommunikaatioon.

Kaiken kaikkiaan tutkimusprosessi on avartanut käsityksiäni ihmisestä ajattelevana olentona. Jokainen ihmislapsi on ainutlaatuinen. Kiitän koko sydämeistäni tutkimuksen mahdollistanutta perhettä tästä tilaisuudesta ja kokemuksesta.

Lähteet

Aineslähteet

Päiväkirjamerkinnot Inkan ja Jasperin puheesta syyskuusta 2009 huhtikuuhun 2010. Kirjoittajan hallussa.

Äänitteet (saatavissa litteraatteineen Turun yliopiston Lauseopin arkistosta):

005_hienoin_lippu äänitetty 28.1.2010, kesto 13 min 44 s

007_isosisko1 äänitetty 8. helmikuuta 2010, kesto 10 min 10 s

008_isosisko_pukee_pienen äänitetty 9. helmikuuta 2010, kesto 7 min 30 s

009_isosisko2 äänitetty 9. helmikuuta 2010, kesto 11 min 16 s

010_tsiileen äänitetty 11. helmikuuta 2010, kesto 28 min 35 s

011_piirustuksia_tontuille äänitetty 19. helmikuuta 2010, kesto 37 min 36 s

014_pikkuväli_joutuu_pyörteeseen äänitetty 1. maaliskuuta 2010, kesto 12 min 29 s

015_tuttu äänitetty 4. maaliskuuta 2010, kesto 26 min 32 s

016_sielupossu äänitetty 5. maaliskuuta 2010, kesto 20 min 9 s

017_tinni äänitetty 9. maaliskuuta 2010, kesto 5 min 42 s

Tutkimuskirjallisuus

Barrett, Martyn 1995: Early lexical development. *HB*, s. 362–392.

Bates, Elizabeth – Marchman, Virginia – Thal, Donna – Fenson, Larry – Dale, Philip – Reznick, Steven J. – Reilly, Judy – Hartung, Jeff 1994: Developmental and stylistic variation in the composition of early vocabulary. – *Journal of Child Language* 21, s. 85–123.

Bates, Elizabeth – Dale, Philip S. – Thal, Donna 1995: Individual Differences and their Implications for Theories of Language Development. *HB*, s. 96–151.

- Berg, Maarit 2003: *Syytöksiä ja epäilyksiä. Toimittajan ja poliitikon vuorovaikutuksesta televisiokeskustelussa*. SKS, Helsinki.
- Bloom, Lois 1993: *The transition from infancy to language : acquiring the power of expression*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bloom, Paul 2000: *How Children Learn the Meanings of Words*. MIT Press, Cambridge.
- Brown, Anneli (aikaisemmin Lieko) 2004: Morfofonologinen kehitys. *MOPST*, s. 110–124.
- Brown, Roger 1973: *A first language: The early stages*. George Allen & Unwin Ltd, London.
- Clark, Eve 1993: *The lexicon in acquisition*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Clark, Eve 1995: Later Lexical Development and word formation. *HB*, s. 393–412.
- Dunn, Judy – Kendrick, Carol 1982: The speech of two- and three-year-olds to infant siblings: 'baby talk' and the context of communication. – *Journal of Child language* 9, s. 579–595.
- Ferguson, C. A. – Farwell, C. B. 1975: Words and sounds in early language acquisition. – *Language* 51, s. 419–439.
- Garfinkel, Harold 1984 (1967): *Studies in Ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge.
- Hakulinen, Auli 1995a: Johdanto. *KP*, s. 13–17.
- Hakulinen, Auli 1995b: Vuorottelujäsennys. *KP*, s. 32–55.
- Hakulinen, Lauri 1949: Lastenkieli, afasia ja yleiset äännelait. – *Virittäjä* 53, s. 327–328.

HB = *The Handbook of Child Language*. Ed. by Paul Fletcher and Brian MacWhinney. Blackwell, Oxford 1995.

Helkama, Klaus 1981: "Is now today?" "Mommy, were you there when I was born?": a case study of the early development of some temporal concepts. – *Acta psychologica Fennica* 8, s. 41–54. Suomen psykologinen seura, Helsinki.

Heritage, John 1984: *Garfinkel and Ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge.

Häkkinen, Kaisa 1981: Johtaminen ja leksikaalistuminen – lingvistin vai tavallisen kielenkäyttäjän ongelmia? Teoksessa *Sananmuodostuksen ongelmia: seminaari Seilissä 3.–4. 9. 1981*, s. 49–67. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja, Turku.

Häkkinen, Kaisa 1994: *Kielitieteen perusteet*. Tietolipas 133. SKS, Helsinki.

Iivonen, Antti 1993: Paradigmaattisia ja syntagmaattisia näkökohtia lapsen foneettis-fonologisessa kehityksessä. Teoksessa *Lapsen normaali ja poikkeava kielen kehitys*, s. 34–77.

Iivonen, Antti 1996: Syntagmaattisen kompleksisuuden lisääntyminen lapsen fonologiassa. Teoksessa *Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa*, s. 69–85.

Iivonen, Antti 1998: Lasten sanaston fonotaktisesta kehityksestä. *KI*, s. 6–21.

Iivonen, Antti 2004a: Lapsen ääntöelimistön normaali kehitys. *MOPST*, s. 24–28.

Iivonen, Antti 2004b: Varhaisen ääntelyn ja jokeltelun vokaalit. *MOPST*, s. 62–66.

Iivonen, Antti 2004c: Vokaalien kehitys protosanoista kielen mukaiseen järjestelmään. *MOPST*, s. 74–78.

Ikola, Osmo 2005: *Nyky-suomen opas*. Neljäs painos. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65, Turku.

Ingram, David 1985: On children's homonyms. – *Journal of Child Language* 12, s. 671–680.

Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Helsinki.

Itkonen, Esa 1997: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Gaudeamus, Helsinki.

Itkonen, Terho 1977: Huomioita lapsen äänteistön kehityksestä. – *Virittäjä* 1977, s. 279–308.

Jakobson, Roman 1968: *Child Language, Aphasia and Language Universals*. Janua Linguarum series minor 72. Mouton, The Hague. Alkuperäinen, saksankielinen teos: *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala 1941.

Jalonen, Katariina 2006: *A-infinitiivien supistumaverbiytyminen Kalannin ja Laitilan murteissa ja Laitilan nykypuhekielessä*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, suomen kieli.

Kangassalo, Raija 1995: *Mastering the Question. The Acquisition of Interrogative Clauses by Finnish-Speaking Children*. Swedish Science Press, Uppsala.

Karjalainen, Merja 1992: Lapsellisia sanoja. Teoksessa *Acquisition of Language – Acquisition of Culture: AFinLA Yearbook 1992*, s. 115–130. Toim. Heikki Nyysönen ja Leena Kuure. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja.

Karjalainen, Merja 1996: "Täällä on hirviö, leikisti." *Kolmi- ja nelivuotiaiden päiväkotilasten keskustelujen tarkastelua aktien, puheenvuorojen, teemojen ja erityispiirteiden kannalta*. Oulun yliopisto, Oulu.

Karjalainen, Merja 1998: Miten luotettavasti IKP mittaa lapsen lausumia? *KI*, s. 233–249.

Karlsson, Fred 1994: *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino, Helsinki.

Kemler Nelson, Deborah G – Herron, Lindsay – Holt, Morghan B. 2003: The sources of young children's name innovations for novel artifacts. – *Journal of Child Language* 30, s. 823–843.

KI = *Kielen ituja. Ajankohtaista lapsenkielen tutkimuksesta*. Toim. Merja Karjalainen. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 10. Oulu 1998.

KK = *Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja*. Opetusministeriö. Painatuskeskus, Helsinki 1994.

Korpilahti, Pirjo 2004: Puheen havaitsemisen kehitys. *MOPST*, s. 31–38.

KP = *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere 1995.

Kunnari, Sari – Savinainen-Makkonen, Tuula 2004a: Näkökulmia äänteelliseen kehitykseen. *MOPST*, s. 54–56.

Kunnari, Sari – Savinainen-Makkonen, Tuula 2004b: Jokeltelua edeltävä ääntely. *MOPST*, s. 58–60.

Kunnari, Sari – Savinainen-Makkonen, Tuula 2004c: Jokeltelu. *MOPST*, s. 60–61.

Kunnari, Sari – Savinainen-Makkonen, Tuula 2004d: Sanaston kehitys. *MOPST*, s. 68–74.

Kunnari, Sari – Savinainen-Makkonen, Tuula 2004e: Konsonanttien kehitys ensisanoista kielenmukaiseen järjestelmään. *MOPST*, s. 78–83.

Käpylä, Hane 2007: *Otukainen, enkeliskuva ja villata. Uudissanat erään päiväkodin 3–5-vuotiailla lapsilla*. Kandidaatintutkielma, Turun yliopisto, suomen kieli.

LA = Lauseopin arkisto. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Lisätietoa: www.hum.utu.fi/oppiaineet/suomi/arkistot/lauseopin_arkisto.html (linkki tarkistettu 6. marraskuuta 2010).

Laalo, Klaus 1994: Kaksitavuvaihe lapsen kielen kehityksessä. – *Virittäjä* 98, s. 430–448.

Laalo, Klaus 1995: Skeemakongruenssi. Morfologisten skeemojen kongruenssia lapsenkielessä. – *Virittäjä* 99, s. 153–172.

Laalo, Klaus 1997: Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorfologiaan. Lyhyen ja pitkän loppuvokaalin sekä vartalonvaihteluiden ikonisuutta. – *Virittäjä* 101, s. 186–207.

Laalo, Klaus 1998: Välikatsaus lapsenkielen varhaismorfologiaan. – *Virittäjä* 102, s. 361–385.

Laalo, Klaus – Kunnari, Sari 2004: Hoivakieli. *MOPST*, s. 88–98.

Lapsen normaali ja poikkeava kielen kehitys. Toim. Antti Iivonen, Anneli Lieko ja Pirjo Korpilahti. SKS, Helsinki 1993.

Lieko, Anneli 1993: Lapsen kielen tutkimusmetodeista. – *Virittäjä* 1993, s.537–545.

Lieko, Anneli 1996: Temporal adverbs and the development of expressing temporal relations. Teoksessa *Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa*, s. 86–97.

Lieko, Anneli 1998a: Lapsen äännejärjestelmän universaali kehitys ja suomalainen lapsi. *KI*, s. 22–43.

Lieko, Anneli 1998b: Lapsen kielen uudissanat. – *Virittäjä* 102, s. 550–570.

Lähdemäki, Eeva 1995: *Mikä meni pieleen? Ruotsinkielisten virheet suomen ainekirjoituksessa*. Åbo Akademi, finska institutionen. Turku.

- Menn, Lise – Stoel-Gammon, Carol 1995: Phonological development. *HB*, s. 335–360.
- MOPST = *Mistä on pienten sanat tehty. Lasten äänteellinen kehitys*. Toim. Sari Kunnari ja Tuula Savinainen-Makkonen. WSOY, Helsinki 2004.
- Nieminen, Lea 2007: *A Complex Case. A Morphosyntactic Approach to Complexity in Early Child Language*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Nurkkala, Kirsti 1998: Varhaisvuorovaikutus ja keskustelunanalyysi. *KI*, s.204–232.
- Paunonen, Heikki 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY, Helsinki.
- Peccei, Jean Stilwell 2006: *Child Language. A resource book for students*. Routledge, London and New York.
- Peters, Ann M. 1995: Strategies in the Acquisition of Syntax. *HB*, s. 462–482.
- Radford, Andrew 1995: Phrase Structure and Functional Categories. *HB*, s. 483–507.
- Raevaara, Liisa 1995: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. *KP*, s. 75–92.
- Rapola, Martti 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiö, Tampere.
- Riionheimo, Helka 2002a: Taivutusta yli sanaluokkarajojen. Itäsuomalaisen lapsen varhaisen taivutuskeinon lingvististä analyysiä. – *Virittäjä* 106, s.58–84.
- Riionheimo, Helka 2002b: Havaintoja itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: nominintaivutus. – *Virittäjä* 106, s. 104–113.
- Riionheimo, Helka 2002c: Havaintoja itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: verbintaivutus. – *Virittäjä* 106, s. 259–270.

Riionheimo, Helka 2002d: Havaintoja kahden itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: uudisjohdokset. – *Virittäjä* 106, s.432–443.

Rüke-Draviņa, Velta 1965: The process of acquisition of apical /r/ and uvular /r/ in the speech of children. – *Linguistics* 17, s. 58–68.

Sacks, Harvey 1996a [1965–1968]: *Lectures on Conversation*. Volume I. First published as two volumes 1992, first published in one paperback volume 1995. Ed. by Gail Jefferson. Blackwell, Cambridge.

Sacks, Harvey 1996b [1968–1972]: *Lectures on Conversation* Volume II. First published as two volumes 1992, first published in one paperback volume 1995. Ed. by Gail Jefferson. Blackwell, Cambridge.

Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel – Jefferson, Gail 1974: A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. – *Language* 50, s. 696–735.

Satakuntalaisuus puheessa.-hanke. Perustaneet Kirsti Siitonen ja Tommi Kurki 2007.

Turun yliopisto. Lisätietoa hankkeesta:

www.hum.utu.fi/oppiaineet/suomi/tutkimus/tutkimushankkeet/Tutkimushanke_Siitonen_Kurki.html (linkki tarkistettu 6. marraskuuta 2010).

Savinainen-Makkonen, Tuula 1998: Ensisanojen kauden fonologiaa. *KI*, s. 44–83.

Savinainen-Makkonen, Tuula – Kunnari, Sari 2004a: Vuorovaikutus äänteellisen kehityksen edellytyksenä. *MOPST*, s. 48–52.

Savinainen-Makkonen, Tuula – Kunnari, Sari 2004b: Ensisanojen rakenteet. *MOPST*, s. 84–87.

Savinainen-Makkonen, Tuula – Kunnari, Sari 2004c: Systemaattisen kauden rajoitukset ja fonologiset prosessit. *MOPST*, s. 99–109.

Savinainen-Makkonen, Tuula – Kunnari, Sari 2004d: Fonologisen viimeistelyn kausi. *MOPST*, s. 110.

Seppänen, Eeva-Leena 1995: Vuorovaikutus paperilla. *KP*, s. 18–31.

Schegloff, Emanuel A. – Jefferson, Gail – Sacks, Harvey 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. – *Language* 53, s. 361–382.

Siitonen, Kirsti 2008: Sävypronominin *hän*. – *Sananjalka* 50, s. 87–109.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Snow, Catherine E. 1976: The development of conversation between mothers and babies. – *Journal of Child Language* 4, s. 1–22.

Sorjonen, Marja-Leena 1995: Korjausjäsenitys. *KP*, s. 111–137.

Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa. Toim. Toivainen, Kirsti. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53. Turku.

Tainio, Liisa 1995: Preferenssijäsenitys. *KP*, s. 93–110.

Tiittula, Liisa 1992: *Puhuva kieli. Suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Finn Lectura, Helsinki.

Toivainen, Jorma 1980: *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years*. SKS, Helsinki.

Toivainen, Jorma 1993: Lasten erilaisuus suomen kielen morfologian omaksunnassa. Teoksessa *Lapsen normaali ja poikkeava kielen kehitys*, s. 268–305.

Toivainen, Jorma 1997: The Acquisition of Finnish. Teoksessa *The Crosslinguistic study of language acquisition: Vol 4*, s. 87–182. Toim. Dan Isaac Slobin. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.

Toivainen, Kirsti 1994: Hoivakielen tutkimuksesta ja suomen murteiden hoivasanastosta. *Ensikielenä suomalaiskieli*, s. 42–49. Toim. Kirsti Toivainen ja Jorma Toivainen. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 46. Turku.

Toivainen, Kirsti 1996: Kielenomaksunnan tutkimisen historiaa. *Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa*, s. 11–37.

Vihman, Marilyn M. 1981: Phonology and the development of the lexicon: Evidence from children's errors. – *Journal of Child Language* 8, s. 239–264.

Vihman, Marilyn May 1996: *Phonological Development. The Origins of Language in the Child*. Blackwell, Cambridge.

VISK = Ison suomen kieliopin verkkoversio: *scripta.kotus.fi/visk/*. (Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja-Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.)

Vänttilä, Sirkka 1998: Suomenkielisen lapsen uudisjohdokset ja Clarkin sananmuodostuksen periaatteet. *KI*, s. 99–127.

Öhman, Emil 1947: *Kieli ja kulttuuri*. Otava, Helsinki.

LIITE 1. Inkan iässä 4:8–5:3 tuottamat uudissubstantiivit.

<i>antamus</i>	lupa
<i>erikoissielu</i>	
<i>ilmavaivarasva</i>	rasva, joka auttaa ilmavaivoihin
<i>hevospato</i>	paikka, jossa hevoset syövät viljaa
<i>jäähakkain</i>	putki, jolla voi rikkoa jäätä
<i>jääkantele</i>	jäästä tehty kantele
<i>kaivamus</i>	kuoppa
<i>kalsarikaappi</i>	
<i>karvakuivatuspalmu</i>	palmu, jonka päällä voi kuivatella
<i>kaukosähdin</i>	kaukosäädin
<i>kelluttimet</i>	kellukkeet
<i>kouluumenopotkuri</i>	
<i>käyttökelpo</i>	
<i>lakkikaappi</i>	
<i>lipputuomari</i>	lipunmyyjä/tarkastaja
<i>liputtaja</i>	lipunmyyjä/lipuntarkastaja
<i>maitopyyhin</i>	pieni pyyhe maitoroiskeita varten
<i>melskasotku</i>	sekamelska
<i>miesmainos</i>	mainos, jossa puhuu mies
<i>mopopeppu</i>	henkilö, joka ajaa liikaa mopolla
<i>muffinssivieteri</i>	englantilaista ruokaa
<i>myrkkyyvaikku</i>	räjähdysaine
<i>ovenavatusaine</i>	aine, jolla voi avata oven
<i>paitakaappi</i>	
<i>pelokammo</i>	korkeanpaikankammo
<i>pepsa</i>	peppu
<i>phait</i>	paita englanniksi
<i>pienikantele</i>	
<i>poksutyyny</i>	tyyny, jota voi kädellä koputella
<i>poltti</i>	kravatti
<i>poni-influenssa</i>	
<i>puhdistin</i>	
<i>päärynäuntuvikkomansikkasekoitus</i>	
<i>rääpäinä</i>	kravatti
<i>sanasivu</i>	sisällysluettelo
<i>sateenkaarihillo</i>	
<i>sateenkaarikakku</i>	
<i>sielupossu</i>	kauppa-apulainen
<i>syöpämato, syömämato</i>	mato, joka syö
<i>tietska</i>	tietsikka, tietokone
<i>tuli(h)ainen</i>	nuijapää
<i>tyrmäläinen</i>	vanki
<i>ulkosyöntipaikka</i>	parvekkeen ruokailuryhmä
<i>valonäppäin</i>	valokatkaisija
<i>vaunupelä</i>	asuntoauto/vaunu
<i>vesihame</i>	prinsessalla uimapuvun sijaan
<i>vesikarkki</i>	karkki, joka ei ole liian makea
<i>vietnamimerkki</i>	matkalippu Vietnamiin
<i>yhteismopo</i>	mopo, jolla voi ajaa kaksi yhtä aikaa
<i>yläkammo</i>	korkeanpaikankammo

LIITE 2. Äänitteen 014_pikkuväli_joutuu_pyörteeseen litteraatti.

1. maaliskuuta 2010, kesto 12 min 29 s

T tyhjentää tiskikonetta, I ja J leikkivät.

J: *nauraa
I: jaspel, päästäisikö mut pois.
T: mä meen tyhjentään tiskikoneen te ootte sill_aikaa tääl,
I: leikitääks me seuraavaks, tota, lumihiihtäilyttää? (3.0)
tinni?
(2.0)
T: en tiedä vielä. mä tyhjennän tän tiskikoneen_ensin niin
katotaan sittem mitä kello on, et onko jo jasperin uniaika
(10.0) he-hei, kato mitä jasper tekee,
I: *nauraa*
J: @in_{ka},@
T: #mee auttamaan# eihän se voik kävelläkkää tolla tavalla.
I: *nauraa*
(4.0)
J: öytti
(4.0)
J: [*nauraa*]
T: [mhe he]
I: *nauraa* he- (2.0) ihanam puhtash.
T: >mee (.) vaan(.) nyt_oikeestit tonne< ettei jasper tuut tähän
tiskikoneellek ku täs_on vähäv vaarallista
I: mä haluan vähän kattoo miten se tyhjennetään täs%sä%
J: [vauvva, vauva]
T: [sit ku kato ku jasperki] tulee heti kattomaan ja sit, ei
onnistu tää,
I: MEITÄ KIINNOSTAA,
T: niin mä tiedän sen kyllä.
I: me halutaav vähäsen_edes kattoo. mä otan täältä, täältä.
J: daattoo.
I: kattoo vaan, ei ottaa. eihän kattominen- eihän sen kattominen
oo [mitenkään vaa]:lallista.
J: [tattoo. ta-]
T: kattominen ei oo mut si3l_on kuule kaikellaista terävää, ja
särkyvää, ei saa koskea-
I: ei jaspel koske, jaspel vaam pysyy tossa.
(16.0)
J: mh issem in_{ka}, iso in_{ka}, istui, in_{ka}
I: ei istu.
J: in_{ka},
I: sä et voi käskeä.
J: va(1)o,
I: =vaapulavaapulavaluvaluvaapula[paapulatatutututu]= *laulaa*
J: [valo. vavo.]
T: nyt_ei saa sytyttää siihen valoa?
I: ei niin? (4.0) hah hah.
J: attoo?
(2.5)
T: e:i jasper saak koskea?

I: valo ettei solmeen tuuh haavaa,
J: a:uku.
I: alku? katto? altutat-. alsu? alku? katto? tattoo, shee shee
shä
T: mitäs sää inka nyt oikeen, mä en saanum mitään selvää.
J: mm mm mmm
I: mä puhuin jaspelille vaan

molemmat huutavat ja mölisevät

T: he:i vähän pienempää ääntä,

huutoa ja mölinää

T: hei ei saa huutaa noin kovaa naapurit (--)

lapset huutavat kovaa

T: jasper ei saa huutaa? ei saa huutaa?

huuto jatkuu

T: inka. mitä mä just sanoin?

*huuto jatkuu ja vaimenee sitten toisteiseksi mölinäksi
"eäeäeäeä"*

J: u-ii-i ui,

((lapsilla on leikki, jossa he liukuvat lattialla tai
sohvacupöydällä vatsallaan "uiden"))

I: ui, ui mmh ääh ui popo. ui popa. mhemhehe u:i /ää/ ui popa,
/popaah/ ehe, ahä, popa UI uwääh brum brum brum brum
bruum

J: in- inka

I: £HJEE£ *naurua* brum brum bruum blum blum brum *päristelee*

J: ui. inka ui:. no- UI:, inka ui:? UI, UI: *naurua*

I: jaspel anna (.) ↑käsi? isoon pyöleeseen, annak käsi ANNAK
KÄSI, otak käsi, otak käsi? hei ota? juoksee, vedessä, ehti
ajoissa, o-oh *lauleskelee*

J: tenni,

I: *ääntelelee hassusti ja nauraa* gollagollagolla

((meteliä, tavaroiden kolinaa))

I: nnngh

J: [UI, UI, UI:::, UI]

I: [*mölinää ja naurua*] /eäh eäh/

J: UI U:I

I: jaspel. EÄÄÄ, ui? sä ajaudut_isoom pyöllemylskyyn

J: ghäsi.

I: aoki. ah (.) äkkiä mh. viuu-i. huh. huh. käsi %(pieni lapsi--
pieni viisivuotias lapsi tuolla ylitti---)% he:i tiedäksä mis
jaspel on,

T: jaa-a tais mennäs sulta piiloon,

I: äh, mä en nääm missään.
T: joutukohan se pyörteeseen,
I: mitä,
T: +joutukohan se ihan_oikeestip pyörteeseen+
(+ tässä jännittynyt äänensävy)
I: .hh @VOI EI: jaspel ol laittanut tietokoneem päälle,@
T: ↑se oli jo päällä. ei saap painaam mistään?
J: °puutetete:°
T: ei sielt- nyt_ei tuup puuhapeteä,
(7.0)
I: ah- mä pelkäsin jo et jaspel oj joutunu pyörteeseen,
pelkäsiks sää tinni?
T: no vähän säikähin.
I: mä pelkäsin aika paljon.
J: *nauraa* uu-i-i-i-i (8.0) auto tyynni,
T: mitä?
J: aotoo tinni?
T: sano ilman tuttia.
J: ato tyyny
T: otat tyyny, joo,
J: tutti,
T: otas sää tutti takasi. kiitos tyynystä. laitetaan se kiinni.
oj joo.
(3.0)
J: ui ui ui:: hh hh hh (6.0) I:DKA::?
I: .hh jaspel:, missä sä oot? .hh HEI JASPEL ON JOUTUNUT
PYÖLTEESEEN? IHAN_OIKEESTIJ JA SE UPPOO? KATO S_ON JO MELKEEN
UPOKSISSA.
T: niimpäs onki.
I: äkkiä:, jaspel, jaspel. hh +mun voimat ei liittäny+. (+ tässä
dramaattinen ääni) jaspel, tuu äkkiä, tänne.
T: hän pelastui.
(7.0)
J: *naurua*
(2.0)
I: ehdittäiskö- >ku sum piti kattook< kellosta et ehittäskö me
leikkiä >lumihiutaletyttöä< vai ei,